

T.C.

**KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**GÖÇMEN MUTFAĞININ KÜLTÜREL BELLEK VE KÜLTÜREL
KİMLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ: ANKARA KARDEŞLER
UYGUR MUTFAĞI LOKANTASI ÖRNEĞİ**

BERKANT ÇAĞRI TAŞMAN

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Günce DEMİR

KIRIKKALE-2024

T.C.

**KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**GÖÇMEN MUTFAĞININ KÜLTÜREL BELLEK VE KÜLTÜREL
KİMLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ: ANKARA KARDEŞLER
UYGUR MUTFAĞI LOKANTASI ÖRNEĞİ**

BERKANT ÇAĞRI TAŞMAN

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Günce DEMİR

KIRIKKALE-2024

KABUL VE ONAY

Berkant Çağrı TAŞMAN tarafından hazırlanan “GÖÇMEN MUTFAĞININ KÜLTÜREL BELLEK VE KÜLTÜREL KİMLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ: ANKARA KARDEŞLER UYGUR MUTFAĞI LOKANTASI ÖRNEĞİ” adlı tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Günce DEMİR

Sosyoloji Anabilim Dalı Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum. İmza

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ezgi Karmaz

Sosyoloji Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum. İmza

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem MANAP KIRMIZIGÜL

Uygulamalı Sosyoloji, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum. İmza

Tez Savunma Tarihi: 17/07/2024

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....

Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tez çalışmasının alan araştırması, oturum başkanı Prof. Dr. Şahin Ahmetoğlu olan 18/01/2023 tarihli 01 oturum numaralı etik kurul toplantısında verilen onay doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Berkant Çağrı TAŞMAN

17.07.2024

ÖZET

GÖÇMEN MUTFAĞININ KÜLTÜREL BELLEK VE KÜLTÜREL KİMLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ: ANKARA KARDEŞLER UYGUR MUTFAĞI LOKANTASI ÖRNEĞİ

Kırıkkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Günce DEMİR

Temmuz 2024, 109 sayfa

İnsanlık tarihi kadar geriye götürülebilecek göç, gerek geçmişle benzer gerekse de bugüne özgü yönleriyle günümüzün önemli ve güncel bir konusudur. Bu önemli ve güncel konu, erken dönemlerden günümüze dek sosyolojinin önemli bir araştırma alanı olarak görülmektedir. Başlı başına bir araştırma alanı olarak beliren göç, özellikle kendisiyle beraber toplumsal yaşamın başkaca alanlarıyla birleşmesi ve bu başkaca alanlarda ortaya çıkarmış olduğu dönüşüm, değişim ve ilişkiselliklerle de ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda mutfak kültürü, kimlik, bellek gibi konular da göçle birlikte ele alınabilecek konular olarak kendisini göstermektedir. Bu çalışmada da Ankara’da bulunan Kardeşler Uygur Mutfağı Lokantası örneğinde, mutfak kültürünün göç sürecinde nasıl bir rol oynadığı, kültürel kimlik ve kültürel bellek kavramlarının göç özelinde mutfak kültürüyle nasıl ilişkilendiği ve anlam kazandığı konuları ele alınmıştır. Ankara’da bulunan Kardeşler Uygur Mutfağı Lokantası örneğinde gerçekleştirilen nitel alan araştırması, çalışmanın verilerinin oluşturulmasının temelinde yer almaktadır. Bu veriler ışığında göçmen açısından mutfak kültürünün göç edilen yerdeki rolü ve anlamı, başkaca kültürel anlamlarla çevrenmesi çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Göç, kültürel bellek, kültürel kimlik, mutfak kültürü.

ABSTRACT

INVESTIGATION OF IMMIGRANT CUISINE IN CONTEXT OF CULTURAL MEMORY AND CULTURAL IDENTITY: THE CASE ANKARA KARDEŞLER UYGUR MUTFAĞI RESTAURANT

Kırıkkale University

Social Sciences Institute

Department of Sociology, Master's Thesis

Supervisor: Assoc. Dr. G nce DEMİR

July 2024, 109 pages

Migration, which can be traced back as far as human history, is an important and current issue of today, with aspects both similar to the past and unique to today. This important and current issue has been seen as an important research area of sociology from early times to the present day. Migration, which emerges as a field of research in itself, stands out especially with its combination with other areas of social life and the transformation, change and relationships it has brought about in these other areas. In this context, issues such as culinary culture, identity, and memory also appear as issues that can be addressed together with migration. In this study, in the example of Kardeşler Uygur Mutfağı Restaurant in Ankara, the role of culinary culture in the migration process and how the concepts of cultural identity and cultural memory are related to culinary culture in the context of migration and gain meaning are discussed. Qualitative field research conducted on the example of Kardeşler Uygur Mutfağı Restaurant in Ankara is the basis of creating the data of the study. In the light of these data, the main subject of the study is the role and meaning of culinary culture in the place of migration from the perspective of immigrants and its surrounding with other cultural meanings.

Key Words: Migration, cultural memory, cultural identity, culinary culture.

TEŞEKKÜR

Bir tez söz konusu olduğunda, tez konusuna karar verme aşamasından teze son cümlelerin yazılacağı aşamaya dek sancılı bir sürecin varlığını tecrübe etmiş oldum. Neyse ki aslında bu alanda bir şeyler yazmanın da sebebi olan, insan, kültür, onun toplumsallığı, sosyalliği gibi alanlar böyle zamanlarda imdada yetişebiliyor. Biraz sohbet, birkaç motive edici söz, insanın yapabilirim hissiyatını pekiştirmek için gerçekten önemli bir yer tutuyor. Öncelikle, gerek lisans eğitimimde gerekse yüksek lisans eğitimimde, bu alanda bana kattıkları her şey için tüm hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Bununla birlikte, özellikle yaptığımız sohbetlerde, hem tez konusu seçimi hem de süreci ile ilgili her zaman bana destek olan ve tezle ilgili fikirlerin belirmesinde çok önemli bir yeri olan Hocam Dr. Öğr. Üyesi Hasan Münüsoğlu'na, hem lisans dönemimden bugüne dek öğrencisi olarak bana öğrettiği ve kattığı her şey için hem de bu tez özelinde destekleri için canı gönülden teşekkür ederim. Yine Hocam Öğr. Gör. Dr. İskender Yıldırım'a öğrenciliğimden itibaren sosyal bilimler alanında bana öğrettiği her şey için ve hep destekçim olduğunu bilerek canı gönülden teşekkür ederim. Tez jürileri Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Manap Kırmızıgül ve Dr Öğr. Üyesi Ezgi Karmaz Hocalarıma öncelikle tez jürimde yer almayı kabul etmeleri ve tezimle ilgili çok değerli fikir ve katkıları için teşekkür ederim. Danışman Hocam Doç. Dr. Günce Demir ise bu tezin tamamlanmasında, bana karşı olan sabrı, her sorduğum soruya yine sabırla cevap vermesi, yol göstericiliği, takıldığım yerde devam edebilmemi sağlaması, beni hep motive etmesiyle en önemli paya sahiptir. Kendisine her şey için canı gönülden teşekkür ederim. Yine çalışmanın ana merkezi olan, çalışmaya katılım gösteren herkese canı gönülden teşekkür ederim. Başta söylediğim gibi takılıp kalınan yerde, birkaç söz, biraz sohbet en önemli devam etme kaynağı oluyor. Bu anlamda iki kelam edebildiğimiz tüm eşe dosta teşekkür ederim.

Son olarak, her zaman bana olan desteklerini ve sabırlarını bildiğim aileme sonsuz saygı, sevgi ve teşekkürler.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVELER	7
1.1. Kavramların Seçimi	7
1.2. Kültür Kavramı	8
1.2.1. Özellikleri Açısından Kültür	11
1.2.2. Kültür ve Medeniyet Kavramları	12
1.2.3. Halk ve Halk Kültürü	14
1.3. Kültürel Kimlik.....	17
1.3.1. Etnisite ve Etnik Kimlik	18
1.3.2. Ulus ve Ulusal Kimlik	19
1.4. Kültürel Bellek.....	22
1.4.1. Maurice Halbwacsh ve Kolektif Bellek	22
1.4.2. Jan Assmann ve Bellek.....	23
1.4.3. Paul Connerton ve Toplumsal Bellek.....	23
1.4.4. Neden Kültürel Bellek?	24
1.5. Yemek ve Kültür.....	25
1.5.1. Erken Dönemlerde Beslenme	26
1.5.2. Ateşin Kullanımı ve Yemek Kültür İlişkisi.....	26
1.5.3. Yemeğin Kültürelleşmesi ve Toplumsallaşma.....	28
1.6. Sosyoloji ve Sosyal Bilimler Konusu Olarak Yemek ve Mutfak Kültürü.....	29
1.6.1. Erken Dönem Yaklaşımlar	31
1.6.2. İşlevselci Bakış Açısı	32
1.6.3. Yapısalcı Bakış Açısından Yemek ve Mutfak Kültürü	34

1.7. Göç.....	37
1.7.1. Sosyolojik Olarak Göç: Tanımlama ve Teorik Yaklaşımlar	38
İKİNCİ BÖLÜM ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	43
2.1. Etik Konular	46
2.2. Yöntem Üzerine Değerlendirmeler	46
2.2.1. Nitel Araştırma Yöntemi	50
2.3. Etnografi.....	53
2.3.1. Etnografik Yönteme Doğru	53
2.3.2. Klasik Etnografinin Kuruluşu.....	54
2.3.3. Etnografik Yöntemde Dönüşümler.....	56
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ALAN ARAŞTIRMASI BULGULARI VE YORUMLAR	59
3.1. Karar ve Sonrasıyla Göç Süreci	59
3.2. Ankara Kardeşler Uygur Mutfağı Lokantasına Uzanan Süreç: Göç Sürecinin Merkezi Olarak Mutfak Kültürü	64
3.2.1. Kardeşler Uygur Mutfağı: İlk Görünüm.....	68
3.2.2. Mekanın Kuruluşu ve Ayakta Kalması.....	72
3.3. Kültürel Kimlik Bağlamında Uygur Olanı Vurgulamak.....	73
3.3.1. Giyim Kuşam Kültüründe Uygur Olana Vurgu.....	75
3.3.2. Uygur Müzik Kültürünün Vurgulanması.....	78
3.3.3. Mekanda Yemek ve Uygur Kültürü.....	83
3.4. Yemek ve Bellek: Leğmeni Burada Sevmek	86
3.5. Kardeşler Uygur Mutfağında Evde Hissetmek	88
3.6. Memleket İçinde Memleket Turfan ve Ailenin Yeri.....	90
SONUÇ.....	95
KAYNAKÇA	101
EKLER.....	107
ÖZGEÇMİŞ.....	109

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Fotoğraf 3.1. Kardeşler Uygur Mutfağı Lokantası Tabelası	69
Fotoğraf 3.2. Doğu Türkistan'dan göç edilen yer olan Urumçi'den bir fotoğraf. Bu fotoğrafta görülen yerin Urumçi'nin en büyük ve en bilinen Uygur restoranı olması önem taşımaktadır. Memleketteki en büyük Uygur restoranı göç edilen yerde mütevazı bir Uygur restoranının duvarında yerini almakta.	74
Fotoğraf 3.3. Lokantada duvarda asılı olan çeşitli doppalar	76
Fotoğraf 3.4. Önceden gündelik hayatta da giyilen ancak şimdi daha çok özel günlerde giyilen el dikimi kıyafet	77
Fotoğraf 3.5. Özellikle yaka kısmı el ile işlenen ve üstünde doppa ile sergilenen geleneksel gömlek.....	77
Fotoğraf 3.6. Bulunduğu yere göre, Kaşgar Giceği, Kumul Giceği gibi isimler de alan Gicek	79
Fotoğraf 3.7. İsmi sap kısmının ucundaki kuş işlemesinden alan kuştar	80
Fotoğraf 3.8. Geniş bir coğrafi dağılım gösteren Uygurlar için de geleneksel olarak kullanılan rebab	81
Fotoğraf 3.9. El açması uzun ince bir hamur ve yanında biber, mantar, soğan, et gibi farklı ürünleri içerisinde barındıran sosu ile, menüde Özel Leğmen olarak geçen, leğmen örneği.....	84
Fotoğraf 3.10. Turfan'da, avluda müzik eşliğinde bir sofraya	92
Fotoğraf 3.11. Turfan'da bir asma bahçesi	92

GİRİŞ

Bu çalışmanın ana konusunu mutfak kültürü oluşturmaktadır. Bu anlamda Mutfak kültürü, Türkiye'ye göç etmiş olan Uygur Türkü bir ailenin, Ankara'da işletmiş olduğu Kardeşler Uygur Mutfağı Lokantası üzerinden ele alınmaktadır. Merkezinde, Ankara'da bulunan Kardeşler Uygur Mutfağı Lokantasında gerçekleştirilen alan çalışmasından elde edilen verilerin bulunduğu bu çalışmada, mutfak kültürünün göçmen ve göç süreci üzerindeki rolüne odaklanılmaktadır. Ait hissedilen kültür ve bu kültürün altında yine sahiplenilen mutfak kültürünün, göçmenin göç ettiği yerdeki yaşamında nereye oturduğu, göç edilen yerde hem göçmenin kendisi için hem de göç edilen yerdeki yerel halk açısından ne gibi anlamlar taşıdığı soruları temelde yer almaktadır. Bu bağlamda yemek ve mutfak kültürünün bir göçmen lokantasında hem göçmen olarak içeriye hem de dışarıya dönük olarak nasıl sunulduğu, göç sürecinde nereye yerleştiği ve hangi anlamları taşıdığı, başkaca sosyal ve kültürel anlamlarla nasıl çevrelendiği, devreye giren kültürel kimlik ve kültürel bellek gibi kavramlarla birlikte incelenerek, çalışma temelinde yer alan sorulara yönelik yanıtlara ve yorumlara ulaşmak amaçlanmaktadır. Kültürel kimlik ve kültürel bellek kavramları da burada, hem mutfak kültürünün başlı başına bu kavramlarla olan ilişkisi sebebiyle hem de lokanta örneğinde yemeğin sunulduğu mekanın organizasyonunda ön plana çıkan her bir unsurun, simgesel olarak bu kavramlara yaptığı göndermeler sebebiyle kullanılmaktadır. Mutfak kültürünün bu çalışma özelinde ele alış biçiminin ayrıntılandırılmasından önce de yemek ve mutfak kültürünün genel anlamda sosyal bilimlerde nasıl ele alındığına değinmek gerekmektedir.

Yemek ve mutfak kültürü çok çeşitli alanlarda araştırma konusu olmaktadır. Örneğin profesyonel bir şekilde yemek pişirme ve sunma gastronomi disiplini için ana konu olarak kendisini göstermektedir. Beslenmenin tüm insanlık tarihi boyunca oynamış olduğu biyolojik roller, biyolojik antropoloji, biyoloji gibi alanların ilgilendiği bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Çoğu zaman önemli olsa dahi günümüzde çok daha fazla önem atfedilen ve ön plana çıkarılan beslenme ve sağlık

konusu tıp alanının doğrudan yemek ile ilgilenmesini beraberinde getirmektedir. Keza tarih, edebiyat, coğrafya gibi disiplinler için de yemek ve mutfak kültürü önemli bir yer işgal edebilmektedir. Ancak tüm bunların yanında yemek ve özellikle bir mutfak kültürü anlamında yemek ise sosyal bilimler ve sosyal bilimlerden özellikle sosyoloji ve antropoloji gibi alanların merkezi araştırma konularından birisi olarak kendisini göstermektedir. Sosyal bilimlerin kendisine has kavramsallaştırmaları, toplum, kültür, sosyal ilişkiler gibi kapsayıcı alanların söylediği ve gösterdikleriyle yemek ve mutfak kültürünü özgün bir şekilde işlemeyi sağlamaktadır. Elbette bu işleme biçimi her ne kadar sosyal bilimlerde özgün şekilde gerçekleştiriliyor olsa bile kendi içerisinde farklılaşan, çeşitli teorik, kuramsal vurgular ve açıklama, anlama çabalarıyla göze çarpmaktadır. Yani konunun işlenme biçimi sosyal bilimler için hem özgün bir alan hemde kendi içerisinde farklılaşan yanlar barındırmaktadır. Yemeğin ve mutfak kültürünün yerleştirilmiş olduğu bağlam ise bu farklılaşmaların temelini oluşturmaktadır. Kuramsal olarak veya yemek ve mutfak kültürüne yönelik farklı düşünceler olarak örneğin, kimi zaman yemek sosyal ilişkilerde ve bağlamlarda bir kod olarak, kimi zaman topluma aidiyet gibi alanlarda ya da yaşamı devam ettirme anlamında işlevsel bir anlamda, dünyanın çeşitli yerlerindeki farklılaşmalarla bir sınıfsallık dışı durumu anlamında, insan zihninin işleme yapısının bir tezahürü şeklinde ve bu çerçevede içerdiği anlamlar bağlamında, uygarlığa uzanan sürecin izlerinin açık bir şekilde izlenebileceğinin düşünüldüğü bir anlamda gibi daha da çoğaltılacak şekillerde ele alırlar görülmektedir. (Douglas, 1972; Elias, 2004; Goody,2013; Malinowski, 1992; Strauss, 2012). Görüldüğü gibi kuramsal bakış açısı yemek ve mutfak kültürü üzerine söylenenler konusunda belirleyici unsurlardan birisi olmaktadır. Bunun yanında yemek ve mutfak kültürünün nerede ve ne üzerinden ele alınacağı da belirleyici olmaktadır. Hane içinde, lokal bir bölgede, çok geniş bir coğrafyada, mutfak kültürünün süreçlerinin –ürün elde etme, pişirme, sunma vb- belirli kısımlarında, kimlik olarak, biyolojik ihtiyaç olarak, miras olarak, ilişki olarak ele almak gibi farklı seçimler bulunmaktadır. Son kertede ise tüm bunlar, bazen iç içe geçerek bazen ise sadece tek bir alanın yoğun vurgusu şeklinde yemek ve mutfak kültürünü sosyolojik olarak ele almayı sağlamaktadır. Odak noktası ise değinildiği üzere, yemeğin kültür, toplum, sosyal ilişkiler gibi geniş kapsamlı, üzerinde anlaşması zor ancak olmadan da konuşmanın güç olduğu kavramlar ekseninde ele almak olmaktadır.

Bu çalışma özelinde mutfak kültürü, göç sürecinin merkezine yerleştirilerek, farklı kültürel alanların da bu merkezin etrafında toplanmasıyla, göç ve göçmen açısından nereye konumlandığı, ne anlamlar taşıdığı yönünden ele alınmaktadır. Amaç, tüm bu göç süreci içerisinde mutfak kültürünün nasıl merkeze oturduğu ve göçmen açısından ve göçmenin göç edilen yerle kurmuş olduğu ilişkide ne rol oynadığını incelemek olarak belirlemektedir. Bir göç hikayesinin ya da göç hikayelerinin mutfak kültürüyle olan etkileşimi izlenmeye çalışılmaktadır. Her göçmen, göç ettiği yerde bir şekilde ayakta kalabilmek için çabalamaktadır. Bu sebeple de bir çok farklı strateji geliştirmekte ve harekete geçmektedir. İşte mutfak kültürünün bu harekete geçişlerden birisi olması kendisini göstererek, üzerine düşünmeyi beraberinde getirmektedir. Göç edilen yerde ayakta kalabilmek açısından merkeze oturan ekonomik gelir sağlayabilmenin yanında göç edilen yerde diğer kültürel alanlar da devreye girmektedir. Kendi kültürü ile göçmenin bağı meselesi, göç edilen yerde buna yönelik pratikleri, hissiyatları meselesi kendisini göstermektedir. Tam bu noktada devreye kültürün altında, mutfak kültürü çevresinde bir şekilde yerini alan, kültürel kimlik, kültürel bellek gibi iki ana unsur daha sürece dahil olmaktadır. Yemeğin etrafında sergilenen, sunulan, adına her ne dersek, kültüre ait göstergelerin her biri, kimliği ve belleği, özellikle göçmen grup için ve kısmen başka yönlerden göç edilen yerde yaşayanlar için önemli bir alan haline getirmektedir. Sonuç olarak göç, mutfak, kültür, kimlik bir araya gelerek çalışmanın başlığını ve konusunu oluşturmaktadır.

Konunun verilerinin oluşturulmasının ana eksenini bu çalışmada, alan çalışması ile gerçekleştirilecek şekilde planlanmıştır. Bu noktada alan çalışması açısından, nitel araştırma yöntemi ve beraberinde etnografik araştırma yöntemi, yöntem olarak seçilmiştir. Yöntem ve konunun seçimi, alanın belirlenmesi sürecini beraberinde getirmektedir. Bir göçmen grup ve bu grubun yemek ve mutfak kültürünün burada incelenebilecek alanları ele alındığında, lokantalar ön plana çıkmaktadır. Buradan hareketle Türkiye'ye göç etmiş Uygur Türkleri ve onların Ankara'da işletiyor oldukları lokantalara araştırma alanı olarak yönelinmiş, alan çalışması süreci boyunca yapılan görüşmeler ve sonucunda elde edilen veriler, çalışmanın Ankara kardeşler Uygur mutfağı lokantası üzerinden gerçekleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Seçilen lokantanın çalışma sürecince ele alınan yönleri bu seçimin sebeplerini oluşturmaktadır. Bir diğer yandan, süre, konunun çok farklı alanlara dağılma riski,

çoğalan alanlarla elde edilen bulgulara yeteri kadar yer verememe riski gibi etkenler de kapsamın bu şekilde tutulmasında etkili olmuştur. İşletme sahipleri, ustalar, garsonlar gibi çalışanlar başta olmak üzere enformel sohbet tarzında görüşmeler yapılarak ve görüşme dışında da gözlem için lokantada bulunarak çalışma bulguları elde edilmiştir. Yine fotoğraf tekniği de özellikle lokantayla ilgili bahsedilen konuların görsele dökülmesi anlamında kullanılan tekniklerden birisidir.

Çalışmanın sonuçlanması ve bir metin haline gelmesi sürecinde ise konuyla ilgili belirli kavramların literatürden ele alınması, bu kavramlar hakkında dile gelen kuram, teori, yaklaşım, düşünce gibi söylemlere değinilmesi, yöntemle ilgili genel açıklamaların yapılması ve alan araştırması bulgularına yer verilerek yorumlanması sıralama olarak tercih edilmektedir. Giriş kısmının ardından ele alınan kavramlar kısmında ana kavramlar olarak, kültür, kültürel kimlik, kültürel bellek, göç, yemek ve mutfak kültürü ön plana çıkmaktadır. Kavramların seçiminde ise ilk olarak tezin konusu belirleyicidir. Tez başlığında doğrudan, mutfak kültürü, kültürel kimlik, kültürel bellek ve göç kavramları yer almaktadır. Dolayısıyla da çalışmada bu kavramlar, kavramlara yönelik belirli kuramsal yaklaşımlar da dahil edilerek işlenmektedir. Tepede kapsayıcı kavram olarak ise kültür kavramı kullanılmaktadır. Kültür bu noktada tüm sürecin belirleyicisi, çalışmada ele alınan kavramların ve araştırma çıktılarının yaslandığı temel dayanak olarak görülmektedir. İnsan söz konusu olduğunda ayırt ediciliğin merkezine kültürün yerleşiyor oluşu düşüncesi de kültürün temel dayanak olarak ele alınmasının sebebini oluşturmaktadır. Yine kültür kavramı, hem tanımlamalar ve genel düşünceler üzerinden hem de kültüre yönelik özellikler üzerinden ele alınmaktadır. Ardından on sekizinci yüzyıl ve sonrasıyla ele alınan kültür ve medeniyet kavramları, özellikle uluslaşma ile birlikte belirli bir alana göndermeyle kullanılan ancak sonraları yelpazesi genişleyen halk ve halk kültürü kavramları da kültür başlığı altında yer almaktadır. Kültür kavramının kapsayıcılığının ardından ise diğer kavramlara değinilmektedir. Bu noktada kültürel kimlik, kişi ve grupların ait oldukları kültür çerçevesinde edindikleri ve farklı yollarla bunu hem kendilerine hem de dışarıya hissettirdikleri bir sahiplik olarak işlenmektedir. Kültürel kimlik kavramı altında farklı bakış açılarına göre değişkenlik gösteren ve farklı mesafeler, farklı genişlikler ve içerme veya dışlama mekanizmasına sahip ulus ve ulus kimliği, etnisite ve etnik kimlik de işlenen kavramlardandır. Daha sonra kültürel bellek kavramı, kavrama yönelik teorik yaklaşımlar ve kavramın ne şekillerde kullanıldığıyla

ilgili olarak aktarılmaktadır. Yine merkez kavramlardan yemek ve mutfak kültürü kavramları, kendilerine yönelik çeşitli kuramsal yaklaşımlar, sosyal bilimlerde ele alınış biçimleri gibi açılardan ele alınmaktadır. Yine İnsan ve beslenme açısından tarihsel olarak erken dönemlerden itibaren yemeğin oturduğu yer ve yemeğin kültürel ve toplumsal bir alan olarak belirmesiyle ilgili konulara değinilmektedir. Son olarak ise göç kavramı da yine sosyolojik olarak ne ifade ettiği, nasıl tanımlandığı, hangi teorik yaklaşımların bulunduğu gibi sorular çerçevesinde ele alınmaktadır. Bunun ardından yöntem ve alan çalışması devreye girmektedir. Yöntem üzerine genel değerlendirilmeler yapıp sonrasında alan çalışması ve bulguları aktarılmaktadır. Son olarak ise sonuç bölümü gelmektedir. Kavramların sıralanması ise kapsayıcılık ya da iç içe geçebilme potansiyeline göre gerçekleştirilmektedir. Kültür, kapsayıcı rolü çerçevesinde ilk olarak ele alınmaktadır. Daha sonra da yine göç ve yemek gibi alanların kendileriyle ilişkilendirilebilmesi bağlamında kimlik ve bellek konuları işlenmektedir. Sonrasında ise yemek, mutfak kültürü ve göç, bu çalışma içerisinde diğer kavramlarla ilişkilendirilmeleri bağlamında sıralanmaktadır.

Kavramlar ele alınırken genel anlamda literatürde bilinen ve kavramla ilgili çalışmalarda kullanılan, temel alınan teori ve düşüncelere yer verilmeye çalışılmıştır. Sosyal bilimler alanında kavram konusunun karmaşık hali, her ne kadar kavram ince ince işlenmeye çalışılsa bile eksikleri barındırmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Bu anlamda da bu çalışma özelinde de kavramlarla ilgili tüm yaklaşımlar elbette ele alınamamıştır. Zira bu kavramların hemen her biri kendi başlarına birer tez konusu, kitap konusu olarak belirmektedir. Keza sosyal bilimlerde onlarca farklı şekilde kavramların tanımlanması dahi yine bu durumu özetlemektedir. Bu kavramlar ve kavramlar üzerine dile getirilenler, hem tezle doğrudan ilgili olduğu için alınmış ve açılmış hem de tezin konusu itibarıyla bu alanlarda konuşmak istendiğinde başvurmanın, haberdar olmanın kaçınılmaz olması sebebiyle alınmış ve açılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVELER

1.1. Kavramların Seçimi

Burada ele alınan kavramların bir kısmı çalışmanın ana konusu sebebiyle zaruri olarak, bir kısmı ise ana konunun çalışma özelinde başka kavramlarla incelenmesi açısından tercih edilmektedir. Şöyle ki çalışmanın ana konusu olarak yemek ve mutfak kültürü kavramları doğrudan ele alınmaktadır. Bunun yanında mutfak kültürünün, bir göçmen grup üzerinden değerlendirilmesi göç kavramını incelemeyi beraberinde getirmektedir. Seçilen kültür, kültürel kimlik ve kültürel bellek kavramları ise bu çalışma özelinde mutfak kültürü ve göç ile ilişkilendirilmesi açısından ele alınmaktadır. Mutfak kültürü, doğrudan kimlik konusuyla bağlantı kurulabilecek bir alan olarak görülmektedir. Geniş ölçekte bir ulusal kimlik belirlenmesi ve onun unsuru olarak görülmesinden (Ichijo ve Ranta, 2018) yerel düzeyde çok daha küçük topluluk kimliğine dek yemek ve mutfak kültürü, kimliğin bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla da kültürel kimlik kavramı, kavramsal çerçeveler içerisinde ele alınmaktadır. Yine kültürel bellek de mutfak kültürü ile yakın ilişki içerisinde. Bir grup içerisinde oluşan, geçmiş, bugün ve hatta geleceği bir arada içerisinde barındıran kültürel bellek, yemek ve mutfak kültürü söz konusu olduğunda, yemek etrafında gerçekleşen toplumsallık ve sosyal ilişkiler çerçevesinde mutfak kültürü ile ilişkilenebilir. Yemek başlı başına bir grubun, topluluğun veya toplumun üyesi olarak bireyin, bellek çerçevesinde, unutma, hatırlama, nostalji yaşama alanı haline gelmektedir. Devreye göç ve göçmenlik girdiği andan itibaren ise tüm bu yemek, kimlik ve bellek ilişkisi ise daha etkin ve karmaşık şekilde kendisini göstermektedir. Yemek ve mutfak kültürü göç edilen yerde, göç dinamikleri çerçevesinde kültürel kimlik ve kültürel bellek çerçevesine girmektedir. Mutfak kültürünün, hane içerisinde dâhilinde, bir mekan olarak lokantada sunumu ise, başkaca kültürel unsurlar ve simgelerle çevrenmesini beraberinde getirmektedir. Yemek, mekanın organizasyonunda yer alan her bir kültürel dışavurum ile de kültürel

kimlik ve kültürel bellek alanına girmektedir. Tüm bu kavramlar ise kişinin toplumsal ve sosyal yaşamda var oluşunun temeli olan kültür kavramıyla belirlenmektedir. Kültürün özellikleri ve geniş kapsamı, altta mutfak kültürü, göç, kültürel kimlik ve kültürel bellek kavramlarını, toplumsal yaşamın içerisinde ilişki içerisine sokmaktadır. Bu ilişkilerin toplamı sonucunda kültür, göç, yemek, mutfak kültürü, kültürel kimlik ve kültürel bellek kavramları burada ele alınmaktadır. İlk olarak kültürün kapsayıcı alanı ve yemeğin bir nevi kültüre alınması sonucu mutfak kültürünün ortaya çıkışının gereği olarak kültür kavramı ele alınmaktadır. Sonrasında ise kültürel kimlik kavramı, etrafındaki tüm simgelerle birlikte, mutfak kültürünün belirli bir kimliğe gönderme yapması sebebiyle ikinci olarak ele alınmaktadır. Daha sonra ise sırasıyla, mutfak kültürünün bir bellek aracı olarak görülmesi sebebiyle kültürel bellek kavramı, çalışmada tüm bu kavramlarla ilişki içerisinde incelenen yemek ve mutfak kültürü kavramı ve sürecin kendine has gelişmesini beraberinde getiren göç kavramı ele alınacaktır.

1.2. Kültür Kavramı

Kültür kavramı sosyal bilimlerin ilk dönemlerinden günümüze dek uzayan süreç boyunca oldukça tartışmalı ve tanımlanması zor bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavram, edebiyattan pozitif bilimlere, gündelik dilden akademik dile kadar her alanda sıkça kullanılmaktadır. Her bir kullanım kendi içerisinde kültüre farklı bir göndermede bulunmaktadır. Örneğin sözcüğün etimolojik kökeni onu özellikle tarımsal üretim faaliyetleri ile eş değer tutarak, kimi alanlarda yalnızca bu anlamıyla alınılmasını dahi beraberinde getirmektedir (Aydın ve Özbudun, 2009:520). Hal böyle olduğunda da yapılan çalışmanın içerisinde kültür kavramı kullanıldığında, onun nerelere göndermede bulunarak kullanıldığını dile getirmek de kaçınılmaz olmaktadır. Kavramın asıl kullanım alanı ve tanımlamalarının asıl önem arz ettiği yerler, sosyal bilimler alanıdır. Kültür kavramı, Densy Cuche'a göre sosyal bilimler düşüncesine özgüdür ve sosyal bilimlerin biyolojik kavramlarla sınırlanmadan, onlardan ayrı olarak insanı ele alabilmesini sağlayan bir yere oturmaktadır (Cuche, 2013:9). Sosyal bilimlerde, -ki sosyoloji ve antropoloji bununla en fazla ilişkilendirilen disiplinlerdir- doğa bilimleri, bu doğa bilimleri içerisinden de biyolojinin kavramları ile konuşmak, insanı bu şekilde ele almak, kültürel olanı da o alana yerleştirmek uzunca bir süre devam etmiş bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Daha sonraları ise bu durum tamamen tersine dönmemiş ancak kültür kavramı kullanılarak, insan konusunda söylenecek sözler, kurulacak anlamlar dünyası oldukça genişlemiş ve özerk bir alan haline gelmiştir. Dolayısıyla devam eden süreçte de kültüre yönelik bakış açıları genişlemiş, kültür doğrudan bir çalışma konusu haline gelmiştir.

Bu noktada kültürle ilgili yapılan tanımlamalara değinmek gerekmektedir. Tanımlar içerisinde, hem tanımın içeriği hem de bir tanım üzerinde öyle veya böyle belirli bir uzlaşma kurma gerekliliği, İngiliz Antropolog Edward Brunnett Taylor'ın tanımını ön plana çıkarmaktadır. Taylor kültürü, "Kültür veya medeniyet, en geniş etnografik anlamıyla alındığında, insanoğlunun toplumun bir mensubu olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, töre, yasa görenek ve diğer tüm yetenekler ile alışkanlıkların oluşturduğu karmaşık bir toplamdır" şeklinde tanımlamaktadır (Taylor, 2016:91). Görüldüğü üzere Taylor tanımında kültürün altında yer alan edinimler, uygulamalar gibi noktaların tamamını doğrudan vurgulamaktadır. Ancak tanımın sonuna ise tam da kültür kavramıyla ilgili bugün de devam eden tartışma halini de kabul eder nitelikte, "karmaşık" vurgusunu yerleştirmektedir. Bu vurgu kültürü farklı şekillerde tanımlamanın ya da onu tanımlamanın zorluğunun göstergesi olmaktadır. Dolayısıyla genel anlamda hemen her sosyal bilimcinin değindiği bu tanımlamanın dışında kültür birçok farklı biçimde de tanımlanmıştır. Sonraki tanımlamlar da yine hem birçok çeşitli özelliği içerisinde barındırır şekilde hem de daha dar anlamlarda ve kültürün belirli yönlerine vurgu yapar şekilde göze çarpmaktadır. Kültüre yönelik bazı tanımlamara veya düşüncelere bakıldığında, örneğin Malinowski, kullanım ve tüketim maddeleri, grupların belirli hakları ve bunun karşısında yükümlülükleri, becerileri, inançları, alışkanlıkları gibi öğeleri kültürün geniş tanımına yerleştirmekte ve bunu da belirli biyolojik ihtiyaçlara yanıtlar olarak ve bir bütünlük oluşturur nitelikte aktarmaktadır (Malinowski, 1992). Malinowski burada toplumu işlevselci açıdan görüşünün de iz düşümünü sunarak, onu yapılar arası bir bütünlük ve biyolojik ihtiyaçlarla şekillenir şekilde sunmaktadır. Bunun yanında yine Clifford Geertz ise kültürün ortaya çıkışı üzerine söylediklerinde onu zihinle birlikte ele almaktadır. Geertz, milyonlarca yıl öncesinden başlatılan insanın biyolojik evriminin ve bununla beraber zihnin evriminin izleriyle kültürün ilişkisine değinmektedir. Bu bakış açısıyla kültür, yalnızca günümüz insanı olan homo sapiensin ortaya çıkışıyla başlatılmayıp, insanın biyolojik evrimiyle beraber, birlikte gerçekleşen, her ikisinin birbirini

etkilediği ve şekillendiği biçimiyle vurgulanmaktadır (Geertz, 2010:74-109). Kültür, biyolojiden kopmayan, kimi durumlarda ona yön veren ondan etkilenen ancak son kertede insan söz konusu olduğunda belirleyici roller üstlenen bir örüntü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda insan söz konusu olduğunda anlama açısından başvuru kaynağı olan kültür bize çok katmanlı bir yol sunmaktadır. Geertz bu katmanları şu şekilde aktarmaktadır: “İnsanın analizi yapılırken katmanlar tek tek soyulur; bu tabakaların her biri kendi başına eksiksiz ve indirgenemez nitelik taşır ve altında da bir diğer, oldukça farklı tabaka yatmaktadır. Kültürün türlü çeşit renkli tabakasını kaldırın, altından toplumsal örgütlenmenin yapısal ve işlevsel tabakası çıkar. Bunları taker taker kaldırırsanız karşınıza bunları destekleyen ve olanaklı kılan psikolojik unsurlar –‘temel gereksinimler’ ya da benzerleri- çıkar. Psikolojik unsurları da kaldırırsanız elinizde insan yaşamının tüm yapısının biyolojik temelleri –anatomik, fizyolojik, nörolojik- kalır.”(Geertz, 2010:56). Geertz’in insana yönelik bu tabakalı bakış açısı ve kültürü burada yerleştirdiği yer, kültürün insan analizinde ne kadar merkezi bir noktada olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. İnsan biyolojisiyle beraber, onun üzerine inşa edilen koca bir bütünsellikler veya ayrımlanmalar şeklindeki gelgitlerin gözden kaçırılmayacak niteliği, kültür üzerinden ortaya çıkmaktadır. Bir başka isim olan Ruth Benedict “Kültür Örüntüleri” isimli eserinde kültürü, kişilik ve karakter özellikleri bağlamında ele alıp bunu da Pueblolar, Dobulular ve Kwakiutl halklarını incelemesi sonucu onların kültürüne atfettiği kişilik özellikleriyle aktarmaktadır (Benedict, 2011). Yine Benedict bu yaklaşımını psikoloji alanından yola çıkarak ve özellikle psikanalize de değinerek ulusal bir bağlam içerisinde, “Krizantem ve Kılıç” isimli eserinde Japonya için de gerçekleştirmektedir (Benedict, 1965). Benedict’in yaklaşımıyla her kültür, belirli karakter özellikleri sergilemektedir. Bu özellikler insana atfedilen duygular dünyası içerisinde ya da kategorilendirmeye müsait her nevi davranış kalıpları içerisinde seçilebilmektedir. İnsanı kültürle eş değer tutan bir yaklaşım akla getirildiğinde, kültüre atfedilen bu kalıplar ve kişilik imleri doğrudan bireyi de belirler bir noktaya yerleşmektedir. Karmaşıklık ve bütünlük yönünden yine Bozkurt Güvenç kültürü, “Bilimsel anlamda kültür, dini, sanatı yapıp ettiğimiz her şeyi içine alan karmaşık bir varlık alanıdır. O bütünlük içinde yer alan her şey, her şeye bağlı ve bağımlıdır” sözleriyle ele almaktadır. (Güvenç, 2015:14). Daha başkaca birçok farklı kültür tanımı bulunmaktadır. Özellikle tanımlamayı yapanın kendi kuramsal bakış açısının, kültür tanımını belirlediği tanımlamalar ön plana çıkmaktadır. Bu tanımlamaların hiç birisi

yanlış olarak görülmemektedir. Gerçekten de herbiri kültüre ait olan özellikler içerisinden ortaya çıkmıştır. Ancak bu çok yönlülük kavramı yukarıda da değinildiği üzere tanım açısından güç bir yere yerleştirmektedir. Genel kabul gören Tylor'ın tanımı ise karmaşıklık vurgusu ve çok yönlü ele alınış biçimiyle kullanışlı görülmektedir. Kültürün kapsayıcılığı ve sosyal ve toplumsal belirleyiciliği ise tanımların ötesinde onun en önemli yanı olarak belirlemektedir. Sonrası, kültüre atfedilen ya da kültür de “keşfedilen” farklı yönlerle şekillenmektedir.

1.2.1. Özellikleri Açısından Kültür

Kültür üzerine tanımlama ve düşüncelerin yanında ona yönelik, anlamayı pekiştirici olacak şekilde belirli özellikler de sunulmaktadır. Suavi Aydın ve Sibel Özbudun bu noktada, kültürle ilgili tanımlamanın dışında onu belirli özelliklerle de aktarmışlardır. Kültür, toplumsal olması, insanın çevreye uyum gereksinimiyle şekillenmesi, aktarılan bir unsur olması, tarihsel ve sürekli olması, değişime sahne olması, bünleştirici olması ve bir soyutlama olması şeklinde karakterize edilmektedir (Aydın ve Özbudun, 2009:522-523). Bu özellikler bize, karmaşıklığın daha anlaşılır hale gelmesi ya da karmaşıklığın ifade etmiş olduğu anlamı kavrama yönünde yardımcı olmaktadır. Kültürün bu özelliklerini dikkate almak sayesinde üzerinde çalışılan grup, topluluk ya da toplum hakkında daha anlaşılır analizler yapmak mümkün olmaktadır. Şöyle ki kültürün bir topluma ya da topluluğa mal oluyor oluşu, bizi ilişkiselliklere bakmaya yönlendirmektedir. Aktarılır bir örüntü olduğunu bilmek, bu aktarımın dinamiklerine yönelmeyi sağlamaktadır. Çevre ile ilişkiselliğini bilmek, insanın uyum süreci, yaşadığı doğal çevre gibi niteliklere göz atmamızı işaret etmektedir. Tarihselliği ve sürekliliği, her grubun geçmişi ve bugününün varlığının akılda tutulup, o süreçlere de odaklanmak gerektiğini beraberinde getirmektedir. Değişimin kabulü, değişim mekanizmalarını sorgulamayı sağlamaktadır. Bütünleştirici olması, kültür içerisindeki ilişkilerin hangi sistemler aracılığıyla topluma ait ortaklaşma noktaları oluşturduğu sorusuna yönlendirmektedir. Soyutlama olması, kültürü simgelerle düşünme, anlam örüntülerine yönelme, maddi görünen üretimlerin dahi nasıl anlam dünyalarına gönderme yaptığını çözmeye yönlendirmektedir. Tümünün toplamına bakıldığında, kültürün bu özellikleri, yapılacak çalışma her ne olursa olsun, çalışmayı yapan kişiye seçim alanları açmakta ve yorumlama kabiliyeti kazandırmaktadır. Ayrıca yine bu özelliklerin çok yönlülüğü

kültürün, insan ve toplum söz konusu olduğunda nasıl merkeze yerleştiğini de göstermektedir.

Kültürle ilgili genel anlamda verilmeye çalışılan tanımlar ya da düşüncelerin artması görüldüğü gibi kültürle ilgili çok yönlü okuma zorunluluğunun vurgulanmasının çeşitlerini oluşturmaktadır. Bizi biz yapan, bizim yaşadığımız çevreyi, yaşadığımız toplumsal, kültürel bağlamı anlamamızı daha doğrusu anlamaya çalışmamızı, diğer toplumlar ve kültürel bağlamlar ile ilişki kurmamızı ve bu ilişkilerin boyutlarını, içeriğini çizmemizi sağlayan en önemli unsur, bu karmaşıklık ve bütünlük arasında salınan kültür olarak belirlemektedir. İnsanlar olarak en küçük birim olarak oluşturulan birlikteliklerden itibaren kültür karşımıza çıkmaktadır. Kültür, insanı hem bir grupta hem kendisi olarak var etmektedir. “Nasıl ki kültür bizleri tek bir tür olarak şekillendirdiyse –ve hiç kuşkusuz bugün de şekillendiriyorsa- bizleri ayrı bireyler olarak da şekillendirmektedir.” (Geertz, 2010:71). Sosyolojideki meşhur yapı-fail ikiliğinin arasındaki dinamikleri de bu haliyle etkilemektedir. Hem grup içi hem başka gruplarla kurulan ilişkilerin de merkezine oturmaktadır.

1.2.2. Kültür ve Medeniyet Kavramları

Kültür ile ilgili önemli tartışma alanlarından birisini de kültür ve medeniyet birlikteliği veya daha çok ayrılığı oluşturmaktadır. Kimi zaman bu iki kavram birbirinin yerine kullanılmakta kimi zaman ise taban tabana zıt zeminlere yerleştirilmektedir. Kültür sözcüğü Fransızca’da on üçüncü yüzyıldan itibaren, ekilen toprak parçası olarak kullanılmaya başlayıp sonradan, on altıncı yüz yılda ekme işlemini yapmayı da içermekte, on sekizinci yüzyılda, edebiyat, felsefe gibi alanlarda tamlama olarak kullanılmakta ve sonraki süreçlerde de artık zihinsel eğitim gibi başlı başına tekil olarak tanımlanan bir kavram olarak belirlemektedir (Cuche, 2013:14-18). Aydınlanma dönemini de içerisine alan dönemde ise kültür özellikle uygarlık sözcüğü ile birlikte kullanılmaktadır ve birbirine yakın anlamlar içerir şekilde görülmektedir. Ancak özellikle Fransa’da bu iki kavramdan uygarlık sözcüğünün kullanımı daha fazla yaygınlaşmıştır. Artık Fransa’da bu kavram, ilerlemeyle eşdeğer, “...yasalarda ve eğitimde iyileştirme yapma süreci” olarak ön plana çıkmaktadır. (Cuche, 2013:17). Bu durum, aydınlanma döneminde pik yapan ve batının hemen tamamını da etkisi altına alan, ilerlemeci tarih anlatısının temeline, uygarlığın yerleşmesini de beraberinde getirmektedir. Uygarlık hem “öz olarak” var olduğu yerde ilerlemenin

itkisi hem de ondan mahrum olanlara da götürülerek, onların da ilerlemesini sağlayabilecek bir modernizm makinesi olarak görülmektedir.

Bu noktada uygarlığın farklı coğrafyalarda ele alınış biçimi ön plana çıkmaktadır. Fransa’da ön plana çıkan uygarlık kavramı kullanımının karşısına, özellikle uluslaşma süreci boyunca oldukça etkili olacak olan Almanya’da kullanılan kültür kavramı çıkmaktadır. Bugün kimi gözlerce bütünsellik içerisinde ele alınan kıta Avrupası, aslında kendi içerisinde çelişkiler ve çekişmeler barındıran, birinde meydana gelen bir yükselişin diğeri üzerinde yaptığı etkilerle okunabilecek bir şekilde ele alındığında, kavramların anlamlarının nasıl biçimlendiği de görülebilecektir. Fransa ve Almanya’nın kültür ve medeniyet kavramları üzerinden ya da bu kavramların iki ülkedeki gelişimleri açısından karşılaştırılmasını sosyolog Norbert Elias “Uygarlık Süreci” isimli eserinin özellikle ilk cildinde gerçekleştirmektedir. (Elias, 2017). Almanya ve Fransa’daki toplumsal tabakalaşmanın ve sınıflaşmanın birbiri arasındaki ilişki ve uluslaşma sürecinde bu sınıflara ya da gruplara atfedilen ya da bu grupların kendisine atfettiği roller ayrımın temelini oluşturmaktadır. Elias kavramların iki ülkedeki farkını “Fransızca ve İngilizcedeki ‘uygarlık’ kavramı siyasi, ekonomik, dinsel, teknik, ahlaki ya da toplumsal olgular için kullanılabilir. Almandaki ‘kültür’ kavramı ise özünde düşünsel, sanatsal ve dinsel olguları ifade eder ve bu tür olgular ile siyasi, ekonomik ve toplumsal olguları mümkün olduğunca ayırma eğilimi gösterir.” şeklinde ifade etmektedir (Elias, 2017:74). Ayrım aslında kendisini doğrudan açığa vurmaktadır. Almanya’da kullanılan kültür kavramı, uygarlık kavramının ötesinde, daha içsel olana, müdahaleye daha kapalı olana vurgu yapmaktadır. Bu vurgu aslen, uluslaşma sürecinde Alman uluslaşmasında taşıyıcı olacak olan halk kültürüne, kendine ait olan kültüre dek sürülecek bir yolu açmaktadır. Kültür burada paylaşılma ya da yayılmadansa, toplumun kendi varlığının tescili, biricikliğini vurgulama noktası olarak devreye girmektedir. Nitekim Herder ile özdeşleştirilen Alman halk kültürünü merkeze koyan romantik milliyetçilik akımı da bu güzergah üzerinden gerçekleşmektedir. Oysa uygarlık kavramı -özellikle Fransa’da- yapısı ve içeriği gereği, yayılmacı ve ilerlemeci özellikler taşımaktadır. Almanya’daki kültür ve uygarlık ayrımında yapılan vurgulamanın bir benzerini aslında Türkiye uluslaşmasında da önemli figürlerden birisi olan Ziya Gökalp’in hars ve medeniyet ayrımında görmek de mümkündür (Gökalp, 2013). Dahası bu ayrım günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Kültür ve medeniyet, kapsayıcılık ve

dışlayıcılık açısından halen işler şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca yine bu ayrım, kent, kır, gelişme, ilerleme, özcülük, evrensellik gibi çoğaltılabilecek tartışma noktalarını yine halen içerisinde barındırmaktadır.

1.2.3. Halk ve Halk Kültürü

Tıpkı kültür kavramında olduğu gibi halk ve halk kültürü kavramlarında da tanımlama sorunu devam etmektedir. Ancak yine de üzerinde uzlaşa sağlanan, farklı özelliklerle aktarılabilen halk ve halk kültürü kavramlarından bahsedilebilmektedir. Öncelikle halk üzerine erken dönem düşünceler, coğrafi keşifler döneminde Batı'nın Amerika'yı keşfi ve orada karşılaşmış olduğu yerli halklarla kurduğu ilişkilere dek uzanmaktadır. Daha sonra ise özellikle on sekizinci yüzyıla birlikte kendisini gösteren, sanayi devrimi dönüşümleri, uluslaşma arifesi ve uluslaşmalar dönemine denk düşen halka yönelik bakış açıları ortaya çıkmıştır. Erken dönemlerde sanayi devrimi ve sonrasında ortaya çıkan kentlere yönelen göç, kentte oluşan yeni toplumsal yapı, yeni sınıfsallıklar, tabaklaşmalar, statü grupları sosyolojinin birincil konusu olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyolojinin kurucuları olarak görülen, Karl Marx, Max Weber, Emile Durkheim gibi isimler, öncelikle bu dönüşümün ve bu dönüşümün getirdiklerinin peşine düşmüşlerdir. Her biri kendi kuramsal bakış açılarını bu dönüşümle meydana gelen yeni toplumsal yapı üzerinden şekillendirmektedir. Bu dönemde temelleri atılan bir diğer disiplin ise folklor disiplini olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyolojinin temeline oturan sanayi ve onun sonucunda gerçekleşen nüfus hareketleri, yeni kent biçimleri, bir başka konuyu daha gündeme getirmektedir. Bu dönüşümle geride kalanlar, bu dönüşümle karşılaşılan “içsel sorunlar” dile getirilmektedir. Folklor burada iki farklı coğrafya üzerinden, bazen benzer bazen de farklılaşır şekilde devreye girmektedir. Bu coğrafyalardan birisi olan İngiltere’de folklor, daha çok kentleşme ile birlikte, geçmişe, kırsal olana duyulan nostalji ile birlikte söz konusu olmaya başlamıştır. Burada üçüncü yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Ossian’a atfedilen kırsal yaşama gönderme yapan şiirler, on sekizinci yüzyıl sonu ve on dokuzuncu yüzyıl başlarında hemen tüm Avrupa’da okunmaktadır (Burke, 1996:24). Bu gibi yollarla, bir nevi “kaybedilen geçmiş”, “özlenen köy ve kültürü” sürekli dile getirilmektedir. Halk bu bağlamda, artık şimdiki zamanda nostaljisi yaşanan yaşam biçimiyle halen varlığını devam ettirir olan kesim olarak dile getirilmektedir. Bu bakış açısının dışında ise Almanya’da nostaljiyi de içeren ancak ötesine de geçen bir halk vurgusu gerçekleşmektedir. Almanya’da halk, ulusa giden

yolun temeli olarak da görülmektedir. Bu yönden Burke, Almanya'yı, halka yönelme konusunda ayrı bir yere koymaktadır. Halkla ilgili birçok kavram ve tanımlama (halk masalları, halk şarkıları, halk şiirleri gibi) Herder ve Grimm kardeşler gibi isimler aracılığıyla Almanya'da ortaya çıkmaktadır (Burke, 1996:17-20). Tüm bu yönelişin doğrudan bir arayışın sonucu olduğu fikri de belirmektedir. Almanya'da halka yönelik bakışın nostaljinin ötesinde oluşunu Burke'un şu sözleri daha net şekilde açıklamaktadır. “Bazı aydınlar göre özellikle 18. yüzyılın sonlarında halk, alışılmamış, egzotik olduğu için ilginçti; 19. Yüzyıl başlarında ise tersine gelişen bir akımla, aydınlar kendilerini halkla özleştirip, onları taklit etmeye çalışıyorlardı” (Burke, 1996:23). Halk burada temel yapı taşı haline gelmeye başlamaktadır. Almanya için kırsal yaşama ve köylülüğe atfedilenler dışsal bir tanımlama ile halka dönüşmekte, halk ise ulusa gidecek olan yolun, taşıdığı değerler ve kültür sayesinde çimentosunu oluşturmaktadır. Böylelikle uluslaşma sürecinde yönelilen en önemli parçalarından birisi haline gelmektedir.

Görüldüğü gibi halk tanımlaması özellikle halkbilim açısından, hem ulusun yapıtaşına göndermelerle hem de sanayi devrimi sonrası değişen toplumsal yapı içerisinde kent yaşamının kıyısında, ötesinde, kırsalda kalanlara yönelik olarak yapılmaktadır. Ancak devam eden süreçte bu tanımlamanın kapsamının darlığı, dışladığı unsurlar çerçevesinde, yeniden düzenlemeye ihtiyaç duyar hale gelmiştir. Bu noktada Amerikalı halkbilimci Alan Dundes'in halk tanımlaması devreye girmektedir. Dundes halkı çok daha geniş alanlarda düşünebilme imkanı sağlar şekilde, “ ‘Halk terimi en azından ortak bir faktörü paylaşan herhangi bir insan grubunu ifader eder. Bu grubu birbirine bağlayan faktörün –ortak bir meslek, dil veya din olabilir- ne olduğu önemli değildir. Bundan daha önemli olan ise, herhangi bir sebebe bağlı olarak oluşan grubun kendisine ait olduğunu kabul ettiği bazı geleneklere sahip olmasıdır.’ ” şeklinde tanımlamaktadır. (Dundes, 1998:143). Dundes'in bu tanımlamasının halk kavramının kullanım alanının genişlemesine imkan tanıdığı görülmektedir. Tanıma göre halk bir nevi kendi içerisinde kültür üretme potansiyeline sahip olan her türden toplulukla ilgili kullanılabilir bir kavram halini almaktadır. Kendisinin de vurguladığı gibi genelde halk olarak adlandırılan gruplar çok daha geniş gruplar olmaktadır (Dundes, 1998:143). Ancak tanım bizlere, halkla ilgili çalışma yaptığımızda bu genişliği tespit edilen şekillere göre çizme imkanı sunmaktadır.

Grubun birbirine bağlanmasını sağlayacak ortaklıklar ve üretilen kültür ise bu genişliğin çiziminde anahtar konuma oturmaktadır.

Halk kavramının ardından üzerinde durulacak olan diğer kavram da halk kültürü kavramıdır. Yukarıda kültürden bahsedildiğinde tanımlanma gücü yanında, insan söz konusu olduğunda, onun en önemli özelliği olarak ve her insanın, her grubun, topluluğun, toplumun sahip olduğu bir örüntü olduğu kültür açısından gösterilmiştir. Genel anlamda kültür kavramı bize her insan topluluğunu açıklama anlamında yardımcı olmaktadır. Ancak bunun yanında tarihsel dönemlendirmeler, mekansal farklılıklar, üretim ve tüketim türleri ve bu süreçler içerisindeki konumlanmalar, uyarlanma stratejileri, toplumsal bölümlenmeler gibi durumlar, kültürün, önüne bir sıfat olarak belirli bir grubu işaret eder şekilde de kullanılmasını sağlamaktadır. Örnek verilecek olursa sosyolojik olarak alt kültür böyle bir sınıflandırmaya dahil olmaktadır. Toplum içerisinde kendi durumları ve beklentileri açısından problemleri bir yerde olduğunu düşünen, konumlarının muğlaklığından yakınan grupların kurmuş oldukları birlektelikler bir alt kültür olarak görülebilmektedir (Marshall, 1999: 16-17). Yine bunun yanında günümüzde de kullanılan popüler kültür alını da kültüre yönelik ön sıfatla yapılan genellemelere örnek teşkil etmektedir. Kudret Emiroğlu'nun tanımıyla "Halkın homojen tüketiciler kitlesi olarak aldığı, denetleme olanağı bulunmadığı ve onu yaratıcı ve geliştirici olarak tanımayan ticari araçlar tarafından üretilen tanıtılan kültür" olarak popüler kültür de bir kültür şekli olarak belirmektedir (Emiroğlu, 2009:694). Halk kültürü de tıpkı bu farklı kültür tanımlamaları gibi belirli özelliklere vurgu yapılarak anlaşılabilecek bir kültürdür. Halk kültürü kavramı halk tanımlamalarından bağımsız bir şekilde ele alınamamaktadır. Ne olduğu üzerine çalışmalar yapıp, sınırları belirlenmeye girilen halka atfedilen kültür olarak, halk kültürü ortaya çıkmaktadır. Peter Burke'un çizdiği "halkın keşfi" serüveni, doğrudan o halkın kültürüne doğru devam etmektedir. Batı örneğinden yola çıkan Burke, büyük gelenek ve küçük gelenek ayırımına da başvurarak halk kültürünü işaret etmektedir. formel eğitimle aktarılan, sadece eğitilmiş ve entelektüel bir kesime yönelik olarak görülen, rönesans, aydınlanma gibi dönemlerin alımlandığı büyük geleneğin sahiplerinin dışında kalan kesimi -ki bu kesim halk şarkıları, masallar, halk sanatları, halk zanaatları gibi geniş alanı- küçük gelenek sahibi ve halk olarak göstermektedir (Burke, 1996:38). Halka atfedilen tüm bu halk kültürü ürünlerinin, sözel olarak aktarılması, çoğundan o halkın hemen tamamının haberdar olması ve bir dereceye

kadar hakimiyet sergilemesi, kendi içerisinde ve anonim bir şekilde üretiyor olabilmesi, kendi kültürünün uzunca süredir aktarılıp kendisine ulaşmış olduğunu düşünmesi, halk kültürü açısından ön plana çıkmaktadır. Tüm gelenek, görenek, adet ve kültürel pratikleriyle kendisine yeter ve bunu yaşıyor olması da yine halk kültürünün önemli özelliklerindendir. Öyleki özellikle bu çalışma açısından da önemli olduğu noktalardan birisi olan, popüler kültür ya da kitle kültürü gibi denetimi dışında kendisine yönlendirilen kültür ürünü değil, kendi bilincinde olduğu, kendi gündelik hayatında öznel olarak deneyimlediği ve kendi halklığının sınırları içerisinde sahiplenmiş olduğu, diğer toplum ya da topluluklarla ya da halklarla ilişki kurduğunda da kullandığı kültürel örüntüler olarak halk kültürü tanımlaması önem arz etmektedir. Tüm bu tanımlama çabasının altına bir not düşmek gerekmektedir. Halk kültürünün yüklendiği bu anlamlar homojen olduğu anlamını taşımamaktadır. Halk kültürü de genel anlamda kültürde olduğu gibi kendi içerisinde değişiklikler taşıyan, zamanla kendisi değişen, bağlama göre eklettik şekillerde dahi tezahür edebilen, girdiği ilişkilerle sınırları ve özellikleri değişen, kendisinden alan ve kendisinden veren bir kültür olarak anlaşılmalıdır.

1.3. Kültürel Kimlik

Kimliği bir tanımlama altına alma konusunda bir yandan kapsayıcılık bir yandan da kimi zaman kısıtlayıcılık olarak kültürel ön eki kullanılmaktadır. Denilebilir ki, kişinin ait olduğu kültür, kültürel kimlik söz konusu edildiğinde, kimliği belirlemede anahtar olmaktadır. Kavramın kapsayıcılığı, kültürün tanım ve nitelik gereği, çok yönlülüklere izin vermesi, en küçük grup biriminden en geniş toplumsal birimlere dek genişletilebilmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, halk tanımlaması ve halk kültürü ne kadar birbirine bağlıysa ve sonuç olarak halk kimliği gibi bir çerçeveye çekilebilecekse, bir alt kültür ve onun özellikleri son kertede bir alt kültür kimliği olarak tanımlanabilecektir. Her farklılaşan örnek, bireyin dahil olduğu grup ve o grubun kültürüyle birlikte iç içe geçip bir kültürel kimlik halini almaktadır. Akılda soru halini alan durum ise bu sürecin niteliği olmaktadır. Yani kültürel kimlik olarak içeriden kabul edilen ya da kültürel kimlik olarak dışarıdan atfedilen “şey” hangi bağlamlara göre oluşturulmaktadır sorusunun cevabı burada önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu noktada kültürel kimliğe burada anlam açısından, grup kimlik, toplum kimlik yönünden yaklaşmak gerekmektedir.

1.3.1. Etnisite ve Etnik Kimlik

Kültürel kimliğin bir boyutu olarak değinilebilecek örneklerden birisi etnik kimlik örneğidir. Nitekim günümüzde, daha sonra bahsedileceği üzere, genel anlamda ulusal kimlikle beraber ya da karşıt olarak ele alınan en önemli kültürel kimlik unsurlarından birisi etnik kimlik kavramsallaştırmasıdır. Bu kavramsallaştırma da etnisite üzerinden ele alınmaktadır. Etnisite ile ilgili tanımlamalara bakılacak olursa farklı birkaç farklı tanım ön plana çıkmaktadır. Örneğin Suavi Aydın “Belirli dinsel, dilsel, mekansal ve/veya kültürel özellikler bakımından hem kendisini diğerlerinden ‘ayrı’ gören hem de diğerleri tarafından ‘başka’ sayılan, bütünlüklü bir kimliğe ve kendine özgü kültürlenme sürecine sahip, içerden evlenmek suretiyle bu grup kimliğini koruyan ve grubun sürekliliğini sağlayan toplumsal/kültürel ve bazen de siyasal oluşum” şeklinde bir tanım yapmaktadır (Aydın, 2009:278). Tanım, gruba yönelik olarak ona ait özelliklere değinmektedir. Ancak bunun dışında kimliğin de önemli özelliklerinden birisi olan kendisini ayrı görmenin yanında başkaları tarafından da ayrı görülmeyi de vurgulamaktadır. Böylelikle kimliğin etnik kimlik özelinde de tek taraflı grubun kendisini tanımla biçiminin değil, dışarıdan olarak görülenler tarafından da tanımlanmasını, ayrı bir yere konulmasını göstermektedir. Bir diğer tanımda Marshall etnisiteyi, “Etnisite, ait oldukları ve içinde özgün kültürel davranışlar sergiledikleri bir toplumda kendilerini diğer kolektif yapılardan farklılaştıran ortak özelliklere sahip olduğunu düşünen ya da başkaları tarafından bu gözle bakılan kişileri tanımlayan terimdir.” şeklinde ele almaktadır (Marshall, 1999:215). Bu tanımda da kimliğin grup içi ve grup dışı tanımlamalarla birlikte ele alınması gerektiğine değinilmektedir. Bunun yanında Marshall etnisiteyi, daha geniş bir toplum içerisinde kendisine has özellik sergileyen ve bu özelliklerle ayrılan, ayrı tutulan bir konuma yerleştirmektedir. Yani sınırların, geniş ölçekte ele alınabilecek bir grup içerisinde çizilmesine gönderme yapmaktadır. Anthony Giddens da yine diğer tanımlamalar gibi, etnisiteyi, etnikliği, kültürel farklılaşmaya bağlılığına, ortak kültürel pratiklerin varlığına, hem içeriden hem dışarıdan ayrı olarak tanımlanmasına gönderme yaparak tanımlamaktadır (Giddens, 2012:535).

Tanımlamalardaki bu ortaklaşan yönlerin dışında etnisite ve etniklik kavramının tartışıldığı nokta, oluşumu ve devamı konusunda gerçekleşmektedir. Etnisiteye atfedilen ortak kültür varlığı ve çevresinde gerçekleşen grup tutunumu gibi durumlar, etnisite, etnik kimlik, etnik kültürün değişimi, ilişkisellik gibi süreçler göz

önüne alındığında hangi pencereden ele alınacağını düşünmeyi beraberinde getirmektedir. Tam olarak bu noktada da etnikliğin, tıpkı kültür kavramında özellik olarak vurgulandığı üzere, değişen, homojen olmayan bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Ted Lewellen, “Gerçek anlamda hiçbir toplum, bütünüyle hareketsiz veya tarihsel olarak yalıtılmış değildir, bütün kültürler ve kimlikler melezdirler; belirli ekosistemlere dair varolan talepler ve sınırlılıklar ile yaşayan karmaşık etkileşimler içerisindeki eşitsiz toplumlar arasındaki çoklu karşılaşmaların karışımıdır.” sözleriyle kimlik söz konusu olduğunda akılda tutulması gereken kültürel yaklaşımı bu şekilde dile getirmektedir (Lewellen, 2011:209). Bu sözler, etnik kimliğin de homojen bir yapı olmadığını, sosyal etkileşim ve ilişkisellik ile şekillendiğini ve çeşitlendiğini doğrudan vurgulamaktadır. Nitekim etnisite konusundaki diğer çalışmalar da etnik kimliği böyle bir noktadan almak gerekliliğini göstermektedir. Fredrick Barth, etnik grupları ve dolayısıyla oluşan etnik kimliği, kültürel birlikteliğin sonucu olarak değil, etnik grubun oluşumunun sonucu olarak ortaya bir kültür çıkarılması yönünden ele almaktadır (Barth, 2001:14). Ortak bir kültüre sahip olmak elbette etnik kimlik açısından büyük önem arz etmektedir ve bu yadsınmamaktadır. Ancak ortak kültür burada, etnisiteyi oluşturucu değil, etnisitenin sonucu olarak görülmektedir. Ayrıca Barth, etnik grupları kendilerinin çizmiş olduğu sınırlar çerçevesinde değerlendirmektedir. Ona göre toplumsal sınırlar çerçevesinde devreye giren, grubun kendini ayırt etmesi ve dışlayıcılık ya da aidiyet mekanizmalarının işlemesi etnik grubun varlığını ve sınırlarını işaret etmektedir (Barth, 2001:18). Tam da toplumsal yaşamın içerisinde, grubun kendisi için var etmiş olduğu ve kendini diğerlerinden ayırmaya, gruba dahil olan ve olmayanları belirlemesi şeklinde etniklik kendisini göstermektedir. Sonuç olarak etnisite, tüm bu mekanizmalar çerçevesinde örgütlenmiş ve toplumsal hayatın sahnesinde, kendisine özgü olarak oluşturmuş olduğu kültür ve kültürel yapı ile etnik kimlikler olarak belirlemektedir.

1.3.2. Ulus ve Ulusal Kimlik

Yine kültürel kimlik kavramının altında ele alınabilecek bir diğer kavram ise, ulusal ya da milli kültür tanımlamalarıdır. Bu kavramlaştırmanın aslında erken dönemlerden itibaren tartışmalı noktalara işaret ettiği bilinmektedir. Çünkü ulus gibi geniş ölçekli bir yapıyı kültürel bir kimlik altında ele almak zorlukları beraberinde getirmektedir. Çünkü çok küçük ölçüde ele alınan gruplarda dahi kültürün farklılaşma kapasitesi nedeniyle kültürel çatı kurmak zorluklar oluşturmaktadır. Yine de bir

siyasal örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkmış olan ulus, kendi dinamikleri çerçevesinde, kendi içerisinde bir toplumsallık oluşturma ve kültürel yapı kurma girişimini gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla bu girişim ve sonuçlar ulusal bir toplum ve nihayetinde kültür üzerine yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır.

Ulusun insanlık tarihi söz konusu olduğunda çok yeni bir siyasal birlik ya da siyasal örgütlenme biçimi olduğu açıktır. Her ne kadar öncesi ve alt yapısı olsa da sanayi devrimi ve Fransız Devrimi gibi iki büyük tarihsel dönemecin günümüz ulusal örgütlenmeleri açısından bir arife günü sayıldığı dile getirilebilir. Nitekim bu dönemlerde öyle ya da böyle referans noktası başlayan ulusal siyasal örgütlenmeler, sonraları hemen tüm dünyaya yayılım göstermektedir. Elbette her coğrafyada bu süreç aynı şekilde işlemeyip, birçok farklı etkenin bir araya gelmesiyle kendisine özgü uluslaşma biçimleri ortaya çıkmaktadır. Ancak bu farklılıklara değinilmekle birlikte, ulusla beraber tasavvur edilen ya da gerçekleşen ulus olma ve ulusal kimliklerle ilgili temel noktalar belirli alanlar üzerinden dile getirilmektedir. Bu anlamda çalışmalar çok büyük ölçüde ulusu milliyetçilik ideojisi çerçevesinde ele almaktadır (Benedict, 1995, Eriksenn, 2002, Gellnler, 1992). Ulusa yönelik ise yine bu çalışmalarda belirli sınırlar içerisinde tanımlamalar getirilmektedir. Benedict Anderson ulusu şu şekilde açıklamaktadır; “O Halde, antropolojik bir ruhla, ulus hakkında şu tanımı öneriyorum: Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur – kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir.” (Benedict, 1995:20). Buradaki hayal edilmiş cemaat vurgusu, var olmayan ve sadece tasavvurdan ileri gelen bir örgütlenme anlamı taşımamaktadır. Nitekim Anderson bu durumun böyle olmadığını ipuçlarını vermektedir. “Hayal edilmiştir, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de herbirinin zihninde toplumlarının hayali yaşamaya eder.” (Anderson, 1995, 20). Anderson’un hayali cemaat kavramı bu sözlerle daha anlaşılır olmaktadır. Tam da ortak bir toplumsallık, ortak kültürel değerlerin oluşturulmasının bir ulusun bireylerinin zihninde bu birlikteliği var etmesi durumunu işaret etmektedir. burada cemaat kavramının kullanılması ise, ince bir kavramsal gönderme olarak okunabilmektedir. Ferdinand Tönnies’in yapmış olduğu cemiyet ve cemaat ayrımının ve cemaatin özellikle yüzyüze ilişkiler çerçevesinde ortaya çıkmasının burada kullanıldığı görülmektedir (Tönnies, 2019). Cemaatin bu ilişki biçimi, başına hayali vurgusu eklenerek, uluslaşma sürecinin oluşturmaya giriştiği örgütlenme hissiyatını

anlatmaktadır. Gellner ise ulus ve ulusçuğu, ulusun coğrafyasında bulunan birçok farklı halk kültürü gruplarının yerine, belirli ortak kültürün bir arada tuttuğu, anonimleşmeye müsait ve birbirinin yerine geçebilecek insanlardan oluşan, kurulmuş bir toplum olarak ele almaktadır (Gellner, 1992:107-108). Gellner vurgusunu, uluslar içerisindeki çeşitliliğin varlığına ve bu çeşitliliğin ötesinde, ortak bir kültürel varlık kurulması girişimine yapmaktadır. Eriksen ise hem Anderson'un yaklaşımını hem Gellner'in yaklaşımını, ulus söz konusu olduğunda kültürel gruplar ve siyasal erk yani devlet arasında kurulan bağın ele alınması olarak değerlendirmektedir (Eriksen, 2002:153). Ulusu, kapitalist sistem içerisinde, ekonomik dönüşüm ve onun işleme biçimi, sınıfsallık gibi noktalardan ele alan Etien Balibar da ulus söz konusu olduğunda birey ya da halk ile devlet ilişkisini konu edinmektedir. Bu noktada ulus söz konusu olduğunda bakılması gereken halk tahayyülüne değinmektedir. Bu tahayyül Balibar'a göre "Bu, kendisini daha baştan devlet kurmunun içinde bulan, diğer devletler karşısında bu devleti "kendisinin" diye kabul eden ve özellikle de siyasal mücadeleleri onun ufkunda gören, örneğin toplumsal devrim ve reform özlemlerini, kendi ulusal "devletin" dönüşüm projeleri şeklinde formüle eden bir cemaatin tahayyülüdür." (Balibar, 1995:118). Yine söz konusu olan konu birey ya da halkın devlet ile kurmuş olduğu ilişki olarak göze çarpmaktadır. Yalnızca devredilen beklentiler ön plana çıkarılmaktadır.

Devlet ve halk ikiliği içerisinde ele alındığında ulusal kimlik meselesi kimi zaman makul ve istençle bağlanmış bir kimlik, kimi zaman da problemler yumağına dönüşmüş bir üst kimlik haline gelebilmektedir. Problemler ise etnik kimlik ve ulusal kimlik sarmalında ya da sınıf ve ulus sarmalında kendisini gösterebilmektedir. Nitekim bugün birçok ulus devlet bu problemleri en derin şekilde yaşamaktadır. Özellikle homojenliğe işaret eden iddialar ya da istenç, etnisite tartışmaları içerisinde bu alanı daha da çatışmalı hale getirmektedir. Ancak her ne olursa olsun ulusal kimlik kast edildiğinde, sınırların genişlediği, nüfusun arttığı ancak yine her halükarda kültürel bir ortaklığın varlığının ön plana çıktığı kabul edilmektedir. Atıf ve kabul bu ortaklık üzerinden yürümektedir. Bu ortaklığın varlığının boyutları ulusal kimlik konusunun tartışma ve çatışma sınırlarını da belirlemektedir. Kimi gözlerde etnik kimliğin siyasal erke dönüşmüş hali, kimi gözlerde ise bir "üst kimlik" olarak belirmektedir. Bu kimlik sahiplerine yönelik kültürel aktarım ve paylaşım söz konusu olduğunda ise bunun gerçekleştiği iddiası görülmektedir. Rousseau'cu bir sözleşme

toplumu olarak da ele alınabilmektedir ya da kökleri binlerce yıl geriye giden tarihsel bir birlikteliğin siyasal örgütlenmesinin boyut değiştirmiş hali olarak da ele alınabilmektedir. Son kertede ise varlığını kabul edip, kendisini onun çerçevesinde konumlandıran ve kimliklendiren herkes için ulusal kimlik, diğer kimlik türlerinde olduğu gibi bireyin bir toplumun üyesi olarak bagajına eklediği kültürel örüntülerin işlenmiş noktası olarak belirlemektedir. Yine kendisini sınırlandırmakta, öteki ben ayrımını koymakta ve kendine özgülüğü vurgulamakta işlerlik sergilemektedir. Ancak kültürün homojen olmadığı, değişime açık olduğu gerçekleri ise tartışılmaz bir gerçek olarak yerini korumaktadır.

1.4. Kültürel Bellek

Burada kültürel bellek, aslında en önemli vurgu olarak, bireyin ait olduğu kültür tarafından bireyde oluşturduğu belleğe gönderme yapar şekilde kullanılmaktadır. Elbette bellek söz konusu olduğunda, kültürel bakışın ya da toplum merkezli bakışın ötesinde, psikoloji, psikiyatri, nörobilim gibi alanlar ayrı ayrı tanımlamalar getirmektedirler. Ancak sosyal bilimler alanında, bu gerek sosyoloji gerek antropoloji gerek halkbilim gibi alanlar olsun, merkeze yerleştirilen nokta, bireyin içerisinde var olduğu toplum, grup, halk ve daha da çoğaltılması mümkün olan örgütlenme biçimleri içerisinde gelişen bellek ön plana çıkmaktadır. Bu anlamıyla da bellek, içerisine doğulan kültürün örüntüleriyle doğrudan ilişkili hale gelmektedir. Farklı sosyal bilimciler de bu anlamda, içeriği ve isimlendirmesi kısmen değişen şekillerde belleği tanımlamakta, açıklamaktadırlar.

1.4.1. Maurice Halbwacsh ve Kolektif Bellek

Maurice Halbwacsh bellek söz konusu olduğunda onu, tüm bellek türlerini kapsayacak şekilde ve bireyselliğe her zaman için aşkın olacak şekilde “kolektif bellek’ olarak ele almaktadır (Halbwacsh, 2018). Bu ele alışı göre bellek, insan için en temel noktaya oturan kültür ve kültürün de en azından bir topluluk içerisinde üretilmesi düşünüldüğünde, aynı bu şekilde geniş ölçekte bir kapsayışa sahip olmaktadır. Halbwacsh için insanın içerisine dahil olmuş olduğu toplumun ötesinde bir belleğe sahip olması pek mümkün olmayıp bellek bu toplum içerisinde oluşmaktadır. Kendi sözleriyle; “Anılarımız kolektiftir; tek başımıza katıldığımız olaylar ve gördüğümüz şeyler hakkında olsalar dahi başkaları tarafından bize

hatırlatılır. Çünkü aslında asla yalnız değildir. Diğerlerinin bedenlen orada bulunmaları gerekmez; daima bizimle beraber, bizim içimizde farklı bir grup insan taşırız.” (Halbwachs, 2018:30). Belleğe yönelik bu sözler, doğrudan toplum kavramıyla beraber insan ilişkiselliğini akla getirmektedir. İnsanın, hayatının hemen her anında yaşamış olduğu ve hatırlamaya ya da unutmaya değer bulduğu, ya da istemsiz olarak bu eylemleri gerçekleştirdiği her türden kayıt yani bellek unsuru, bu ilişkisellik içerisinde meydana gelmektedir. İnsan hayatı boyunca, ona aktarılan, birebir deneyimlediği, dinlediği, gördüğü, düşündüğü, hemen her olay ya da unsur, sosyologlar tarafından sınırları muğlak da olsa bir birlikteliğe ve başkalarıyla temasa gönderme yapan toplum ilişkiselliğinin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak ortaya çıkan bu toplam ilişkisellik ürünleri de kolektif belleğin kendisi olarak belirmektedir.

1.4.2. Jan Assmann ve Bellek

Bunun yanında yine bellekle ilgili olarak Jan Assmann’ın söyledikleri de ele alınmalıdır. Assmann bellek söz konusu olduğunda onu dört farklı bellek türü şeklinde aktarmaktadır. Taklit temeline yaslanan davranışlar alanına ait olan mimetik bellek, insanın hayatında en basitinden karmaşığına dek yer edinmiş olan, ev eşyaları, evler, yaşanan çevrede yer alan hemen her nesneye dayanan ve onlar neticesinde uyarılan nesneler belleği ve insanın dil yeteneği ve bu yeteneğiyle çevresiyle girmiş olduğu ilişki neticesinde oluşan iletişimsel bellek, Assmann’ın işaret ettiği dört tür bellekten ilk üçünü oluşturmaktadır. Dördüncü tür bellek ise ilk üç belleği içerisinde barındıran ve onların bir bütünlüğünü dışavuran biçimde kültürel bellektir (Assmann, 2015:27). Assmann, burada kültürel belleğe kapsayıcılık atfederek, insanın gündelik hayattaki toplumsal ortamındaki karşılaşmaların –ki bu karşılaşmalar doğa, çevre, insan, öncesi ve şimdisiyle üretilen kültür ürünleri olabilir- tümünün onu şekillendirdiğini göstermektedir. Ancak Assmann, eserinin geniş bir bölümünü ve temelini kültürel belleği, üzerinden okuduğu bir alanla aktarmaktadır. Bu alan da dil ve iletişim çerçevesinde özellikle yazının etrafında şekillenmektedir (Assmann, 2015:28).

1.4.3. Paul Connerton ve Toplumsal Bellek

Paul Connerton da belleğin bir grup içerisinde, belirli şartlarda geliştiğini ve taşındığını kabul etmektedir. Ancak kendisi bu gelişim ve taşınmayı diğer bakış açılarından farklı olarak, belleğin taşınmasında rol aldığını düşündüğü farklı

uygulamalar üzerinden ele almaktadır. Bu ele alış şeklini de “Toplumlar Nasıl Anımsar” adlı eserinde “Toplumsal bellek diye bir şey varsa, anma töreni niteliği taşıyan etkinliklerde bulunabileceğini göstereceğim; ancak anma törenleri, uygulamalı (performatif) olmaları durumunda anma niteliği gösterir ve uygulamalı, alışkanlık edinme kavramı olmadan düşünülemez” sözleriyle açıklamaktadır (Connerton, 1999:13). Bellekten bahsedilecek bir grubun büyüklüğü her ne olursa olsun, ritüel başlığı altında da toplanabilecek farklı uygulamaların, uygulanma biçimleri burada toplumsal belleğin oluşum ve taşınmasının anahtarını oluşturmaktadır. Bunun keskin örneklerinden birisini Connerton, Fransız Devrimi döneminde, Fransız Kralı on altıncı Louis’nin, idam edilmesinin törensel bir biçimde, halka açık olarak gerçekleştirilmesi üzerinden vermektedir (Connerton, 1999: 16-18). Kralın idamı burada simgesel olarak kullanılarak, krallık kurumunun, bir dönemin, yerine gelecek olanlar tarafından bertaraf edilmesi sahnelenmektedir. Bu sahneleme ile de o kuruma ait toplumsal belleğin dönüşümü gerçekleşmektedir. Her ne kadar bu örnek oldukça geniş çaplı bir etkiye sahip olsa ve çok daha karmaşık bir yapı içerisinde gerçekleşse de çok daha küçük gruplarda, aile içinde dahi, yine bir nevi performansa dayalı ritüelistik uygulamalar, bu bakış açısıyla toplumsal belleği oluşturan ve taşıyan unsur olarak ön plana çıkmaktadır.

1.4.4. Neden Kültürel Bellek?

Bellekle ilgili verilen tanımlamalarda, Jan Assman’ın kapsayıcı bellek türü olarak kültürel bellek tanımlaması hariç, görüldüğü gibi kolektif bellek ve toplumsal bellek adlandırmaları ön plana çıkmaktadır. Jan Assman’ın kültürel bellek olarak ele alışında da kültürel bellek daha çok yazı ile ilişkili olarak incelenmektedir. Buna rağmen hem bölümün başlığında hem de çalışma genelinde belleğin kültürel bellek olarak ele alınması ise kültürün, yukarıda verilen kapsayıcı anlamına gönderme olarak seçilmiştir. Halbwachs’ın kolektif bellek adlandırması da Connerton’ın toplumsal bellek adlandırması da kültür söz konusu olduğunda ona dahil olmaktadır. Halbwachs söz konusu olduğunda, belleği birliktelikten yola çıkarak ele almasından kaynaklı kolektif bellek adlandırmasını seçtiği akla gelmektedir. Connerton söz konusu olduğunda da özellikle İngiltere sosyal bilimlerinde kültür ve toplum ayrımının sıkça yapılması ve kültür kavramı yerine, erken dönem antropoloji çalışmalarından itibaren genel anlamda toplum kavramının tercih edilişi akla gelmektedir. Bu adlandırmalar, belleği kültürel bellek olarak düşünmenin önünde bir engel teşkil etmemektedir.

Kültür, insanı diğer canlı türlerinden ayırma konusunda ön plana çıktığı kadar, insan topluluklarını kendi içerisinde, kendi özel yapılanmalarına göre de ayırabilme özelliğini taşımaktadır. Bu yapılanmalar içerisinde oluşturmuş olduğu çatı yapı sayesinde de ele alınan her topluluk, grup, halk, toplum için belleğin çerçevesini çizen bir örüntü olmaktadır. Kültüre referansla ele alınabilen her toplumsal olay, pratik, durum gibi bellek de yine kültüre referansla ele alınabilmektedir. Bellekle anımsanan ya da unutulan hemen her şey kültür çerçevesinde meydana gelen örüntülerin sonucudur. Böylece de kültürel bellek, sosyal bilimler açısından kapsayıcı olarak bellek konusunda ele alınabilmektedir.

1.5. Yemek ve Kültür

Yemek, beslenme ve mutfak ile kültür ilişkisi, insanlık tarihi kadar geriye gitmektedir. Şüphesiz ki doğada var olan tüm canlılar açısından beslenme, hayatta kalmanın en önemli şartıdır. Diğer her özelliğinden bağımsız olarak biyolojik bir varlık olarak canlı türleri ele alındığında, beslenme tüm canlı türlerinin temel ihtiyacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ve tüm canlı türleri de ekosistem dahilinde kendi beslenme yelpazelerine göre bu ihtiyacını gidermektedir ya da en azından gidermek için mücadele etmektedir. Bu, geniş bir açıdan bakıldığında kimi zaman belirli bir nizam içerisinde gerçekleşen bir biyolojik eylem, kimi zaman ise beslenme zincirindeki konumu dolayısıyla ve doğada gerçekleşen olaylar sebebiyle kimi türlerin yok olduğu, kimilerinin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı derin bir kaos olarak görünmektedir. Ancak buraya kadarki süreç insan söz konusu olduğunda en ayırt edici özellik olarak karşımıza çıkan kültürün olaya dahil edilmediği senaryodur. İnsan, kültür ile birlikte devreye girdiği andan itibaren beslenme konusu, salt biyolojik bir ihtiyacın karşılanması olmaktan çıkıp çok daha başka anlamları içerisinde barındıran bir eylem olarak ortaya çıkmaktadır. Beslenme ve yemek artık “... tıpkı siyaset, ekonomi, din ve kültür gibi hem nesnel hem de simgesel işlev ve anlamlarıyla, gerek bireylerce gerekse toplulukça ‘paylaşılan’ bir faaliyettir” (Artun, 2020:16). Ünsal Artun’un bu sözlerinin de işaret ettiği gibi insanla birlikte, insan merkezli olarak ele alınacak yemek, insanın merkezinde yer alan kültür, toplum, sosyal ilişkiler gibi kavramların dili ile anlaşılabilir bir konuma gelmektedir. Bu da tüm kültürel ve toplumsal konularda olduğu gibi insan ve beslenme konusunda da oldukça karmaşık,

farklı bakış açılarının devreye girdiği bir anlama ya da açıklama çabasını karşımıza çıkarmaktadır.

1.5.1. Erken Dönemlerde Beslenme

İnsanın uzun tarihine bakıldığında zaman beslenme şeklinin hem ne kadar hayati noktada olduğu hem de en azından şekilsel olarak ne kadar çeşitlendiği görünmektedir. Örneğin ilk insansılar ele alındığında bir görüşe göre ağırlıklı olarak meyve ve yaprakların beslenmenin temelini oluşturduğu ve buradan hareketle vejeteryan bir beslenmeden bahsedilebileceği işaret edilmektedir (Gezgin, 2021:31). Yine ilk insansıların da farklılaşması sebebiyle bu beslenme şeklinin de farklılık gösterdiği öne sürülmektedir. Örneğin Metin Özbek bazı primat türlerinin yaprak ve meyveler dışında farklı böcek, kuş gibi türleri de tükettiğini vurgulamaktadır ve primatların diş yapısına da yansıyan karma beslenme şeklinin ön plana çıktığını göstermektedir (Özbek, 2007:84). Bu durum günümüze neredeyse en uzak dönemlerdeki ilk insansılarda dahi beslenmenin çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Hatta bu çeşitliliğin ötesinde yine Metin Özbek primatogların gözlemlerinden yola çıkarak beslenmenin henüz o dönemlerde dahi sadece karın doyurmak amaçlı beslenmenin dışında sosyal bir temele oturduğunu dile getirmektedir (Özbek, 2007:86). Bu oldukça erken dönemde beslenmeyle ilgili vurgunun ardından, aslında bugün beslenmenin, sosyal ve kültürel anlamları olmaksızın ele alınmasının mümkün olmadığı hale geçişinin, insanlık tarihinde büyük bir dönüşümü işaret eden ateşin keşfiyle birlikte gerçekleştiği söylenebilir.

1.5.2. Ateşin Kullanımı ve Yemek Kültür İlişkisi

Ateşin ilk kullanımının daha doğrusu ateşin “kültüre alınmasının” tarihi günümüzden yaklaşık iki milyon yıl önce ortaya çıktığı düşünülen bir insan türü olan Homo erectusa atfedilmektedir. Metin Özbek yarım milyon yıldır insanın bu doğa gücüyle birlikte olduğunu belirtmekte ve onun katkılarını şu şekilde dile getirmektedir; “Ateş doğada her zaman vardı; zekası ve etkin gözlem gücüyle insan, ateşi evcilleştirdi ve sürekli kıldı. Yaşadığı doğal mağaranın içinde ya da yaptığı kulübede soğuktan korunmak, geceleri karanlıktan kurtulmak, vahşi hayvanlara karşı kendini savunmak için ateşi her zaman yanında tuttu.” Özbek, 2007:170) Ateşin evcilleştirilmesi sayesinde insanın doğada karşılaştığı birçok zorlukla başa çıkmakta oldukça önemli bir aşama katetmiş olduğu görülmektedir. Ateş, bir nevi kendi yaşamını güvence

altına alma çabasında olan insana, bu yolda etkin bir “silah” olmuştur. Ateşin bu denli geniş kullanımı ve etkilerinin yanında asıl üzerinde durulacak olan, ateş ve beslenme ilişkisinde ise ateşin ilk kullanımı, tarihlendirme anlamında oldukça tartışmalıdır. İsmail Gezgin, Güney Afrika’daki yaklaşık 1.8 milyon yıl öncesinden ateş ve yanmış hayvan kemikleri kalıntısını, 1.4 milyon öncesinden Kenya’da ele geçen yanmış toprak izlerini, sekiz yüz bin yıl öncesinden İsrail’de bulunan yanmış veya pişmiş bitki kalıntılarını ve iki yüz elli bin ile kırk bin yıl arasına tarihlenen yine farklı yerlerdeki ocak ve kül tabakaları kalıntılarını işaret ederek bu tartışmalı tarihlendirmeleri resmetmektedir (Gezgin, 2021:50-51). Tarihsel aralık her ne olursa olsun her işaret edilen tarihin günümüzden oldukça uzak tarihler olduğu görülmektedir. Ateşi genel anlamda kontrol altına almış olan insanın çok daha erken bir dönemde bunu yemekleri işlemekten geçirmek için de kullandığı düşünülebilir ve bu düşüncede bir sorun görünmemektedir. Bunun yanında her ne kadar ateşin evcilleştirilmesi çok daha erken tarihler olarak görülsede beslenme açısından uzun süre alışlagelmiş beslenme tarzıyla insanların devam ettiği ve ateşi beslenme için çok daha uzun süreler sonra kullandığı söylenebilir ve bu düşüncede de bir sorun görünmemektedir. Daha çok tarihlendirme ile ilgilenilen alanların dışında ele alındığında, önemli olan bu tarihlendirme tartışmalarından çok ateşle besinin bir araya gelmesinin insana ne tür etkileri olduğudur. Ateş ve besinin bir araya gelmesi bugün yalnızca insana ait olduğu bilinen bir özelliği, pişirmeyi ortaya çıkarmaktadır. İnsan ateşle birlikte, besinin elde edilmesinden tüketmeye kadar geçen sürece yeni bir adım eklemiştir. Bu adımla birlikte yine Gezgin’in sözleriyle “Onun sayesinde insan yenilemez olanı yer, zararlı olanı zararsız hatta faydalı hale getirme şansı bulur, kimyasal bir işlemle besinden yemek ve yemekten daha fazlasını yaratır” (Gezgin, 2021:46). Görüldüğü gibi öncelikle ateşle birlikte gelen pişirme yöntem veya yöntemleri insanın beslenme yelpazesini değiştirmekte hatta genişletmektedir. Yine pişirme sonrası değişen yemek yeme faaliyetinin, insanda biyolojik ve fizyolojik açıdan değişiklikleri de meydana getirdiği dile getirilmektedir. Diş yapısının, çene yapısının değişimi, takiben beyin hacminin artışı, yenilen yiyeceğin hazminin kolaylaşması gibi değişiklikler bunlardan bazılarıdır (Özbek, 2007:171). Bu adımın getirdiği bir diğer önemli unsur olarak ise pişirmenin yeni bir sosyal alanı ortaya çıkardığı da söylenebilir. Pişirme, her şeyden önce kendine has bir mekan gerektirmektedir. Bu mekan herhangi bir yerde pişirme işleminin uygulanabileceği belli belirsiz küçük bir köşeden, günümüz devasa restoran mutfaklarına kadar değişiklik göstermektedir. Bu mekanda, pişirme esnasında belirli

görevleri yerine getirecek olan kişilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu da farklı uzmanlaşmanın en az olduğu erken dönemlerden, mutfakta her ayrıntının farklı bir “görevliye” devredildiği çokça uzmanlaşmış günümüz pişirme ekiplerine dek uzanmaktadır. Son kertede de bu işlem bir zaman dahilinde gerçekleştirilmektedir. Bu zaman türü de hem dönemsel olarak hem de aynı dönem içerisinde farklı kültürlerde günün farklı saatlerine bölünmüş zaman aralıklarına dek farklılaşmaktadır. Bunların toplamı olarak ateşle gelen pişirme, herhangi bir mekanda, bir insanın tek başına gerçekleştirdiği veya birden fazla insanın bir araya geldiği ancak her iki durumda da kültürel unsurların niceliksel veya niteliksel anlamda az çeşitli veya çok çeşitli olsada sürecin merkezine yerleştiği, özel veya genel bir zaman diliminde gerçekleştirilen ve yeni bir kültürel ve toplumsal anlam üretim katmanı olarak karşımıza çıkan önemli bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır. Yemek yeme pratiğinin sürecine yeni ve güçlü bir evre yerleşmiş olmaktadır. Bu evre artık besine erişim ve besinin yemek olarak tüketimi evrelerinin arasına geniş bir yelpazeyle yerleşmiş olan pişirme evresidir. Yemek, mutfak ve kültür üzerine daha sonraları ortaya çıkacak olan kuramsal yaklaşımlarda da pişirmenin ayrı ve önemli bir nokta olarak ele alındığı görülecektir.

1.5.3. Yemeğin Kültürelleşmesi ve Toplumsallaşma

Yemek ve insan söz konusu olduğunda beslenmenin yine insanlık tarihinde insan toplumsallaşması ve onun kendisi dışındaki dünyaya bakış açısına olan etkisi de önemli bir noktayı oluşturmaktadır. İsmail Gezgın yemek ve insan ilişkisini tarihsel olarak ele aldığıda farklı bir bakış açısıyla insanın beslenme tarihini eleştirel olarak işlemektedir ve bu hususta da önemli birkaç argüman sunmaktadır. Gezgın, insan ve kültürünün temeline dil yetisini yerleştirmektedir ve bu dil ile birlikte insanın, kendi beslenme zincirinde yer alan “şeyleri” dışarıdan adlandırma üstünlüğünü ele geçirdiğini, onları nesneleştirdiğini, kendisine besin anlamında hizmet edenler veya yenemeyen ve zararlı olarak onları sınıflandırdığını ve akabinde de insanın doğa ile arasına mesafe koyduğunu, ayırmıştığını dile getirmektedir (Gezgın, 2007: 14-15). Bu mesafe aslında önemli bir noktaya denk gelmektedir. İnsanın dil ve nesneleştirici adlandırma girişimi sonucu ortaya çıkan bu mesafelenme, bugün dahi tartışmaları devam eden türçülüğün çok erken örneğini işaret etmektedir. Yani denilebilir ki Gezgın, dolaylı yoldan da olsa insan merkeziliğin temelini de yemek ve beslenme ile birlikte ortaya çıkıldığını dile getirmektedir. Yine Gezgın, yemek hazırlama aşamasında aletlerin ve yukarıda bahsedildiği üzerine ateşle gelen çeşitli teknolojilerin

dahliyle pişirme tekniği değişikliklerinin, çeşitlenmesinin yemeği salt yemek olmaktan çıkardığını yani karın doyurma işlemiyle sabitlemeyip sosyo-kültürel bir unsur haline getirdiğini söylemektedir. Bu durumu da “Araya giren teknoloji, uzmanlık, hiyerarşi, mülkiyet, emek ve emek ilişkisiyle yemek de sahip olduğundan daha fazla anlam yüklenmeye başladı. İktidar ilişkileri, güç, sınıf, dostluk, aşk, romantizm ve daha birçok şey yemekle paylaşılr hale gelip yemeğe karın doyurmanın ötesinde anlam yüklemişti” sözleriyle açıklamaktadır. (Gezgin, 2021:17). Görüleceği üzere aslında işaret edilen gelişmeler beslenmenin kültürelleşmesi sürecini özetlemektedir.

Burada kısaca özetlemeye çalışılan şey bir önceki paragrafın son cümlesinde vurgulanan yemeğin kültürelleşmesi meselesidir. İlk olarak vurgulanan, henüz ilk insansılardaki beslenme alışkanlıkları ve o dönemlerden itibaren yemeğin sosyal yanlarının gözlenmeye başlamasıdır. Bir dönüşüm noktası olarak ateş ve ateşle gelen pişirme ise insana beslenme konusunda doğadaki tüm canlılardan farklı bir özellik kazandıran kırılma noktası olmaktadır. Pişirme ile gelen yemeklerin kolay hazmı veya başka bir tabirle daha kısa sürede hazmedilmesiyle insan için sosyalleşme için daha fazla sürenin kalmasını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum dilin daha da gelişmesini ve dil ile kurulan iletişimden yeni kültürel pratiklerin alanının açılmasını akla getirmektedir. Yine pişirme etrafında gelişen, yemeği pişiren, pişirilen yer, pişirilen zaman gibi birçok nokta pişirmeyi de ayrı bir kültürel pratikler alanı olarak düşündürmektedir. Pişirmenin araç gereçlerinin çeşitlenmesi yemekle insan arasına konulan yeni kültürel katmanları ortaya sermektedir. Bu kısa özeti çıktıklarıyla birlikte ise, gerek sosyolojide gerek antropolojide bu temeller baz alınarak ve bu temellere büyük bir çeşitlilikle eklenen farklı kültürler ve toplumlardan edinilen veriler neticesinde yemek, mutfak ve kültür ilişkisine dair yaklaşımlar, teoriler ve kuramların ortaya çıktığı görülmektedir.

1.6.Sosyoloji ve Sosyal Bilimler Konusu Olarak Yemek ve Mutfak Kültürü

Sosyoloji disiplini, her ne kadar batıda, kabaca sanayi sonrası toplumsal dönüşümün bir sonucu olarak ortaya çıktıysada, insan toplumsallığı ve o toplumsallık içerisinde meydana gelen tüm sosyal ilişkiler ağını kendine özgü farklı bakış açısı ve yöntemlerle incelemektedir. Bu inceleme, din, aile, ekonomi gibi büyük toplumsal

yapılara olduğu kadar yine bu yapıları es geçmeden ancak bu yapıların içinde daha küçük pratikleri de içermektedir. Yemek ve mutfak konusu da kültürel ve toplumsal bir mesele olarak okunmaya başlandığı andan itibaren sosyolojinin doğrudan araştırma alanlarından birisi olarak görölmektedir. Hayati Beşirli bu anlamda yemek üzerindeki kültürel etkiyi sosyoloji disiplini tarafından yemeğin konu edilmesinin temeline yerleştirmekte ve durumu şöyle açıklamaktadır; “Kültürel etki besinlerin, üretimi, tüketimi ve dağıtım organizasyonlarının şekillenmesinin ve buna bağılı oluşan toplumsal ilişkilerin açıklanması sürecinde belirleyici sosyal kurumlar ile sosyolojik anlamda önem kazanmaktadır” (Beşirli, 2021:21). Bu cümle en erken dönemlerden itibaren başlayan ve günümüze dek dönüşerek gelen kültür ve yemek ilişkisinin boyutlarının meseleyi sosyolojik bir konuya dönüştürmesini vurgulamaktadır. Yemek ve kültür arasında kurulacak ilişkilerde ise ilk önce çok daha genellenebilir söylemlere bakılabilir. Örneğin Beşirli, yenilecek ve yenilmeyecek besinlerin ayrımının kültürel bir perspektifle yapıldığını gösterirken, besinin sadece fizyolojik olarak yenildiğinde zarar vermeyecek şeylerin yenilebilmesinin ötesinde kimi zaman zararlı şeylerin tüketilebildiğini, her yararlı olan besinin ya da zararlı olmayan besinin her kültürde tüketilmediğini dile getirmektedir (Beşirli, 2021:23). Bu örnekleme şekli yemeğin kültürelliğine yönelik oldukça genel geçer bir kabule sahiptir. Gerçekten de bir besinin tüketilmesi fizyolojik yarar ve zarar hesabının ötesinde ele alınmaktadır. Söz gelimi dini bir yasak bir besinin o dine inananlar tarafından tüketilmemesi sonucunu doğurmaktadır. Ve bu yasak da tüm insanlık için eşit olmanın ötesinde toplumdan topluma değişmekte, bir toplumda yasak olan bir yiyecek başka bir toplum için kutsal bir besin olarak görülebilmektedir. Artun bu yasakları farklı şekillerde örneklendirmektedir. Basit bir şekilde besin olarak pirzelayı örnek vermektedir. Bu pirzelayı yeyip yememe konusunda, tıbbi kaygılarla hareket eden birisini, dini kaygılarla hareket eden yani bir müslüman veya yahudi ise aklına getireceğı pirzola domuz etinden mi sorusunu soran ve ona göre karar veren birisini, bir vejeteryan veya vegansa ona göre karar verecek birisini, üst kasttan bir Hintli ise yine pirzolanın hangi hayvandan oluşunu soracak olan birisini aynı senaryoya yerleştirmektedir (Artun, 2020:31-32). Elbette sonuç, her birisinin ayrı kültürel gerekçelerle pirzelayı yeyip yememe konusunda farklı karar verecekleri bir durumu beraberinde getirmektedir. Yemeğin kültürelleşmiş şekliyle ele alınmasının bir diğeryönü, yemek ve yemekle karakterize edilen toplumlar denilebilir. Beşirli, İbn-i Haldun’a da referans vererek bir toplumda yemek olarak tüketilen besinlerin o toplumun karakteri hakkında birçok fikir

barındırdığının düşünüldüğünü vurgulamaktadır (Beşirli, 2021: 25-26). Bu durum bir nevi yemek sosyolojisinde oldukça kullanılan, ne yediği bilinen bir insan hakkında birçok çıkarım yapılabileceği bakış açısını çağrıştırmaktadır. Bu bakış açısının elbette aslında doğrudan İbn-i Haldun'un yaptığı şekliyle değil ancak özellikle pişirmeyle birlikte ele alınarak toplumlar ve kültürler hakkında genel bilgiler veya özellikler atfetmenin yolu olarak sonraları da kullanıldığı bilinmektedir. Bahsedilen bu genel bakış açılarının ötesinde yemek konusu, sosyal bilimlerde farklı kuramlar ve kuramcılar tarafından da ele alınmıştır. Erken dönemler söz konusu olduğunda odak noktasının doğrudan yemek olduğu ya da tamamen yemek üzerinden şekillenen kuramlardan bahsetmek pek mümkün olmamaktadır. Ancak Beşirli'nin de belirttiği gibi sosyoloji ve antropolojinin çalışmaları birlikte ele alındığında erken dönemlerden itibaren yemeğin sosyolojik bir mesele olarak da ele alınmasını kuramsal anlamda mümkün kılan bakış açıları görülebilmektedir (Beşirli, 2021:41).

1.6.1. Erken Dönem Yaklaşımlar

Antropolojinin erken dönemleri düşünüldüğünde henüz ilk elden bilgilerden ziyade ikincil kaynakların kullanıldığı, kültürel evrimsel düşüncenin baskın olduğu, örgütlenme biçimleri ve din üzerine daha fazla yoğunlaşıldığı görülmektedir. Bu durum yemeğin erken dönemlerde ele alınışına da yansımaktadır. Doğüstüne olan vurgu ve oradan hareketle yemeğin ele alınışı bu dönemde en fazla göze çarpan özelliktir. Jack Goody de bu durumu "Antropoloji 19. yüzyılda yemeği büyük ölçüde tabu, totem, kurban ve komünyon soruları çerçevesinde ele almıştır yani, yemeğe tüketim sürecinin dinsel yönleri bağlamında yaklaşıyordu." sözleriyle özetlemektedir (Goody, 2013:21). Goody'nin vurgulamış olduğu, özellikle totem ve tabu gibi kavramlar, içeriği büyük oranda antropolojik ötekiler, yani "keşfedilen yaban hayat" üzerinden ele alınan kavramlardır. Gerek yerli halkların örgütlenmelerini ele alırken, gerek doğa üstü ile kurdukları ilişkileri ele alırken ve bu halkları bu konular bağlamında kültürel evrim çizgisine yerleştirirken, erken dönem antropologların bu kavramları sıklıkla kullandıkları görülmektedir. Yemeğin bu bağlamda ele alınmasını örneklemek gerekirse Sir James Frazer'ın Altın Dal adlı eserinde yemeği yerleştirdiği alana bakmak gerekmektedir. Frazer bu eserinde yemeği elindeki kaynaklara dayanarak farklı şekillerde ele almaktadır. Örneğin, Fiji, Madagaskar, Kongo gibi yerlerden birçok yerli halkı ele almakta ve yemek yerken hemen herkesin ve özellikle kralların yalnız kalma çabasına değinmektedir. Bu çabayı da ruhlar ve büyüye yönelik

doğüstü düşünceler ile açıklamaktadır. (Frazer, 2004:155-157). Frazer “Yabanılların düşüncesine göre, yeme ve içme işi özel bir tehlike taşır içinde; çünkü bu sırada ruh ağızdan kaçabilir ya da orada bulunan bir yabancının yapacağı bir büyüyle bedenden çıkarılabilir” sözleriyle doğa üstüne bağlı yemekle ilgili “yabanıl” yaklaşımını dile getirmektedir (Frazer, 2004:155). Yine bu erken dönemlerde kurban ve özellikle tanrılara sunulan kurban yiyeceği ve bunun etrafında toplanma ve birlikte yemek yeme ile gelen dayanışma ve topluluk bağları yani kommensalizm bu dönemde yemekle ilgili ele alınan konular olarak dile getirilmektedir (Goody, 2013:23). Bu dönemde yemeğin kutsal ve doğa üstü ile ele alınışı tüm bu örneklerde açıkça vurgulanmaktadır. Burada dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta da en başta dile getirildiği gibi bu bilgilerin aktarıldığı halkların yerli halklar olması ve o dönem o halklarının diğer tüm özelliklerinin de bu noktalardan yola çıkılarak ele alınmasıdır. Ayrıca bilgilerin henüz araştırmacının doğrudan sahadan elde ettiği bilgilerdense, seyyahlar, misyonerler ya da kimi bazı metinler üzerinden olduğunda vurgulanması gerekmektedir. Çünkü sonraları doğrudan alan gözlemleriyle elde edilen bilgilerin, yemeğe yönelik farklı bakış açılarının ve kuramsal yaklaşımların ortaya çıkmasını sağladığı görülmektedir.

1.6.2. İşlevselci Bakış Açısı

İşlevselcilik, yemek ile ilgili sosyolojik ya da antropolojik bakış açısında ön plana çıkan kuramsal yaklaşımlardandır. Bu kuramsal yaklaşımda ilk olarak akla Bronislaw Malinowski gelmektedir. Öyle ki Malinowski’nin özellikle antropolojide işlevselciliğin en önde gelen temsilcisi olduğu –elbette Durkheim gibi isimlerden de etkilenecek- bilinmektedir. Malinowski işlevselciliği genel aksiyomlar içerisinde, maddeler şeklinde ele alırken kültürden yola çıkarak bazı açıklamalar yapmaktadır. Bu açıklamalar, ihtiyaçları giderme sürecinde karşılaşılan problemleri çözme konusunda araçsal olarak görülen kültür, her biri bir amaca hizmet eden araçlardan oluşan, nesneler, eylemler ve zihniyetler sistemi olarak kültür, farklı unsurları birbirine bağlı olan kültür ve bu kültür içerisinde kurumsal olarak örgütmüş, hayatın gerekliliğinin karşılığını verecek farklı birimler (aile, köy, kabile vb) şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Malinowski, 1992:21-22). Görüldüğü gibi bir bütünü tamamlayan ve o bütünün hizmetinde olan parçalar işlevselci yaklaşımda kendisini göstermektedir. Elbette yemek söz konusu olduğunda da işlevselci bakış açısı yemeği buradan yola çıkarak ele almaktadır. Özellikle biyolojik ihtiyaçlar ve onun karşısında şekillenen toplumsal kurumlar ve bu kurumlar içerisinde yer alan kültürel pratikler,

sosyal ilişkiler şeklindeki sistemleştirmede, yemek de kendisine bir yer bulmaktadır. Örneğin beslenmenin, besine ulaşım, elde etme, pişirme, tüketim olarak ele alınacak temel sürecinin yanında Malinowski'nin "İşlevselciliğin bunlara ek olarak söyleyebileceği tek şey, bu sürecin bölümlerine egemen olan ve bahçeciliğe ya da ava eğilim biçiminde, iyi bir takas ve ticaret isteği, hırsı biçiminde, ama cömertlik ve iyilik yapma dürtüsü olarak da açığa çıkan bütün itici güçlerin temel dürtüyle yani açlıkla bağlantılı olarak ele alınması gerektiğidir" sözleri onun gözünden işlevselci bakış açısını özetleyen bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır (Malinowski, 1992:25). Burada açlığın aslında temel bir biyolojik ihtiyaç olarak öne çıktığı ve diğer tüm süreçlerin de bu temel ihtiyacın etkisiyle işlevsel anlamda kültür ve onun araçları sayesinde giderilmeye çalışıldığı söylenebilmektedir. Kültürel anlamda yemek, Malinowskici işlevsel bakış açısına göre biyolojik ihtiyaçlardan bağımsız bir şekilde ortaya çıkmak şöyle dursun, onun karşılığı olarak şekillenmektedir. Buradaki biyolojik ihtiyaçlar ve kültürel karşılığı açıklamasına paralel şekilde ve biyolojik ihtiyaçların hiyerarşik sıralanışının tepesine beslenmeyi eklemesiyle, Audrey Richards'ın da yemeğe işlevselci yaklaşan kişilerden olduğu da vurgulanmaktadır (Goody, 2013:28).

Yine işlevselci yaklaşımlar içerisinde ele alınabilecek düşüncelerden birisi de yemeğin özellikle toplumsallığı pekiştirmesi ve toplumsallık içerisinde bireyin rollerini edinmesini, öğrenmesini sağladığını vurgulayan bakış açısı da önemli bir yer tutmaktadır. Yani erken dönemde dile getirilen komensalizm burada da kendisini göstermektedir. Radcliff Brown'un kendi çalışmalarından yola çıkarak dile getirdiği, önemli sosyal ilişki geliştirme alanı olarak yemek elde etme ve hangi yemeğin kim tarafından yenilebileceği, kim tarafından yenilemeyeceği, ne zaman yenilebileceği gibi kurallar, yemekle ilgili yine işlevsel yanları barındırmaktadır (Goody, 2013:25). Besin elde etme sırasındaki sosyal ilişki geliştirme toplumsallığı oluşturma, yemeğin tüketimi ile ilgili kurallar ise, bireylerin toplumsal yapının gereklerini benimsemesi açısından ön plana çıkmaktadır. Böylece yemek, kültürlenme ve sosyalizasyonun yapı taşlarından birisi haline gelmektedir.

İşlevselcilikle birlikte yemeğin, din ve doğaüstü üzerinden değil toplum ve toplumsallıkla birlikte ele alınması bu kuramın ayırt edici yönlerinin başında gelmektedir. Yemekle etrafında görülen tüm pratikler, toplumsal anlamdaki işlevine yönelik olarak açıklanmaktadır. İşlevselciliğin toplum söz konusu olduğunda oldukça geniş bir alana yayıldığı bilinmektedir. İşlevselciliğin bir diğer ayırt edici yönü de

yemeğin yalnızca tüketim yönüne değil, üretim aşamalarına da odaklanması, ekonomiyi de analize dahil etmesi olarak işaret edilmektedir (Goody, 2013:29, Beşirli, 2021:50). Ayrıca diğer kuramlarda da işlevselcilik temele oturan bir ele alış olmamakla birlikte her zaman göz önünde bulundurulmaktadır. İşlevin varlığı ya da yokluğu dikkat edilen unsurlardan birisi olmaktadır.

1.6.3. Yapısalcı Bakış Açısından Yemek ve Mutfak Kültürü

Yapısalcılık söz konusu olduğunda kuşkusuz akla gelen ilk isim Claude Levi Strauss olmaktadır. Levi Strauss aslında diğer birçok antropologtan ya da sosyologdan farklı olarak kültürleri ve toplumları açıklamaya çalışırken onların en temelinde yatan ve onları harekete geçiren asıl mekanizmayı ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Onun görüşüne göre insan zihninin temelinde tüm kültürel dışavurumları açıklamayı sağlayacak bilinçdışı bir kod bulunmaktadır. Geriye kalan, kodun çalışma prensibini açıklamak olduğunda da Levi Strauss, bilinçdışının ikili zıtlıklar temelinde işleyerek bir nevi kültürel dışavurumları meydana getirdiğini ileri sürmektedir. İnsan zihni ona göre evrensel olarak, bu bilinçdışından gelen ikili zıtlıklar temelinde çalışmaktadır. Levi Strauss bu düşüncelerini şekillendirirken de temellerini dil bilimden, daha çok da yapısal dilbilimden almaktadır. Özellikle dil bilimde, ses bilim alanında çalışmaların etkisini arttırması ve sistem kavramının devreye girmesi, bu sistemin de sesbirimlerinin bir araya gelmesiyle oluşması gibi bakış açıları, Levi Strauss'da sosyoloji ve antropolojinin artık dil bilimle doğrudan yakın bir şekilde çalışması gerektiği düşüncesini doğurmaktadır. Bu yakın çalışma gerekliliğini Levi Strauss akrabalık sistemi ile karşılaştırma yaparak kurmaktadır. Sesbirimlerin bir araya getirerek oluşturdukları anlam gibi akrabalık terimlerinin de bir araya gelerek anlam oluşturduğunu, her ikisinin de bilinçdışı düzeyde gerçekleştiğini dile getirerek, dilbilim temelinden kültürün ele alınması gerekliliğini örneklemektedir (Strauss, 2012:60-61). Daha sonraları da Strauss ilgilendiği tüm alanlarda, dilbilim temeline yaslanarak, bilinçdışı ve onun ikili zıtlıklar şekline çalışması prensipleriyle çalışmaktadır. Yemek ve kültür ilişkisiyle ilgili açıklamalarını da yine bu temelden yola çıkarak geliştirmektedir.

Levi Strauss yemekle ilgili önemli kuramsal ilgisini erken dönemde yapısal antropoloji adlı eserinde dillendirmektedir (Goody,2013:31). Burada Levi Strauss, ikili zıtlıklar üzerinden giderek İngiliz ve Fransız mutfağını karşılaştırmaktadır. Her iki mutfağı, yerli/yabancı, ana/ikincil, belirgin/belirgin değil gibi ikili zıtlık

kategorileri kurarak, her iki mutfakta bu zıtlıkların karşılığının varlığını incelemektedir (Strauss, 2012:130). Burada yerli yabancı zıtlığı, mutfakta kullanılan ham maddenin nereden elde edildiği, ana ikincil zıtlığı, ana yemek ve ana yemek olmayan, belirgin belirgin değil zıtlığı da tadın güzel olup olmadığını işaret etmektedir. Stauss kendi kurmuş olduğu zıtlık kategorileriyle bu karşılaştırmayı yaparak, belirli sınırlar çizildiğinde birçok farklı kültürde bu ele alışın gerçekleştirilebileceğini işaret etmektedir. Daha sonraları ise kendi kuramının yemek ve mutfak kültürü ile ilgili bakış açısını, kurmuş olduğu ikili zıtlıklardan, doğa-kültür ikiliğini temele alarak gerçekleştirmektedir. Yemeğin doğrudan sosyal bilimlerin ilgi alanına dahil olmasıyla ilgili süreç akla getiriliğinde, biyolojik ihtiyaçtan öteye geçmesi yani bir nevi yemeğin kültüre alınması da yine burada ön plana çıkmaktadır. Besine uygulanan işlemler, besini doğa ve kültür ikili zıtlığında bir yere yerleştirmektedir. Araya dahil olan, kültürle anılacak birçok işlem yemeği kültür kategorisine daha da yaklaştırmaktadır. Bu zıtlığı ve zıtlık üzerinden açıklamayı da Levi Strauss, ünlü mutfak üçgeni üzerinden dile getirmektedir. “Burada çiğ, çürümüş, pişmiş olarak ifade edilebilecek bir yiyecek üçgeni oluşturulabilmektedir. Bu üçgende doğa ve kültür dikotomisi esasında oluşan tasnifte pişmiş yiyecek kültür aracılığıyla dönüştürülen bir yiyecekken, çürümüş yiyecek ise doğa aracılığıyla dönüştürülen bir yiyecek olma özelliği taşımaktadır” (Beşirli, 2021:43). Görüldüğü üzere, zıtlık kendisini doğrudan ortaya çıkarmaktadır. Besinde meydana getirilen değişim ve değişimin şekli yani pişirme tekniği, besinin toplumdaki doğa-kültür ikiliğindeki yerini göstermektedir. Sonradan ise Strauss bu üçgeni genişleterek ve kızartma, haşlama, tutsüleme gibi tarifleri de dahil ederek üçgene, tarifleri de eklemektedir (Goody, 2013:37-38). Her bir işlem farklı özellikleri göz önüne alınarak, doğa veya kültürün tarafına yerleştirilerek, aynı bakış açısı devam ettirilmektedir. Yine Strauss pişirme şekillerinden yola çıkarak toplumların siyasal yapıları ya da tüketim biçimini de ele almaktadır. Onun bakış açısından, haşlama demokratik toplumlara kızartma ise aristokratik toplumlara ait görünmekte ya da haşlama tutumluluk (etin suyunu kourması gibi sebeplerle), kızartma savurganlıkla eşleştirilmektedir (Leach, 1985:36). Burada haşlamanın özellikle, kaplar kullanılmasıyla birilte kültürel bir dönüştürme olması, kızartmanın ateşe oldukça doğrudan temasla gerçekleşmesi sebebiyle doğaya atfedilmesi düşüncesine dikkat çekmek gerekmektedir. Elbette her ikisi birbirinden farklı amaçlarla ele alınan metinler olsa da, Norbert Elias da uygarlık sürecini ele alırken böyle bir ayrıma değinmektedir. Uygarlık sürecinin mutfakla ve yemek yeme ile ilgili alanını ele alırken

o da aslında bu kaygılarla ve kuramsal bakış açısıyla olmasada benzer bir hat çizmektedir. Uygarlığa giden sürecin, kültürün, uygarlık kavramıyla eşleşecek noktalarının daha sık devreye girmesi, insanın besinle mesafelenmesinin artması ve davranışlarını inceltmesi, yemek özelinden yola çıkılarak uygarlık sürecinin adımları olarak değerlendirilmektedir (Elias, 2017).

Levi Strauss'un yapısalcı ele alış biçiminin, her alanda olduğu gibi yemek ve mutfak alanında da oldukça ses getirdiği ve takip edildiği bilinmektedir. Ancak bunun yanında eleştirilerde görülmektedir. Örneğin Goody hem erken dönem İngiliz-Fransız mutfağı karşılaştırmasında, sınıf, ticaret, dönem gibi konuların es geçilmesinden başlayarak (Goody, 2013:33), diğer tüm yapısalcı yaklaşımın, kuramın yapısı gereği, derine bakışın lehine yüzeyde olan biten toplumsal ve sosyal ilişkilerin es geçilmesini eleştirmektedir (Goody, 2013:40). Bunun yanında yapısalcı yaklaşım, özellikle damak tadında gerçekleşen değişimin ele alınmaması ve durağan bir yapıya sahip oluşu sebebiyle, Stephen Mennell tarafından geliştirilen, Norbert Elias'ın, uygarlık teorisi ve figürasyon kuramına dayanan gelişimsel kuram tarafından da eleştirilmektedir (Kınlı, 2020:424).

Yemek ve mutfak kültürü görüldüğü üzere farklı teorik ve kuramsal bakış açılarından ele alınmaktadır. Her birisi yemek ve mutfak kültürünü, bütünsel kuramsal yaklaşımlarının içerisinden mutfak kültürüne değinmekte ya da mutfak kültürü üzerinden kuramsal bakış açılarını şekillendirmektedir. Ancak değişmeyen nokta yemeğin kültürelleşmesi ve her kültürün hem kendine özgü şekilde hem de başka kültürlerle etkileşimle, sahip olduğu mutfak bir mutfak kültürünün ortaya çıkmasıdır. Tek tek bireylerden geniş toplumsallıklara değin bu mutfak kültürü, değişen şartlara göre farklı anlamlar ve değerler yüklenerek grupların ya da tek tek bireylerin yaşamlarında çeşitli roller oynamaktadır. Bu roller işlevselcilik, uyumlanma, yapısalcılık gibi birçok kuramsal bakışı birlikte veya ayrı ayrı içerir şekilde varlığını göstermektedir. Bu çalışmada da mutfak kültürü, göçmen açısından göç edilen yerde ayakta kalma ve kültürel kimliğin kültürel bellekle birlikte göç edilen yerde devam ettirilebilmesine olanak sağlaması yönüyle ön plana çıkmaktadır. Yani mutfak kültürü aynı zaman da bir uyum, kültürel kimlik ve kültürel bellek aracı olarak görülmektedir.

1.7. Göç

Göç, sosyolojik bir açıklamadan önce vurgulanmalıdır ki genel anlamda insan hareketliliğini kapsamaktadır. Bu hareketlilik, insanın dünya sahnesinde yer almasına dek geri götürülebilmektedir. İnsanlığın ilk dönemleri üzerinde henüz tarihlendirme konusunda tartışmalar bulunsu bile, avcı toplayıcı uyarlanma tarzının yaygınlığı altında ele alınmaktadır. Bu yaşam tarzı da insanın, doğada av ya da toplayacağı bitki çeşitleri gibi besinlerin peşinde gerçekleştirdiği hareketi içermektedir. Öyle ki insan bu dönemde yaşamını devam ettirebilmek için avlayacağı canlının ya da toplayacağı bitkinin doğadaki hareketliliğine, dağılımına göre yer değişikliği yapmak zorunda kalmaktadır. Bu yer değişikliği kimi zaman dar bir alan içerisinde ritmik bir yer değiştirme hareketi, kimi zaman ise oldukça geniş alanlarda hareket etme zorunluluğunu içermektedir. Avcı toplayıcılık kendi içerisinde, hareket alanı ya da av ve toplanan bitki, kurduğu topluluk gibi konularda farklılık göstermektedir. Ancak en tipik ortak özellik olarak avcı toplayıcılıkta, sürekli hareketlilik sergilemek ön plana çıkmaktadır (Kottak, 2002:273). Bunun dışında yine bir uyarlanma stratejisi olarak göçebe yaşam tarzı da hareketli yaşama örnek olarak gösterilebilir. Avcı toplayıcılığın aksine göçebe yaşam tarzına sahip olanlar, doğadan devşirme yoluyla değil, doğada kimi canlı türlerini evcilleştirip onların bakımını sağlamak adına belirli güzergahlarda sürekli yer değiştiren gruplar olarak ön plana çıkmaktadırlar. Khazanov, göçebe yaşamın iki türde ele alındığını vurgulamaktadır. İlk olarak göçebeliği iktisadi bir faaliyet olarak görmeden, gezginci olarak görmek, ikinci olarak ise tarım yapmayan ya da kısıtlı anlamda tarımla uğraşanlar olarak işaret edilmektedir. (Khazanov, 2015:93-94). Khazanov ikinci ele alış biçimine daha yakın durarak, göçebeliği tarım dışında, hayvancılığa dayalı bir iktisadi faaliyet olarak görmektedir. (Khazanov 2015:94). Göçebelik bu noktada, kimi grupların yaşamı, hareket ve hayvancılık merkezli bir sistem içerisinde idame ettirmesi ve bu yönde bir kültür taşımasını vurgulamaktadır. Göçebeliğin tarihi de yine üzerinde uzlaşıya varılamasada en az tarım toplumları kadar geri götürülebilmektedir. Bu bahsedilen iki göç tarzı yani bir yerden bir yere hareketlilik yerleşikliğin dile getirilmediği yaşam stratejileri için ön plana çıkmaktadır. Yerleşiklik, insanı bir yere bağlayan, “burası benim” deme şansını ezeli ve ebedi bir kabüle dayanarak, kendisine veren tarım temelli uyarlanma stratejisine dayanmaktadır. Bu uyarlanma stratejilerinden yerleşiklik günümüzün hakim uyarlanma biçimi olsa da diğer uyarlanma biçimleri de yine kendilerini farklı

şekillerde, farklı coğrafyalarda devam ettirmektedir. Sosyolojik anlamda Göç ise bu noktada, günümüzde de kısmen değişmeden devam eden, savaşlar, iklim olayları gibi bizim olarak adlandırılan yerde yaşamayı engelleyecek sebepler ve günümüzde bunlara eklenen başkaca sebeplerle gerçekleşmektedir. Sonuç olarak hareket ve göç binlerce yıl boyunca insan söz konusu olduğunda her zaman var olmuş bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.7.1. Sosyolojik Olarak Göç: Tanımlama ve Teorik Yaklaşımlar

Günümüze yaklaşıp, sosyolojik bir mesele olarak ele alınmaya başlandığında ise göç, geçmişle bazen aynı ama bazen de bir o kadar farklı dinamikler çerçevesinde kendisini göstermektedir. Öyle ki sosyolojik olarak göç daha çok birkaç yüzyıllık bir tarih içerisinde gerçekleşen dönüşümlerin ivmelendirmesiyle ele alınmaktadır. Bu durumu Sarp, “Bütün hikaye, geleneksel toplum modelinde görülen yüzyıllara yayılmış hayatın bilindik akışının coğrafi keşiflerle birlikte dünyanın belirli bölgelerinde değişmeye başlaması ve Endüstri Devrim’inden sonra da hızlı bir dönüşüm sürecine girmesiyle ilgilidir.” sözleriyle açıklamaktadır (Sarp, 2020:9). Göç, bu anlamda yakın bir tarih sayılacak dünümüzden bugünüme uzanışı ve dinamikleriyle sosyolojik analize konu olmaktadır. Buradaki en itici güç ise endüstri devrimi olarak göze çarpmaktadır. Endüstri devrimi ile gerçekleşen toplumsal hareketlilik göçü, sosyolojik bir analiz alanı olarak almayı zorunlu kılmaktadır. Hem onun tetiklemiş olduğu kırdan kente göç hareketleriyle oluşan demografik değişim, hem yine ondan bağımsız ele alınamayacak, hemen hemen eş zamanlı uluslaşma süreci ve o bağlamda ortaya çıkan nüfus hareketleri göçün erken dönem ana unsurlarını oluşturmaktadır. Devam eden süreçte ise, modernite şemsiyesi altında toplanabilecek ulus, endüstri ve akabinde bu içiçe geçmişlikle gerçekleşmiş savaş, iklim krizi, ekonomik krizler gibi diğer faktörlerle göç, günümüzün en önemli sosyolojik olgularından biri haline gelmiştir.

Tanım olarak göçten bahsedilecek olursa eğer Sarp göçü şu şekilde tanımlamaktadır; “Sosyolojik bir bakış açısıyla göç; ülke içindeki yerleşim birimleri arasında veya uluslararası olarak gerçekleşebilen, gönüllü yahut zorunlu, düzenli yahut düzensiz, makul bir süreliğine geçici veya kalıcı olarak ferdi, küçük gruplar halinde ya da kitlesel yer değiştirme hareketlerini ifade eder.” (Sarp, 2020:12). Bu tanım aslında göçle ilgili olarak göç çeşitlerini de kapsayacak veriler içermektedir. Göçün rotası yani nereden nereye yönelik olarak gerçekleştiği, siyasal sınırlar

içerisinde olup olmadığı, bir mecburiyet sonucu mu zorunlu olarak mı yoksa zorunluluk dışında mı gerçekleştiği, hangi süreleri kapsadığı dolayısıyla geri dönüşlü olup olmadığı ve son olarak da niceliksel açıdan birey ya da daha geniş gruplarla gerçekleşip gerçekleşmediği gibi noktaları içermektedir. Bu noktalar göç çalışmalarında, göçün niteliğini tanımlamak açısından ayrıntılandırılan verilerdir. Bu veriler çerçevesinde göç anlamlandırılmaktadır. Bir diğer tanıma bakacak olursak eğer Marshall göçü; “Göç (az veya çok) bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketini içerir” şeklinde ele almaktadır (Marshall, 1999:685). Marshall burada göçü tek yönlü olarak değerlendirmemektedir. Kalıcı olarak gerçekleştirilmesi vurgusu, göçmenin geri dönüşünün önünün, tanım anlamında kapatılmasını işaret etmektedir. Ancak Marshall’ın tanımının dikkat çeken vurgusu burada, sınırların sembolik ve siyasal olarak dile getirilmesinde öne çıkmaktadır. Elbette göç günümüzde resmi bir gözle bakıldığında, belirli siyasal sınırlar içerisinde gerçekleşmektedir. Bu sınırlar en kısa mesafe anlamıyla bir köyden bir başka köye veya daha büyük, ilçe, il gibi siyasi merkezlere doğru gerçekleşebileceği gibi ülke sınırlarını aşarak bir ülkeden bir başka ülkeye yönelik olarak da gerçekleşebilmektedir. Nitekim bu ayrım da göç sosyolojisi içerisinde iç göç ve dış göç ayrımı olarak ele alınmaktadır. Bu en kısa mesafeden uzun mesafeye dek göç hareketlerinin tamamı, sonuç olarak ülke içi veya dışı siyasal sınırların geçilmesini içermektedir. Ancak burada sembolik sınırlar kavramı düşünüldüğünde, dışarıdan belirlenen sınır hatlarının, göçmen zihninde aynı şekilde kodlanmayabileceği akla gelmektedir. Göçmenin algısındaki sınır ve sınır değişikliği, siyasal sınırları aşar şekilde, sembolik bir şekilde işlenmiş olabilmektedir. Tanımlar değişse de göç söz konusu olduğunda sabit kalan en önemli unsur insanın, tek veya gruplar halinde birçok farklı sebep neticesinde, yurt, memleket, vatan ya da başka şekillerde aidiyetini tanımladığı yerden fiziki olarak ayrılışının hikayesini içermektedir. Bunun üzerinden, göçün şekli, içeriği, sebepleri, sonuçları ele alınmaktadır.

Göç, kendi içerisinde de farklılıklar göstermektedir ve bu anlamda türler şeklinde sınıflandırılmaktadır. Göç türleri ise oldukça çeşitlilik göstermektedir. Göçün ülke içi siyasal sınırlar içerisinde gerçekleşip gerçekleşmemesi, gönüllü olup olmaması, geri dönüşlü olup olmaması, ilk giden kişi veya grup sonrası o etki ile başkalarının gidip gelmemesi, yasal çerçeveler içerisinde gerçekleşip

gerçekleşmemesi, belirli bir döngü içerisinde tekrarlanıp tekrarlanmaması gibi birçok unsur göç türleri açısından önem taşımaktadır. Bu özellikler bağlamında, zorunlu veya gönüllü göçler, düzenli veya düzensiz göçler, mevsimlik göçler, zincirleme göçler, iç göç ya da dış göçler gibi göç türü tanımlamaları yapılmaktadır. Ancak bu tanımlamalar kimi zaman sorunsuz bir şekilde anlam kazanıyor olsa da kimi zaman göç sürecinin kendisi tanımlamaları muğlak bir noktaya çekebilmektedir. Örneğin yasal düzenlemelerde ortaya çıkan bir boşluk, göçü düzenli veya düzensiz olarak tanımlama açısından zorluklar çıkarabilmektedir. Yine göç kararının alınması sürecindeki kimi etkenler, göçü zorunlu ya da gönüllü olarak tanımlama açısından zorluklar çıkarabilmektedir. Örneğin zorunlu ve gönüllü göç ayrımında, gönüllü göçlerde ekonomik kaygılar daha çok ön plana çıkarılırken, zorunlu göçlerde siyasetin daha ön plana çıktığı, bir an evvel sığınacak yer arayışı devreye girmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015:14). Tanım olarak net bir niteliğe gönderme yapılıyor olsa da bu niteliğin karmaşıklaştığı durumlarda göçün türünü tanımlamak elbette güçleşebilmektedir. Daha rahat bir şekilde tanımın işlediği göç türlerinden ise iç göç ve dış göç sınıflandırmasında faydalanılabilmektedir. Göç hareketinin ülke sınırları içerisinde gerçekleşmesi iç göçü, ülke sınırları dışına yönelik gerçekleşmesi ise dış göçü anlatmaktadır (Sağlam, 2006:34). Sonuç olarak kat edilen mesafe, göç sebebi, süresi, yasal statüsü gibi başlıklar altında göç türleri sıralanmaktadır.

Göçle ilgili olarak bir diğer yandan temel teorik yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan bazıları sayılacak olursa eğer erken dönemlerde Ernst Georg Ravestein'in yaklaşımı ön plana çıkan yaklaşımlardan birisidir. Ravestein göçü istatistiksel verilerden de faydalanarak göç kanunları şeklinde sunmaktadır. Bu kanunlar, göçmenin mesafe açısından yakın yerleri tercih etmesi ve ticaret ile sanayi bölgelerine yönelik göç etmesi, teknoloji ve sanayi gelişimiyle kırdan göçün artması sonucu kentleşmenin genişlemesi, kır nüfusunun azalması ve buralara yönelik yeni göçlerin oluşması, bu göç akımlarıyla zincirleme göçlerin gerçekleşmesi, her akıma karşılık başka bir akımın gerçekleşmesi, kent yerlilerinin kırsal alan yerlilerine göre daha çok göç etmesi ve kadınların erkeklere nazaran daha çok göçe meyilli olması şeklindedir (Ravestein, 1885: 198-199). Ravestein'in belirlemiş olduğu kanunlar, sanayileşmenin merkezde olduğu, kırdan kente göçü ön plana çıkaran, göç akımlarının başka göçlere yönelik tetikleyici unsurlar taşıdığı, kır kent nüfusunda değişiklikleri meydana getiren yönleri vurgulamaktadır. Ravenstein'dan uzun yıllar sonra bin dokuz

yüz altmışlı yıllarda Everett Lee itme çekme teorisini yayınlamıştır. Lee, göçle ilgili olarak, belli sebeplerin insanları göç etmeye sevk ettiğini, belli yerlerin insanların oraya göç etmesini makul kılan özellikler taşıdığını işaret etmektedir. Bu yaklaşımını da dört farklı etken ile ele almaktadır. İlk olarak göçmenin yaşadığı yer ile ilgili etkenler ikinci olarak göçmenin göç etmek için belirlediği hedef bölgeyle ilgili etkenler üçüncü olarak bu göç süreciyle ilgili araya giren engeller ve son olarak da kişisel etkenleri, göç sürecine yönelik etkenler olarak belirlemektedir (Lee, 1966:50). Lee'nin sıraladığı bu etkenlerde kişisel etkenler, ayrıca vurgulanması açısından önem taşımaktadır. Göç çalışmalarıyla ilgili bir diğer önemli isim William Petersen göçü dört tür göç şeklinde sınıflandırmaktadır. İlk olarak iklim şartları ve doğa olayları sonucunda göç etmek zorunda kalınan ilkel göçler -ki daha çok erken zaman insan topluluklarının göç hareketlerini içermektedir- ikinci olarak zorla ya da zorlamayla göç -ki bu da kişinin göçe mecbur kaldığı durumu ifade etmektedir- üçüncü olarak serbest göçler vardır ve bu göçler göçmenin iradesinin devreye girdiği, zorla göçün tersine bir göç hareketi olarak belirlemektedir dördüncü olarak ise kitlesel göç, serbest göçlerin sonucu oluşan bir nevi zincirleme hareket sonucu büyüyen göç hareketini içermektedir (Petersen, 1958: 259-265). Petersen'in göç türleri içerisinde en dikkat çekici nokta, zorunlu göçler olarak tek başlık altında ele alınan göç türünü, zorunlu ya da zorlayarak göç etme biçiminde, arada önemli bir nüansla ayırarak tanımlamasında kendisini göstermektedir. Ayırıcı olan temel nokta ise birinde çok düşük dahi olsa göçmenin karar aşamasında bir şansının bulunması, bir diğerinde göçmenin hiçbir şekilde karar verme şansının bulunmaması olmaktadır. Bu ayırım, zorunlu göçün tek başlık altında olduğunda, kimi göç süreçlerinin bu tür içerisine yerleştirilip yerleştirilemeyeceği muammasına kısmen de olsa bir açıklık getirmektedir (Sarp, 2019: 207). Göçe yönelik teorik yaklaşımlardan birisi de ağ kuramı yaklaşımı olarak dikkat çekmektedir. Ağ kuramı, göçmen, eski göçmen ve göçmen olmayanların arasında kurulan ilişkinin göç süreci içerisinde sağlayacağı avantajlar ve belirli riskleri azaltması bakımından, göç hareketinde belirleyici unsur haline gelebildiğini öne sürmektedir (Massey vd. 2014:28). Burada, göçmenlerin, kaynak ülkedeki yakınları şemsiyesi adı altında toplayabileceğimiz insanlarla ilişkiye geçmeleri, göç sürecinin karardan itibaren başlangıcı ve hedef bölgeye varıldıktan sonraki sürece dek bu ilişkilerle göç sürecinin şekillenmesi ortaya çıkmaktadır. Tüm bu teorilerin yanında, daha çok ekonominin temele yerleştiği, dünya üzerindeki ekonomik sistemin uzun

süredir şekillendirdiği üretim ilişkilerine gönderme yapılarak göçün ele alındığı farklı teoriler de yine göç çalışmalarında yer almaktadır (Massey vd. 2014).

Yukarıda sayılan tüm göç türleri, göç sebepleri, göç kanunları her ne olursa olsun, göçün son kertede ortaya çıkarmış olduğu durumlar bulunmaktadır. Tüm bu durumlar onun sosyolojik, daha geniş anlamda da sosyal bilimler yönünden ele alınmasını gerekli kılan durumlardır. Her göç beraberinde belirli kültürel sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. “Göçün kültürel sonuçları, kültür göçü, kültürel yayılma, kültür şoku, kültürleşme, kültürlenme ve kültürel uyarlanma süreçlerinde ortaya çıkar” (Aydın, 2009:342). Bu sözler de işaret etmektedir ki, kültürel süreçler olarak tanımlanan geniş yelpazenin içerisindeki hemen tüm süreçler göç söz konusu olduğunda kendisini gösterebilmektedir. Kendisini gösteren bu süreçler de, farklı disiplinlerde göçü araştırma alanı olarak ortaya çıkarmaktadır. Tüm bu süreçler ortaya toplumsal ve kültürel yeni durumlar, olaylar, ilişkisellikler çıkarmasıyla farklı çalışma alanlarında incelenebilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmada araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Yanı sıra etnografik araştırma yönteminin teknikleri de yine bu araştırmada kullanılmıştır. Yöntem seçimi, çalışmanın konusu, oluşturmak istenen verinin niteliği ve sonuç olarak verilerin sosyolojik bir yoruma ulaştırılması kaygılarıyla birlikte belirlenmiştir. Nitel araştırmanın ve etnografinin anlama temelli yaklaşımı da yine yöntem seçiminde önemli bir etkidir. Nicel araştırmalardan farklı olarak, nitel araştırma yöntemi araştırmacı için çalışma esnasında çok daha fazla manevra alanı bırakmaktadır. Şöyle ki araştırma süreci boyunca yapılan görüşme veya gözlemler neticesinde, sabit sorular veya çerçevelerin ötesinde -konunun çok farklı yönlere dağılmamasına özen gösterilerek- araştırmacı durum özelinde değişikliklere gidebilmektedir. Her ne kadar pilot çalışmalar, literatür taramaları gibi hazırlıklar bulunsa da kesin çizgilerle ve değişmez sorularla gidilen bir araştırmada, araştırma alanının bağlamının getirdiği şartlara göre hareket etmenin zorluğu, anlam temelli bir araştırmada nitel çalışmayı daha gerekli kılmaktadır. Araştırma sırasında meydana gelen bir olay, hesap edilmemiş bir örnek, görüşmede dile gelen ve farklı sorular isteyen bir bağlam, nitel araştırma yönteminin çok yönlü hareket edebilmeye imkan sağlayan yönü ile yakalanabilmektedir. Bir adım ötesinde ise etnografik yöntemin teknikleri devreye girmektedir. Özellikle etnografik yöntemde görüşme tekniği olarak çok daha sık kullanılan enformel sohbet tarzı görüşmeler burada ön plana çıkmaktadır. Akılda olan ana sorun ve birkaç ana soru çerçevesinde, görüşmenin daha çok akışa bırakıldığı ve görüşülen kişinin konuyu daha serbest ve geniş olarak araştırmacı ile paylaşmasına imkan tanıyan bu teknik, daha doygun veriler elde edebilmeyi sağlamaktadır. Zaman açısından her ne kadar kimi zaman zorlayıcı olsa ve konunun dağılma riskini taşısa da ana sorunla ilgili birkaç müdahale bu risk ve zorlukları ortadan kaldırmaktadır. Öte yandan bu görüşme tekniği, araştırmacı kadar, araştırmaya katılanların da araştırmaya bir nevi yön verebilmesini sağlamaktadır. Görüşmenin derinleşmesi, konu çerçevesinde, araştırmaya katılanın da anlam

oluşumuna katkısını beraberinde getirmektedir. Bunun dışında yine etnografik yöntemde en önemli teknik olarak görülen gözlem ve katılarak gözlem de önemli bir yer tutmaktadır. Elbette bu araştırma süresince zamanın kısıtlılığı, mekanın fiziksel durumu gibi etkenler uzun süreli bir katılım ve gözlem açısından engel teşkil etmiştir ve doğrudan bir katılarak gözlem gerçekleştirilememiştir. Ancak görüşmelerin dışında günün olağan akışı içerisinde, farklı zamanlarda mekanda bulunmak şeklinde gerçekleştirilen gözlem de burada veri elde etme açısından önemli bir yer taşımaktadır.

Bu çalışmada alan araştırması için Ankara’da bulunan Kardeşler Uygur Mutfağı Lokantası seçilmiştir. Ankara’da şu anda Uygur mutfağı olarak hizmet veren üç restoran bulunmaktadır. Bunlar Kardeşler Uygur Mutfağı Lokantası, Hansaray Uygur Lezzetleri lokantası ve Urumçi Uygur Restauranttır. Kardeşler Uygur Mutfağı Lokantası aslında merkezi bir yerde olan ama çok işlek olmayan, kendine has mekan dizaynı olan ama oldukça kıt kaynaklarla da dizaynı sağlanan, küçük sayılabilecek ama çoğu zaman dolu olan, çalışanları da bulunan ama işletmecilerinin de özellikle ilk başlarda çok yoğun bir şekilde iş yükünü omuzladığı bir yer olarak belirmektedir. Araştırma için ilk olarak da Kardeşler Uygur Mutfağına gidilmiştir. En başta doğrudan bir tercih sebebi bulunmasa da belki de, öyle olup olmadığı kesin olmasa da, kıyıda olarak görülene, farklı durduğu düşünülene doğru, yanlış bir tabir değilse eğer “istemsiz” yönelmenin ardından, sosyoloji ve gözlemler devreye girdikçe buranın tercih edilmesinin asıl nedenleri kendisini göstermiştir. Mekanın bir aile işletmesi olması ve göç süreciyle doğrudan paralel ilerlemesi, lokantanın göç ile en başından itibaren bağlantılı olması ve göç edilen yerde ilk tercih olması, alan bulgularında da değinileceği üzere, mekanın organizasyonu, müşteri hissiyatı, çalışan göç hikayeleri, işletmeci göç süreci ve göç edilen yerde ayakta kalmanın en önemli unsuru oluşu gibi sebepler çalışmayı bu mekan üzerine odaklamıştır. Kısıtlı imkanlarla kurulan ve ayakta kalan, ayakta kalma süreciyle kültürel anlamlar edinen bir mekan olarak belirmesi sonucu da çalışmanın merkezinin Kardeşler Uygur Mutfağı olarak belirmesini sağlamıştır. Bahsedilen diğer iki lokantaya da gidilmiş ancak çalışma için Kardeşler Uygur Mutfağı Lokantası örneğinde gerçekleştirilen alan araştırması bulguları kullanılmıştır.

Alan seçimi sonrasında mekanda enformel sohbet tarzı görüşmeler, görüşme dışında da mekanda zaman geçirilerek gözlemler yapılması, mekanın organizasyonunda yapılan seçimlerin sorgulanması ve sorulması, fotoğraf tekniğinin

kullanılması ile birlikte Kardeşler Uygur Mutfağı Lokantasında etnografik araştırma yönteminden de faydalanılan, nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma iki bin yirmi üç yılı başlarından ayından itibaren, yaz ayları dışında, mekana hem görüşme hem gözlem için farklı zamanda birçok kez gidilerek gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler özellikle, lokanta işletmecileri, lokanta yemek ustası, garsonlar gibi çalışanlarla gerçekleştirilmiştir. Verilerin büyük çoğunluğu da gözlemler dışında bu görüşmelerden oluşmaktadır. Bunun yanında gelen müşteriler, hem yerel halktan hem diğer göçmenlerden olmak üzere, görüşme yapılanlar arasındadır. Kimi görüşmeler iki saati bulur şekilde kimi görüşmeler ise on on beş dakikalık zaman dilimi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme dışında mekana gidildiğinde ortalama bir saat kadar ama bazen bunun daha üstünde zaman geçirilmiştir. Görüşmeler mekanda farklı yerlerde gerçekleştirilse de, mekanın asma katında bulunan ayrı bir bölme olan odada ilk derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde, görüşme ortamına etkisi düşünülerek, ses kaydı, görüşme esnasında sürekli not tutumu gibi teknikler kullanılmamıştır (unutulma riski olan bazı kelimeler kısa not olarak alınmıştır). Bunun yerine mekana gerçekleştirilen her ziyaret sonrasında zaman kaybetmeden başka yerde görüşme ve gözlemlere yönelik geniş notlar yazılmıştır. Daha sonra araştırmanın bir metne dönüşmesinde ise bu notlar birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Bir aile restoranı olması sebebiyle, göç hikayesinin ailenin kendi göç hikayesiyle aktarılması ön plandadır. Özellikle göç hikayesinde mekanın işletmeci kardeşlelerinden olan Ayşegül Hanım ile yapılan görüşmeler ön plana çıkmaktadır. Keza aile bireyleri de çalışma içerisinde Ayşegül Hanıma referans ile aktarılmaktadır. Bunun yanında göçün buradaki çalışma boyunca ilişkilendirilen diğer boyutları hem işletmeci aile, hem çalışanlar, hem müşteriler açısından işlenmektedir.

Araştırmanın kısıtlılıkları ve zorlukları açısından ise ön plana mekanın fiziksel koşulları ve zaman ve kısmen dil bariyeri sayılabilir. Lokanta bahsedildiği üzere küçük sayılabilecek bir yer olmasıyla birlikte, sabah servise ilk hazırlık saatleri ve kapanış hazırlıklarının yapıldığı akşam geç saatleri dışında hemen hemen her zaman doludur. Bu durum görüşme için, gerek işletmecilerin gerek çalışanların boş zamanlarını bulmayı zorlaştırmıştır. Zaman bu anlamda hem araştırmacı hem görüşülecek kişiler için zorluk haline gelmiştir. Bu zorluğun aşılması için ise, servis öncesi saatlerde randevulaşmak, az da olsa yoğunluğun azaldığı saatleri denk getirmeye çalışmak gibi yöntemlere başvurulmuştur. Yoğunluk, görüşme dışında gözlem yapmak açısından bir

zorluk oluşturmamıştır. Dil konusu ise genel anlamda bir sorun olmasa da lokantada işletmecilerin ya da çalışanların hepsinin Türkiye Türkçe'sini iyi derecede bilmemesi ve araştırmacının da Uygur Türkçe'sini bilmemesi sebebiyle görüşme yapılacak kişilerin buna göre seçilmesini gerekli kılmıştır.

2.1. Etik Konular

Araştırma 01/18/2023, 01 oturum numaralı ve Prof. Dr. Şahin Ahmetoğlu başkanlığında gerçekleştirilen etik kurul toplantısından çıkan uygundur kararı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

2.2. Yöntem Üzerine Değerlendirmeler

Bir çalışmaya başlamaya karar verilmesi, çalışma için hazırlıklar yapılması, çalışmanın gerçekleştirilmesi, verilerin elde edilmesi ve ardından bir sonuca varılması olarak kabaca sıralayabileceğimiz tüm adımlar çalışmanın yöntemi ile doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla Yöntem tüm bu adımları büyük oranda belirleyen ve çalışmaya yön veren en önemli unsur olarak görülebilir. Bu anlamda da tüm bilimsel disiplinlerin, kendi tarihsel süreçleri boyunca disiplinlerinin bilgi üretim aracı olarak iş göreceği ve kimi durumlarda da kendisini diğer disiplinlerden ayırt edecek kendilerine özgü yöntem ya da yöntemler geliştirmek üzere kapsamlı bir literatür oluşturdıkları bilinmektedir.

Sosyal bilimlerde de durum giriş paragrafında bahsedilen, çalışmanın yöntemden bağımsız olmadığı, onunla doğrudan bağlantılı olduğu durumdan ayrı olmamıştır. Sosyoloji, her ne kadar görece yeni bir bilim olarak görülse de konusu bakımından yeni olduğu söylenemez (Sezer, 2022). Sosyolojinin kendisine konu edildiği, geniş anlamda toplum ve sosyal ilişkiler alanı düşünülecek olursa, aslında hemen her dönemde bu alan üzerinde düşünceler, çıkarımlar, söylemler var olmuştur demek doğru olacaktır. Disiplin, olarak ortaya çıktığı dönemde ve günümüzde de sosyologlar kadar ya da sosyal bilimciler kadar alanın dışında olanlar da bu konularla ilgilidirler, söz söylemektedirler. “Bu durumda sosyoloji yeniliğini ve farklılığını konularında değil de konuyu ele alış ve değerlendiriş biçimlerinde aramak zorunda kalmıştır. Ve bu zorunluluk sonucunda yöntem konusunu ortaya atmıştır” (Sezer, 2022:15). Elbette tek başına yöntem, bilimsel özerkliği sağlayan unsur olmamıştır

ancak yabana atılmayacak şekilde en önemli unsurlardan birisi olmuştur. Genel anlamda sosyal bilimlerin ve özel anlamda da sosyoloji disiplinin de bu noktada tarihsel süreci boyunca kendisine özgü yöntem ya da yöntemler geliştirmek için sürekli bir çaba içerisinde olduğu bilinmektedir. Bunun sonucu olarak da farklı dönemlerde farklı yöntemsel yaklaşımların ön plana çıkmış olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımların kimisi belirli dönemlerde belirli coğrafyalarda daha çok tercih edilir olmuş veyahut farklı ekoller farklı yöntemlere yönelmiştir. Bu yaklaşımlar birbirleriyle ilişkilendirilmiş, karşılaştırılmış, eleştiriye tabi tutulmuş, dönüştürülmüş ve günümüz sosyoloji alanında yapılacak çalışmalarda tercih edilecek yöntemler olarak yer almışlardır. Burada tüm bu yöntem yaklaşımlarına değinmek mümkün değildir. Ancak disiplinin tarihsel sürecinde ilk olarak yöntem hakkında tartışmaların başlaması ve bu anlamda kendisini ayırt etmesini sağlayacağı düşünülen yöntem konusuyla ilgili dile getirilen görüşler ele alınabilir.

Sosyal Bilimlerin ortaya çıkmış oldukları daha doğrusu isimleriyle ve yaptıklarıyla artık kendilerini oturtacakları yerleri arıyor oldukları on dokuzuncu yüz yıl ve ardından gelen yirminci yüz yıl başları bilimin, doğa bilimleri alanının tekelinde olduğu ve bilim iddiasında bulunan alanların doğa bilimlerine “öykündüğü” dönemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilim yapmak demenin karşılığını doğa biliminin ve onun yöntemlerinin doldurduğu bir durum düşünülebilir. Neuman’ın da bilimi tanımlarken insanların zihninde oluşan imgeyi tasvir ettiği gibi “Bir çok insanın bilim kelimesini duyduklarında, akıllarına gelen ilk imgeler test tüpleri, bilgisayarlar, uzay roketleri ve beyaz laboratuvar önlüğü içindeki insanlardır” (Neuman, 2014:10). Bu imgeler bize bilim denince akla gelen hem konular hemde o konuları ele alış yöntemlerini işaret etmektedir. Özellikle test tüpleri, laboratuvar da önlüğüyle çalışan bilim insanı imgelemi, ölçülebilen, nesneleştirilebilen, araştırma nesnesi olarak sabitlenebilen konuyu ve o konuyu inceleme yöntemini doğrudan çağrıştırmaktadır.

Bu anlamda sosyoloji disiplininde ön plana çıkan bir isim olarak Durkheim da tüm bu bakış açıları da göz önüne alınacak olursa, araştırma “nesnesinin” insan olduğu gerçeğini de göz ardı etmeden, sosyolojiden ne anlaşılması gerektiğini ve nasıl yapılması gerektiğini derli toplu bir biçimde ele almıştır. Yani sosyoloji açısının yöntem konusunu doğrudan ele almıştır. İlk olarak sosyolojinin, sosyolojik araştırmanın konusu olarak dile getirdiği toplumu ele alırken, onu bir olgu olarak görmesi gerektiğini ve o olguya da nesneler gibi yaklaşması gerektiğini

vurgulamaktadır (Durkheim, 2013). Kitabın ikinci baskısı için kaleme aldığı ön sözde ilk baskıya gelen eleştirileri cevaplamaktadır. Eleştirilerden birisi de yapılan alıntıdaki toplumu olgu olarak görme ve nesne olarak ele alma üzerine gerçekleşmiştir. Bu bakış açısından eleştiri, toplumun ve insanın doğa bilimlerinin nesneleri gibi ele alınmasının, “utanç verici” olduğu şeklinde gelmiştir ve Durkheim da buna karşılık olarak amacının doğa bilimlerinde kabul görülen gerçeklik derecesini, toplumsal olguların gerçeklik derecesi için de talep etmek olduğunu dile getirmiştir. (Durkheim, 2013). Burada durum özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren dile gelen, toplum ve insanın nesneler, toplumsal olanın da doğrudan olgular olarak ele alınmasını eleştiriye tabi tutan pozitivism karşıtı bakış açısıyla ilgili değildir. Söz konusu olan toplumun bilimsel bir şekilde ele alınış biçiminin mümkün olup olmadığının tartışılmasıdır. Yani doğrudan yöntemle ilgili görünmektedir. Durkheim’ın bu eleştirinin karşısında geçtiği savunu ise sosyolojiyi bir bilim olarak kurumsallaştırma çabasının tezahürü olarak görülebilir. Nitekim devamında sosyolojinin yöntem olarak yapması gerekenleri ve bu yöntemin kurallarını da yine doğa bilimleri ile kurduğu benzer karşılaştırmalarla ele almıştır. Bu karşılaştırmalarla ilgili özellikle aşağıdaki sözleri daha açıklayıcı olacaktır;

“Görüldüğü gibi bizim kuralımızda hiçbir doğaötesel anlayış, varlıkların temeli üzerine hiçbir boş düşünce yer almamaktadır. İsteddiği şey, toplumbilimcinin de, fizikçilerin, kimyacıların, fizyologların, kendi bilimsel alanlarında henüz tanınmayan bir bölgeyi incelemeye girişirken takındıkları düşünüş biçimini takınmasıdır. Toplumbilimci, toplum dünyasını anlamaya çalışırken, bilinmez bir alana girmekte olduğunun bilincinde olmalıdır; nasıl biyoloji daha oluşmuş değilken yaşamın yasaları çok iyi biliniyor sanılıyor idiyse, kendisinin karşısında bulunduğu olguların yasalarının da çok iyi bilindiğine inandırıldığı göz önünde bulundurulmalıdır; kendisini şaşırtacak ve huzursuz edecek buluşlar yapmaya hazırlıklı olmalıdır. İşte toplumbiliminin bu düşünsel olgunluk ölçüsüne ulaşması gerekiyor. Fiziksel doğayı inceleyen bilgin, karşılaştığı ve büyük güçlüklerle aşabildiği direnişlerin çok iyi farkında olmasına karşın, toplumbilimcinin, gerçekten de incelediği şeyleri zihince hemen kavranacak saydamlıkta sandığını düşündürecek kadar kolaycı bir tutumla en karanlık sorunları çözmeye kalkıştığı görülüyor. (Durkheim, 2013:21)”

Aslında bu uzun alıntı Durkheim’ın yöntemi kurarken oturtmaya çalıştığı temellerin büyük bölümünü içermektedir. Öncelikle sosyolojinin konusunun yani toplumun doğa bilimlerinde olduğu gibi nesneleştirilebilir ve üzerinde bilimselliğin dışında düşüncelere yer verilmeden çalışılabilineceğini belirtmektedir. Sosyolojinin nesnesinden, araştıran öznesine geçmektedir. Araştıran öznenin konusuyla yani

araştırma nesnesiyle mesafelenmesini vurgulamaktadır. Durkheim'a göre Sosyolog, toplumsal olguların açıklanışını, ön kabullerle değil, kendi yöntemiyle gerçekleştireceği araştırmayla gerçekleştirecektir. Araştırmacının nesnesine karşı tam bir nesnel bakış açısına sahip olacağını ve kendisini konusuyla arasında ki mesafe göz önüne alındığında sıfır noktasına yerleştireceğini işaret etmektedir. Toplumsal olanın olgusal oluşu, olguyu ele alan, araştırma nesnesiyle mesafelenen, ön kabulleri olmayan sosyolog, doğa bilimlerinin bilimsel araştırmacısı gibi kendi araştırmasını bilimsel olarak gerçekleştirebilecektir. Sosyoloji, yöntemiyle bilimler hiyerarşisindeki yerini böylece alabilecektir.

Burada gerçekleştirilmek istenen bir Durkheim eleştirisi yapmak değildir. En başta dile getirildiği gibi bilimler içerisindeki doğa bilimleri hegemonyasını sosyolojideki derli toplu girişilen en erken yöntem tartışmalarından birisinde gözlemlemeye çalışmaktır. Durkheim sosyoloji açısından bir nevi zaman dışı tartışmaları, yani bugün dahi tartışılan ve disiplinin ana konusu olan meseleleri dile getirmektedir. Bugün dahi sosyal bilimlerdeki temel ikiliklerden olan toplum ve birey ikiliği üzerine yoğunlaşmaktadır. Toplumu tek tek bireylerin üzerine koyan görüşü, toplumun bireyler üzerindeki zorlayıcı etkiyi dile getirişi ve buradan yola çıkarak da kendisinin bireysel ruhbilim olarak nitelediği alanla arasındaki ayrılığı koyması yine sosyolojiyi kurumsallaştıran adımlarındandır (Durkheim,2013). Yine sosyolojik bakışın ve bilgi üretiminin temeli olarak toplumla ilgili konulaştırılan olguların ne olması ya da nasıl olması gerektiği gibi yönlendirici bakışların yerine, dışarıdan bir bakışla, istatistikler, yasalar gibi alanların nesnel şekilde gözlemlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Durkheim,2013). Bu da sosyolojinin ilk olarak dile geldiği Comte, Spencer gibi isimlerin yanlışlarına –Durkheim'a göre- yaptığı bir gönderme olmuştur.

Sonuç olarak yukarıda ele alınan konular, toplumu olgusal olarak görmek, konuyu nesneleştirmek, araştırmacıyı zihnen sıfırlamak, yansızlığın mümkünüğünü dile getirmek tüm bunları yaparken de sıkça doğa bilimlerine ve onların neyi nasıl yaptıklarına gönderme yapmak açısından, yöntemin oluşum sırasında bilimler arasındaki yarışmadan nasıl etkilendiğini göstermektedir (Bu yöntemin yanlış veya doğru olduğu konusunda bir yorum değildir). Kaldı ki katı pozitivizmle belli ölçüde de olsa mesafelenen Durkheim da dahi bu etkileşim bu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Durkheim, daha sonraki çalışmalarının ardından, bireyin toplumsal olana etkisi ve ahlakın hem kurumlara hem genel olarak toplumsal yapının kendisine olan etkisi

anlamında da “dogmatik pozitivizm” den ayrılmaktadır (Swingewood, 1998). Buradaki tartışmaların hemen hepsi günümüzde halen gündeme gelen tartışmalardır. Yöntemin ne olduğu ve nasıl olması gerektiği ile ilgili yürütülen tartışmalar her zaman köklerle ilişkilendirilerek yeniden ve yeniden ele alınmaktadır. Bir fark ise tartışmanın boyutunun alan çalışmasının sistematik bir şekilde devreye girmesiyle genişlemesidir. Farklı alan araştırması yöntem ve tekniklerinin hem sosyolojik hem de genel anlamda sosyal bilimsel araştırmaların temeline yerleşmesi, bu yöntemlerin karşılaştırılması, bu yöntemlerin tartışmalarının gelişmesini beraberinde getirmiştir.

2.2.1. Nitel Araştırma Yöntemi

Nitel araştırma yönteminin ne olduğu ile ilgili bir açıklama yapmak istenirse eğer çoğu zaman onun karşısında olarak görülen nicel araştırma yöntemi ile karşılaştırılması yapılır. Yöntem üzerine kaleme alınan eserler, nitel araştırma yöntemini açıklamak istediklerinde, ilk önce onun nicel araştırma yöntemi ile karşılaştırıldığı tablolar ya da alt alta sıralanmış ve yine karşılaştırma içeren maddeleri paylaşmaktadırlar (Bal,2017, Kümbetoğlu, 2008, Neuman,2014, Şimşek ve Yıldırım, 2011). Sosyal bilimlerde birçok kavramda yaşanan tanım sorununun, nitel araştırma söz konusu olduğunda da geçerli olduğu düşünülürse eğer bu karşılaştırma şekilleri nitel araştırmanın ne olduğunu anlamak açısından bizlere yol göstermektedir. Yukarıda yöntem konusu üzerine değinmiş olunan konular da aslında bu karşılaştırmanın bir boyutunu oluşturmaktadır. Nesnel olgulara dayanan, doğa bilimlerinden yöntem ve bilim olma anlamında yüksek oranda etkilenmiş olan yöntem, sosyolojideki pozitivist yöntem olarak yer alır. Bu yöntem de büyük oranda sosyolojideki nicel araştırma yöntemi ile doğrudan bağlantılandırılır (Bal, 2017, Şimşek ve Yıldırım, 2011). Olgular, nesne olarak toplum, açıklanabilir nedensellikler, değişkenler, istatistiki dile tercüme edilebilir, o dilden tekrar okunabilir toplumsal yaşam, çok daha geniş örneklemeler, çok daha genellenebilir bilgi çıktıları, var olan ve araştırmacının keşfetmesi mümkün olan toplumsal gerçekler gibi sayılabilecek birçok özellik de bu araştırma yönteminin özelliklerindendir. Nitel araştırma yöntemi de temel anlamda nicel araştırmanın bu sayılan özellikleri karşısındaki özellikleri ile okunabilmektedir. Bu karşılık durumu elbette sadece doğrudan bir zıtlık üzerinde tanımlama olarak görülmemelidir. Nitel araştırma yöntemi bu özellikleri farklı yerlerden ele almış ve sonucunda farklı bir araştırma deseni ortaya koymuştur. Bunun

yanında yine doğrudan karşılaştırmanın dışında kendisine özgü araştırma teknikleri ortaya koymuştur.

Nitel araştırma yöntemi, kendi içerisinde de farklılıklar taşıdığı ön kabulü akılda tutularak, çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Şimşek ve Yıldırım nitel araştırmayı “Gözlem, görüşme ve döküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlamaktadır (Şimşek ve Yıldırım, 2011:39). Neuman nitel araştırmalarda araştırmacının, araştırma başlangıcındaki konuya bakış açısını “Nitel araştırmacılar, dar anlamda belirli bir soru üzerine yoğunlaşmaz, bir bakış açısı benimserken kuramsal-felsefi paradigma hakkında sorgulayıcı, açık uçlu bir yerine oturtma süreci dahilinde enine boyuna düşünürler.” sözleriyle ele almaktadır. Daha sonra verilerle girdiği ilişkiyi de ‘Nitel araştırmacı, büyük olasılıkla verileri aynı anda hem toplar, hem analiz eder ve hem de yorumlar; bu adımlar arasında gidip gelir’ şeklinde tanımlamaktadır. Belkıs Kümbetoğlu ise nitel araştırmada en önemli adımı ve özelliği onun sorularında görmektedir. Kümbetoğlu nitel araştırma yönteminin temelinde yatan bakış açısının bir anlama girişi ve olması istenenin değil, olan, inşa edilen gerçekliğe ulaşma girişi olduğunu belirterek buna yönelik tasarlanan araştırmanın sorularının da “Ne” ve “Nasıl” gibi sorular olması gerektiğini belirtmektedir (Kümbetoğlu, 2008).

Yukarıda değinilen nitel araştırma tanım ve yaklaşımları ele alınacak olursa, Şimşek ve Yıldırım nitel araştırmanın tanımında ilk önce onun araştırma tekniklerine vurgu yapmaktadırlar. Özellikle bu tekniklerden gözlem ön plana çıkan tekniklerdendir. Araştırmacının görüşülen kişilerle yaptığı ve dış etkenlerin sıfıra yaklaştırılmaya çalışıldığı nicel araştırmalarda kullanılan görüşmenin ötesinde, gözlem, araştırmacıyı ve ortamı araştırma sürecine doğrudan dahil etmesiyle nitel araştırmanın ayırt edici tekniklerinden birisi olmaktadır. Elbette bu dahil olma hali gözlemin türüne araştırmanın süresine göre değişiklik göstermektedir. Ancak her halükarda bu dahil olma hali araştırmacıya bağlamı anlayabilme dolayısıyla daha farklı yorumlarda bulunabilme avantajı kazandırmaktadır. Neuman ise nitel araştırma sürecinin esnekliğini vurgulamaktadır. Bu esneklik vurgusu hem sorusunu oluştururkenki açık uçlu oluşuna yaptığı vurguda hemde analiz ve veri toplama kısmında değindiği noktada görülmektedir. Nitel araştırmada soru, araştırmacıya

hareket alanı bırakacak şekilde oluşturulabilmektedir. Analiz ve veri toplama süreçleri ise birbiriyle her zaman ilintili olarak gerçekleşmektedir. Verinin toplandığı anda bir sonuca varmak söz konusu olmasada veri toplanırken elde edilen bilgiler, devam eden veri toplama sürecinde atılacak adımları şekillendirebilmektedir. Bu durum araştırmayı, konusunun ve sorusunun ötesine sivrulma konusunda dengede tutma anlamında zorluk çıkarsada, alan öncesi çizilecek sınırların elde edilecek bilgileri kısıtlaması riskini en aza indirmektedir. Araştırma süreci sürekli bir dinamiklik halinde olabilmektedir. Gerçekleştirilen bir görüşme ya da gözlem araştırmacıyı çalışma içerisinde en başta hesaplanmayan ama araştırma sürecinde gerekli bir noktaya taşıyabilmektedir. Kümbetoğlu'nun vurgusu ise nitel araştırmada elde edilmek istenen cevapların yani araştırma çıktısının, sorulacak sorularla belirleneceği yönündedir. Ne ve nasıl soruları amaç olarak araştırmayı anlamaya yönlendirmektedir. Bu anlama ise bu tarz sorular karşısında alınacak olan cevaplarla karşılaşılacak olan betimsel durumdur. Betimsel durum bu noktadan sonra araştırmacının yorumlarıyla bir sonuca vardırılabilecektir.

Sonuç olarak tüm bu özellikler nitel araştırmanın kullandığı tekniklerle, yürttüğü süreçle, ulaşmak istediği sonuçla en başta araştırmacıyı aktif bir şekilde araştırmanın içerisine çekmesini göstermektedir. Araştırmacının rolü artık bir nevi sabitlenme olarak dile getirilebilecek laboratuvar çalışanınin ötesine geçmektedir. Süreci kendisi ve araştırdığı grupla birlikte yeniden ve yeniden kurarak devam ettirmektedir. Elbette bu özellikler nitel araştırmanın bir sistemden yoksun olduğu düşüncesini akla getirmemelidir. Araştırma sonuçlandırılmak isteniyorsa eğer elbette hem zaman hem araştırma teknikleri anlamında kendi sınırlarına sahiptir ve olmalıdır. Onun avantajı bu sınırlar içerisinde hareket edebilme kabiliyetinde yatmaktadır. Ayırt ediciliği ise topluma ve kültüre bakış açısında, sosyal ve kültürel gerçekliği algılayışında, araştırmadaki çevre, araştırmacı, görüşülen kişi, mekan gibi çok farklı etkenleri doğrudan bağlamsallaştırmasında yatmaktadır. Son olarak başta söylenilene geri dönecek olursak nitel araştırmanın da kendi içerisinde farklılaştığı akılda tutulmalıdır. Yıldırım ve Şimşek'in tabiriyle nitel araştırma şemsiye bir kavram olarak da kullanılmaktadır (Şimşek ve Yıldırım, 2011). Burada yukarıda sayılan özellikleri bağlamında nitel araştırma ele alınmıştır ve bu özellikler çerçevesinde bu araştırmanın yöntemi olarak seçilmiştir.

2.3. Etnografi

2.3.1. Etnografik Yönteme Doğru

Etnografi ortaya çıkışı ve dönüşümüyle aslında doğrudan antropoloji disiplini ile bütünleşmiş bir yöntemdir. Öyle ki kimi tanımlarda antropolojiyi ve antropologu tanımlamanın ön koşuludur. Antropoloğun yaptığı iş tir. Dolayısıyla da ortaya çıkışı bu disiplinin tarihsel süreciyle alakalı olarak ele alınabilmektedir. Kelime olarak çevirildiğinde antropoloji insan bilimi anlamına gelmektedir. İnsan topluluklarının ya da toplumların benzerliklerini, farklılıklarını, yaşama uyarlanma stratejilerini kendisine özgü yöntemlerle araştırarak yine kendi kurmuş olduğu yapılar, sistemler gibi kategorilerle anlamaya veya açıklamaya çalışan ve bunu da son kertede herkese açan bilim dalıdır. Ortaya çıkışının temelleri ise, Batı'nın coğrafi keşiflerle birlikte karşılaşmış olduğu yerli halklarla kurmuş olduğu ilişki ve o halkların kültürünün betimsel düzeyde de olsa misyonerler, seyyahlar gibi kişiler tarafından yazıya dökülmesi ve bunun da "evde" olanlara açılmasına kadar gitmektedir (Eriksen ve Nielsen: 2016, Monaghan ve Just:2020, Kenny ve Smille:2017). Dolayısıyla özellikle coğrafi keşiflerle "keşfedilen" yerli halkların oluşturmuş olduğu öteki grubu ve daha sonra bu gruplarla ilgili uzun yıllar boyunca toplanan "amatör bilgiler", sonrasında yine bu gruplara duyulan –çeşitli sebeplerle- ilgi antropolojinin kuruluşuna giden yolu oluşturmaktadır. Yine daha sonrasında on sekizinci yüzyıl Fransız aydınlanma düşünürlerinin toplum ve insan üzerine düşünceleri, Alman romantizminin kültüre yönelik dile getirdikleri ve onu ön plana çıkarmaları, Britanya'da sanayi devrimi ve onun arkasından gelen hareketlilik ve çok farklı yerlerden oluşan bilgi yığınları antropolojinin kurumsallaşmasına giden süreci pekiştirmektedir (Eriksen ve Nielsen:2016). Tüm bu sürecin ardından var olan bilgiler ve ortaya çıkan bakış açısı ile erken dönem antropologları, kendilerine özgü biçimde insan ve kültür üzerine düşünceler ve eserler ortaya koymuşlardır. Öne çıkanlar Lewis Henry Morgan, James Frazer Edward Burnett Tylor gibi isimler olmuştur. Bu isimler tarafından insan, toplum ve kültürün, "ötekilerin" bilgileriyle çoğunlukla dönemin ilerlemeci ve evrimci yaklaşımları çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Ötekilerin bu bilgileri, yine ötekilerin kapsayıcı kültürel yapıları ile (din, aile ve akrabalık başta olmak üzere) işlenerek bir nevi tarihsel sürece yerleştirilmeleri girişiminde kullanılmıştır. Bu girişimdeki bakış açısına göre yapılan şey aynı zamanda Batı'nın da tarihsel süreçteki yerini göstermektedir. Sonuç olarak ötekini ele alışı, toplumları karşılaştırması ve

genel anlamda insan üzerine söyledikleriyle antropoloji kurumsallaşmasını bu izlek üzerinden büyük oranda sağlamıştır. Sonraki süreç ise antropolojinin bilgisini elde etme biçimi ile ilgili attığı adımla devam etmektedir. Disiplin kendisine özgü olan yöntemini bulma ve tanımlamaya ve o yöntemle gelişmeye doğru yol almıştır. Yani alan araştırmasına daha da önemlisi etnografik yönetime giden yol açılmıştır.

Etnografik yönetime giden yol, antropologların, seyyahlar, misyonerler, sömürge subayları gibi kaynakların topladıkları bilgilerin ötesine geçme girişimiyle doğrudan ilintilidir. Antropologlar bu bilgilere güvenmekle yetinmeyip “kendi bilgilerini ilk elden toplamak amacıyla, etnograflar olarak kendileri ‘alan’a çıkmaya başladılar” (Monaghan ve Just, 2020:10). Sistematik etnografik araştırmaya giden yolda 1898 yılında Cambridge Üniversitesi tarafından düzenlenen Torres seferi önemli bir yer tutmaktadır. “Gezinin amacı, bu bölgedeki adalarda yaşayan geleneksel nüfus hakkında ayrıntılı veriler toplamaktır.” (Eriksen ve Nielsen, 2016:46). Gezide yer alan araştırmacılar, zooloji, fizyoloji ve tıp gibi farklı alanlardan gelmekteydi. Ekip halinde gerçekleştirilen araştırmada etnografi, fizyoloji, dilbilim, fizik antropoloji gibi yine farklı disiplinlerle ilgili bütünsel bir bilgi toplama amaçlanmıştır ve tüm bu yönleriyle de İngiliz antropolojisinin ortaya çıkışı olarak da görülmüştür (Eriksen ve Nielsen, 2016). Yukarıda bahsedilen ilk elden bilgilerin elde edilmesi girişimi artık yavaş yavaş kendisini göstermeye başlamıştır. Amerika’da da yine özellikle Franz Boas, o dönem hakim olan kültürel evrimci bakış açısına da karşı çıkan yönüyle kimi saha araştırmaları gerçekleştirmiştir. Ancak “Boas’ın yaptığı saha çalışması, genellikle ekip yönelimlidir ve yalnız bir bireyin uzun dönemli, sürekli bir sahaya ‘dalmasını’ ön görmez. Sahada kalma süreleri kısadır.” (Eriksen ve Nielsen, 2016:64).

2.3.2. Klasik Etnografinin Kuruluşu

Tüm bu alan çalışması deneyimlerinin sistematik bir hale gelmesi ve kendi kurallarına sahip bir yöntem olarak etnografik araştırmanın “tescillenmesi” Bronislaw Malinowski ile gerçekleşmiştir. Malinowski’nin Yeni Gine’de Trobriand adalarındaki yerlilerle ilgili 1915 ve 1918 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğu alan araştırması (iki yılı aşkın süre orada kalmıştır) klasik etnografinin en önemli temeli olmuştur. Bu alan araştırmasının sonucu olarak ortaya Batı Pasifik Argonotları isimli ünlü eseri ortaya çıkmıştır. Malinowski yaptığı çalışma ve bu eserde yönetime yönelik kaleme aldıklarıyla daha önceden var olan alan araştırması şekillerini, belirli bir alan araştırması yöntemi olarak çizmiş ve çizmiş olduğu bu yönetime katılımcı gözlemi

ekleyerek antropolojinin araştırma yöntemini belirleyen kişi olmuştur (Eriksen ve Nielsen, 2016). Bu yöntem ile birlikte araştırmacı olan antropolog doğrudan alanda kendisi olacak, araştırdığı grupla uzun süreli zaman geçirecek, ‘kendisini kabul ettirecek’ ve kültürel örüntünün tüm yönlerini özellikle katılımlı gözlem tekniğini kullanarak daha sonra işlemek üzere kayıt altına alacaktır. Aynı zamanda alanda geçirilen süre ve katılımlı gözlem elde edilen bilgilerin bağlamını yakalamayı da sağlayacaktır. Malinowski katılımın ve bağlama hakimiyetin önemini, alan çalışmasının erken döneminde kayıt altına aldığı soy bağları, akrabalık terminolojisi gibi derleme bilgilerinin yerli düşüncesini kavrama açısından bağlama hakimiyet sağlamadan ne denli “atıl malzeme” olarak kaldığını dile getirerek vurgulamaktadır (Malinowski, 2015). Bu noktada etnografinin olanı biteni anlama konusunda hem gerekliliği hem de avantajı ortaya çıkmaktadır. Katılımcı gözlemle beraber araştırmacı dahil olduğu grubun düşünce yapısını ve kültürel örüntüsünü -her ne kadar her zaman mecburen bir yere kadar kendi penceresinden görebilse de- anladıkça kayıt altına aldıklarının ilişkilerini kurabilecek yetiye sahip olabilecektir. İçeriden bir bakış anlamında emik bakış açısını sağlayabilecektir. Bunu sağlayacak yolu Malinowski, yerlilerle girilecek ilişkinin düzensizliği ve gerçek bir temas kurma arasında ikinciye yaptığı vurguyla dile getirmektedir. Kurulan gerçek bir temas “Etnografin tarafından bakıldığında, başlangıçta garip, bazen nahaoş, bazen oldukça ilginç bir macera olan köy yaşamının, kısa sürede kendi çevresiyle büyük uyum içinde olan doğal bir süreç haline geleceği anlamına gelir” (Malinowski, 2015:35). Burada Malinowski etnografin orada olmasının içerdiği anlamı işaret etmektedir. Dışarıdan birisi olarak, farklı kültürel ve toplumsal yapıdan gelen etnografin alanda olduğu süre boyunca çalıştığı grupla etkileşimini devam ettirmesini vurgulamaktadır. Bu durum alanda kalınan ve dahil olunan süreyle gerçekleşen, hesapta olmayan konularında yakalalanabilmesini de sağlamaktadır. Önceden sıkı sıkıya belirlenmiş bir bakış açısansa esnek olma avantajını sunan etnografik yöntem sayesinde tesadüfi ancak araştırmaya yön verecek bilgiler de elde edilebilecektir (Monaghan ve Just, 2020). Gözlemin yanı sıra enformel tarzda yapılan görüşmeler de yine çalışmanın alanda şekillenebilmesine imkan tanımaktadır. Önceden belirlenmiş ancak karşılığı bulunamayan sorular bu sayede yerini o ilişki esnasında çıkacak sorulara bırakabilmektedir. Bu katılımcı gözlem ve kendisine has görüşmeler sonucunda Malinowski etnografin ayrıcalığını ortaya çıkaracak olan bir odak noktasına değinmektedir. Bu odak noktası Malinowski’nin deyişiyle “gerçek yaşamın

ölçülemezleri”dir. (Malinowski, 2015). Gerçek yaşamın ölçülemezleri aslında ilk bakışta oldukça rutin görünen, gündelik hayatta her topluluktan insanın gerçekleştirdiği gündelik hayat rutinleri, insanların birbirleriyle ilişkilenme biçimi, hisler gibi alanlardır. Malinowski bunun bilimsel donanımına sahip etnografin elinde formüleleştirilebilir ve çok daha geniş bağlantılar kurulabilir olduğunu dile getirmektedir: “Aslında, bu ölçülemez fakat önem arz eden mevcut yaşam olgularının toplumsal dokunun gerçek özünün parçası olduğunu, bunların içinde aileyi, kabileyi, köy toplumunu bir arada tutan sayısız bağlar olduğunu hatırlayacak olursak, bunların önemi daha net olarak anlaşılacaktır.” (Malinowski, 2015:49). Birbirinden alakasız olarak görülen, çok yüzeysel kalan meseleleri etnografik bir bütünlüğe dönüştürebilmenin ve dolayısıyla açıklamanın ve anlamamanın temellerinden birisi, bu ölçülemezlerle yönelen derin bakış açısı olacaktır.

Sonuç olarak Malinowski etnografiyi formüle etmiş ve sistematik bir şekilde işleyen ayrı bir yöntem olarak ortaya koymuştur. Bu yöntemde alanda bütüncül çalışma, yeterli süre orada olma, katılımcı gözlemler yoluyla çalışılan grubun kültürünü anlama, açıklama ve ancak etnografin gerçekleştirebileceği derin analizler yapabilme önemli noktalar olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bunun yanında daha sonraları yöntemle ilgili başkaca tartışmalar kendisini göstermektedir. Yöntem konusunun en başındaki Durkheim, pozitivist yöntem anlayışı, bilim insanı nesnelliği, nesnel gerçekliği bulma ve açıklama tartışmasına dönecek olursak eğer burada da karşımıza benzer bir durum çıkmaktadır. Malinowski için de özellikle araştırmacı çok büyük oranda nesnelliği ve gerçeği ortaya çıkardığı rolü ile ön plandadır. Alan araştırması araştıran özne ve araştırılan nesne ikiliği üzerinden ilerlemektedir ve her şey öznenin dile getirdiği kadar bilinmektedir. Araştırmacı ve araştırılan pozisyonları sorgulamaya kapalı ve bilgi edinme şeklinin aktarıldığı durum tek doğru kabul edilmektedir. Ancak yukarıda sayılan özellikleri itibarıyla sosyal bilimlerde alanında araştırma açısından bu denli avantajlar sağlayan etnografik yöntem, ilginin bilgi edinme sürecinin tamamına doğru kaymasıyla iç hesaplaşması ve dönüşümü ile karşılaşmıştır.

2.3.3. Etnografik Yöntemde Dönüşümler

Malinowski’nin etnografa yukarıda değinildiği şekilde biçmiş olduğu rol ve araştırma yönteminin kendisi, yine Malinowski’nin yazmış olduğu ancak kendisinin ölümünün ardından eşi tarafından yayınlanan alan günlüğü ile antropoloji disiplini

içerisinde yönteme ve disipline yönelik büyük bir tartışma başlatmıştır. Malinowski, etnografi baştan aşağı sistematize etmiş, davranışlarının nasıl olması gerektiğini, ilişkileri nasıl kurması gerektiğini, katılımcı gözlemi nasıl gerçekleştirmesi gerektiğini, hangi analizlere nasıl ulaşması gerektiğini, zorluklarla nasıl mücadele etmesi gerektiğini tek tek anlatmıştır. Ancak sonradan ortaya çıkan kişisel günlüğünde yazdıkları, çizilen etnograf imajıyla tam anlamıyla tutarlılık olmadığını ortaya çıkarmıştır. Malinowski günlüğünde özellikle yerlilerden bahsederken kimi zaman hakarete varacak sözler kullanmıştır. Ayrıca dile getirdikleri etnografin alanda karşılaştığı zorluklar karşısında girmiş olduğu ruh halinide betimlemiştir. Yazılıp paylaşılanlar ile yazılıp paylaşılmayanlar ama yine o alana ait olanların varlığı böylelikle birlikte görülmüştür. Yazılıp paylaşılmayanlar paylaşıldığında ise Clifford Geertz'in sözleriyle "Egzotik çevreye kendisini uyarlamış, bukaletimsu bir alan araştırmacısı miti –yürüyen bir anlayış, incelik, sabır ve kozmopolitiklik mucizesi miti, belki de bu mitin yaratılmasına en büyük katkıda bulunmuş kişi tarafından yerle bir ediliyordu." (Geertz, 1990:45). Bu noktadan sonra öncelikle araştıran özne ve araştırılan nesne ikiliğinde araştıran özneye yönelik bir ilgi kaybı gerçekleşmiştir. Etnografin alanda yaşamış olduğu tüm duygusal durumlar, alana bakış açısı, çalışma motivasyonu alandaki kişilerle iletişimi ve onlar hakkındaki öznel düşünceleri, iki kültür arasında gidiş gelişleri gibi birçok faktör aslında son kertede, çıkan metni doğrudan etkilemesine rağmen klasik etnografik yaklaşımda görünmez olmuştur (Atay, 2017). Bu görünmez olma hali bilim yapmanın ön koşullarından görülen nesnel olma iddiasıyla sürdürülmüştür. Ancak devam eden süreçte her ne kadar bu iddiaya sahip olursa da bahsedilen sebeplerle ortaya çıkan tartışmalar, araştırma sonucunda artık tam olarak bu noktaların da yer almasını sağlamıştır. Etnografin alandaki varlığı, onun alana etkisi ve deneyimi etnografik metni tamamlayan konular olmuştur. Bilginin kendisi kadar, hatta bilgiden daha çok bilginin elde edildiği bağlama ve bu bağlamda etnografin kendisine odaklanılmıştır. Tartışmalar devamında ise etnografin otoritesi üzerine yoğunlaşmıştır. Araştırdığı topluluk üzerinde bilme yetkesini kuran etnograf, klasik etnografik yazımında, yanlışlanamaz düzeyde o topluluğun kültürel örüntülerini bulan, bilen ve bunu otoriter bir sesle dile getiren kişi olarak kendisini göstermekteydi (Atay, 2017). Ancak kişi olarak etnografin tarif edilenin dışında bir figür oluşunun, olma ihtimalinin ortaya çıkması, bu nesnel, otoriter seste de bir kısılmaya gitmeyi beraberinde getirmiştir. Yani özne-nesne ilişkisine olan bağlılıktan özne-özne ilişkisine doğru bir yönelme başlamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI BULGULARI VE YORUMLAR

Bu kısımda, alan araştırması bulguları, öncelikle kısaca Uygur Türkleri'nin göç hareketleriyle başlamaktadır. Ardından araştırma alanı özelinde, işletmeci ailenin göç süreci ve araştırmaya konu lokantanın açılışına uzanan süreç ele alınmaktadır. Devamında ise elde edilen bulgular ve yorumlar birlikte olacak şekilde, giriş kısmında belirtildiği şekliyle mutfak kültürü, göçün etkisi ile şekillenir biçimde, kültürel bellek ve kültürel kimlik kavramları etrafında incelenmektedir.

3.1. Karar ve Sonrasıyla Göç Süreci

Kardeşler Uygur mutfağı lokantasının kurucusu olan ailenin Türkiye'ye göç etme sürecini aktarmadan önce kısa olarak Uygurlar ve göç konusuna değinmek gerekmektedir. Uygurlar'ın bugün yaşadıkları ve anavatan olarak gördükleri yer, resmi olarak dünyada Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Uygurların kendi kullanımında ise Doğu Türkistan olarak isimlendirdikleri bölgedir. Bölgeye Doğu Türkistan denmesinin sebebi Büyük Türkistan olarak adlandırılan coğrafyanın doğu bölgesinde yer alıyor olmasından ileri gelmektedir. Bugün resmiyetteki sınırların ötesinde tasavvur edilen bir coğrafya ve onun belirli bir bölgesi olarak Doğu Türkistan ön plana çıkmaktadır. Uygurların göç hareketleri elbette çok eski tarihlere kadar uzanmaktadır. Bugün anavatan olan yere gelmeden önce de farklı göç hareketleri gerçekleşmiştir. Nitekim tarihsel süreci Ahmet Taşağıl, sekiz yüz kırk senesine dek geçen uzun bir zaman diliminde aktarmaktadır (Taşağıl, 2021). Burada ise asıl olarak Uygurların göç hareketlerinden bahsedilirken, günümüze daha yakın tarihler olan ve on dokuzuncu yüzyıl sonlarından itibaren başlayan sürece değinmek, çalışmaya konu olan göçle bağlantısı açısından tercih edilmektedir. Bu bağlantı her ne kadar doğrudan olmasada bahsedilen dönemlerden itibaren ortaya çıkan sorunlar, Uygurların bugünkü göçü açısından da temel oluşturmaktadır.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Uygurların gerçekleştirmiş olduğu göç hareketleri büyük oranda Çin'in siyasal düzeni içerisindeki problemler ve Rusya ve Çin ilişkisi üzerinden aktarılmaktadır. Bu ilişki sarmalı içerisinde, Çin'de bugünkü Doğu Türkistan ve Kazakistan sınırları arasına denk gelen İli vadisinin, Çin'deki Qing hanedanlığının hakimiyetindeki Qing İmparatorluğu tarafından işgali ve bunun sonrasında Qing İmparatorluğu'na katılmayı seçmeyen Uygurların Rusya tarafına geçebilmelerine yönelik karar, büyük bir göç hareketine sebep olmuştur (Clark ve Kamalov, 2017:114). Daha sonra ise bin dokuz yüz on sekiz yılı sonrasında Bolşevik Devrimi'nin sonucu olarak Uygurların Sovyet karşıtı olduğu gerekçesiyle gerçekleştirilen kısımlar, Uygurların tekrar Çin sınırları içerisinde kalan tarım alanlarına göçünü ortaya çıkaran unsur olarak ön plana çıkmaktadır (Clark ve Kamalov, 2017). Bu dönemin ardından yine irili ufaklı göç hareketleri gerçekleşmiş olsa da asıl dikkat çekici ve kitlesel anlamda gerçekleşen göç hareketlerinin bin dokuz yüz kırk dokuz senesi sonrasında gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca bu göç hareketleri bugünkü Uygur göçlerinin de en temeline dek uzanan etkenleri içermektedir. Bu yıllarda Mao Zedong'un öncülük etmiş olduğu Çin Komünist Devrimi sonrasına denk gelen süreç, Uygurların bu yıllardaki göç hareketlerinin nedenlerini oluşturmaktadır. Bu yıllardan itibaren başlayan ve bin dokuz yüz altmışlı yılları da içerisine alan dönemdeki devlet toplum ilişkisi, bu yılları Uygurlar açısından anavatanından göç şekline dönüştürmektedir. Öyle ki bin dokuz yüz elli beş yılında Doğu Türkistan, Uygur Özerk Bölgesi olarak bu dönemde Çin'e bağlanmaktadır. Sonrası ise göçleri beraberinde getirmektedir. Bu noktada dönüm noktalarından birini yirmi dokuz Mayıs olayı olarak bilinen ve bin dokuz yüz altmış iki yılında gerçekleşen olay oluşturmaktadır. Bu dönemde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin sınırlarını, pasaport olup olmamasına bakmaksızın göçmenlere açtığını ilan etmesi büyük bir göç hareketini başlatmıştır (Clarke ve Kamalov, 2017:120). Ancak bu göç hareketinin Uygurlar için kanlı bir göç hareketine dönüştüğü de dile getirilmektedir. Göç sürecindeki aksamalar sonucu Uygurlar tarafından başlatılan protestolar neticesinde bir çok Uygur Türkü öldürülmüştür. Daha sonra ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği göçe şart olarak, pasaportu olan kişilerin sınırı geçebileceğini aktarmış, bu noktada da sadece pasaportu olan Uygurlar göç edebilmişlerdir. Görüldüğü üzere Uygurların bu dönemdeki göç hareketlerinin çoğunluğu Bolşevik Devrimi öncesi Rusya ve Çin arasında, Devrim sonrası ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile Çin arasında gerçekleşmektedir.

Uygurların Türkiye'ye göçüyle ilgili olarak erken tarihlendirmeler de yine bin dokuz yüz altmışlı yıllar olarak belirmektedir. Bu yılların başında Çin ile Afganistan arasındaki sınır serbestliği konusu üzerine, Doğu Türkistan'daki Uygurlar'dan bazılarının harekete geçerek Afganistan'a göç ettikleri bilinmektedir. Daha sonra ise Afganistan'dan tekrar Çin'e iade problemleri, Türkiye'nin kimlik ve kültürel anlamda yakın görülmesi gibi sebepler göç rotasını Türkiye'ye çevirmiş ve bin dokuz yüz altmış beş yılında, Türkiye'ye ilk Uygur göçleri gerçekleşmiştir. (Tuncer, 2014:270-279). İlk göç sonrası Türkiye'de Uygurlar Kayseri'ye yerleştirilmişlerdir. Bugün de Kayseri'nin Türkiye'deki Uygurların yaşadığı yerlerden birisi olduğu bilinmektedir. Bundan sonraki göçler de yine Çin'in baskılarına dayandırılan ve göç etme imkanı bulan Uygurların göçlerinden oluşmaktadır.

Uygurların bu göç hareketlerinde ön plana çıkan unsur, kendi yaşamış oldukları coğrafyada, kendi üzerlerinde hakimiyet kuran bir başka kimliğin etkenleri olmaktadır. Egemen kimlik olarak Çin'in çizmiş olduğu kimlik nezdinde Uygurlar, etnisite üzerinden problemler yaşayarak, kendileri için yurt dedikleri yerden göç etmek zorunda kalmaktadırlar. Siyasi baskılar ve iktidar ilişkileri sarmaşıklığı, göçü tetikleyen unsur olarak kendisini göstermektedir. Günümüzde de bu sebepler gerek kitlesel anlamda gerekse daha bireysel ya da küçük gruplar halinde, Doğu Türkistan'dan Uygurların göç etmesi sürecini işletmektedir. Çalışmada ele alınan ve görüşülen diğer kişilerde de bu sebepler tarihsel süreçte olduğu gibi devam etmektedir.

Çalışmada göç hikayesini merkezinde bulunan aile Türkiye'ye göç etmeden önce memleketlerinde, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin, yine vurgulamak gerekirse Uygurların kendi kullanımıyla Doğu Türkistan'ın başkenti olan Urumçi'de yaşamaktadır. Urumçi'deki yaşamlarında ailedeki erkek kardeş bir devlet kurumunda çalışmaktadır. Yine erkek kardeşin eşi de aynı şekilde çalışmaktadır. Aslında süreye bakıldığında memlekette uzun süreli, düzenli bir hayat görülmektedir. Abi¹ devlet kurumunda, yirmi yedi yıl gibi uzun bir zamandır çalışmaktadır. Ailenin geri kalanı da bu çerçevede belirli bir düzen içerisinde, ekonomik anlamda da çok fazla zorlanmadan yaşanan sorunlara rağmen hayatını burada devam ettirmektedir. Bu süreç içerisinde Türkiye'ye göç gerçekleşmeden önce aile Türkiye'yi turistik amaçlı olarak

¹ Göç süreciyle ilgili görüşmeler kız kardeş Ayşegül hanımla gerçekleştirilmiştir. Bu yüzden diğer aile bireylerinden bahsedilirken kız kardeş referans noktası seçilip diğer kişiler kız kardeşe yakınlıklarına göre tanımlanmıştır.

ziyaret etmektedir. Göç de aslında tam olarak bu ziyaretlerden birisinde ortaya çıkmaktadır. İki bin on altı yılında Çin’de çıkarılan bir yasa ve sonrasında Çin’in çalışma kampları olarak aktardığı, Uygurların ya da başkaca bu sürece değinen ülkelerin toplama, zihin yıkama gibi adlarla ele aldığı kamplar birçok Uygur için o dönem göç sebebi haline gelmektedir. Bu kamplar, aslında süreci çok da belli olmayan, gidenlerden kolay kolay haber alınamayan, kimin gidip kimin gitmeyeceği kesin olarak bilinmeyen kamplar olarak vurgulanmaktadır. O dönemde yurtdışında olup memleketine dönen birçok Uygur Türkü’nün bu kamplara alındığı ya da kendilerinden bir haber alınamadığı dile getirilmektedir. Tam bu noktada da aile bu durumun ortaya çıktığı anda Türkiye’de bulunmaktadır. Dolayısıyla bu andan itibaren geri dönüş mümkün olmamaktadır. Böylece de Türkiye’ye göç kararı deyim yerindeyse yine Türkiye’de alınmaktadır. Geri dönünce neyle karşılaşılacağı bilinmemesi ve yüksek ihtimal olarak kampa alınma ya da hapsedilmenin görülmesi göçü kaçınılmaz kılmaktadır. Bu birçok anlama gelmektedir. yirmi yedi yıl gibi uzun süredir memur olarak çalışan abi ve yine onun gibi çalışan eşi işini kaybetmektedir. Ailenin o döneme kadarki tüm varlığı ki bu varlıklar hem ekonomik hem de sosyal varlıklar olarak görülebilir, memlekette kalmaktadır. Kaybedilen iş kaybedilen memleket ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında elbette göç süreciyle ilgili başından itibaren bahsedilen, Uygurların memleketlerinde siyasi nedenler sonucu yaşamış olduğu problemlerin bu aile için de yaşamı etkiler hale gelmesi süreci de bulunmaktadır. Yine Uygurlar açısından göç, anlam itibariyle uzak bir kavram ve süreç değildir. Tarihsel olarak zorunlu bir şekilde birçok göç gerçekleştirmişlerdir. Yani göçmen olma ya da yine kendilerinin kullanımıyla gurbetçi olma durumu akla hiç gelmeyen bir durum olarak görülmemektedir. Burada ise bu süreç çok ani bir şekilde gerçekleşmektedir. Belki göç kararı bu yasa ve kamplar olmasa da ülkedeki siyasi baskılar sonucu yine gerçekleşecektir. Ancak bu şekilde gerçekleşmiş olması göç edilen yerden maddi veya değil çok az şeyin beraberlerinde getirebilmeleri sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Birçok göç sürecinde görülse de daha çok zorunlu, mecbur hissedilen göçler de ön plana çıkan, geçmişle açılan mesafenin, kültürel ve sosyal anlamda, kapanamaz hale gelişi kendisini göstermektedir. Göç konusunda Türkiye ise görüşmelerden de anlaşılabilir şekilde, göç şeklinden bağımsız olarak da tercih edilen bir yerdir. Türklük üzerinden, kültürel yakınlıkla ilgili sahip olunan düşünceler üzerinden, Türkiye göç rotası olarak seçilmektedir. Bunun yanında tabi ki geçmiş dönemde Türkiye’ye yapılan Uygur göçleri de etkili olmaktadır. Sonuç olarak abi ve çekirdek

ailesi, anne, kardeş olarak Türkiye'ye göç gerçekleştirmiştir. bundan sonrası ise Türkiye'de bir ziyaretçi olarak değil bir göçmen olarak bulunmanın sürecini içermektedir.

Aile Türkiye'deki göç rotasında ilk olarak İstanbul'u seçmiştir. İstanbul'un seçilmesi ise gayet anlaşılır durmaktadır. Eğer önceden planlanmış ve plan doğrultusunda sizi hazır bekleyen bir düzenin olduğu bir yer yoksa, yani göçmen açısından belirli çekme faktörlerinin bulunduğu bir yer yoksa, İstanbul ilk seçenek olmaktadır. Türkiye'deki iç göç ve yakın zamanda gerçekleşen göç dalgaları da bir yerden sonra büyük oranda İstanbul'a yönelmektedir. Bir diğer yandan İstanbul, Türkiye'de yaşayan Uygur Türklerinin en çok ikamet ettiği yerlerden birisi olarak ön plana çıkmaktadır (Amuti, 2019:44). Bu nedenlerle göç rotası olarak ilk anda İstanbul seçilmiştir. Göç gerçekleştikten sonra ailenin burada ayakta kalabilmesi için ne yapacağı sorusu göçün hemen ardından belirmiştir. Burada ise göç etmeden önce ilk etapta göç kararını almak zorunda kalan abinin ve ailenin diğer üyelerinin memleketlerinde sosyal ve kültürel anlamda sahip olduklarının yelpazesi devreye girmektedir. Göçmen açısından düşünüldüğünde, sahip olunan ya da olunamayan her özellik, göç edilen yerde avantaj ve dezavantajları beraberinde getirmektedir. Göç eden abinin durumu göz önüne alındığında ise karşımıza, ellili yaşlarında ve yirmi yedi yılını bir devlet kurumunda çalışarak geçirmiş birisi çıkmaktadır. Göçmen için gelmeden önce yapılan iş, göç edilen yerde yapılabilecek işler açısından büyük önem taşımaktadır. Bunun yanında sahip olunan kültürel sermayenin her türlü unsuru da yine göçmenin göç ettiği yerdeki yaşamına doğrudan etki etmektedir. Nitekim vasıflı göçmen statüsünde değerlendirilen göçmenler, göç ettikleri yerlerde karşılaştıkları zorluklar ve buna yönelik ürettikleri stratejilerle kendi kültürel sermayelerinin çerçevesinde göç edilen yerde iş ve uyum sürecini yaşamaktadırlar (Nohl vd. 2011). Bu noktada eğer ayırıcı bir yönü yoksa –ki burada yoktur- uzun yıllar yapılan devlet memurluğu, Türkiye'de abi için bir iş alanı oluşturma konusunda pek işe yaramamaktadır. Devletler ve resmi kurumlar söz konusu olduğunda büyük oranda bu anlamdaki işler ve deneyimler, her devletin kendi içerisindeki bu işlere yönelik istekleri bağlamında anlam kazanmaktadır. Bu durumda da bu tarz işler genelde, bu işler için her devletin kendi vatandaşlarının katılım sağlayacağı, kabul göreceği işler olmaktadır. Dolayısıyla geline yerdeki kültürel sermayenin bu boyutu, hem abi için hem de diğer aile bireyleri için burada bir iş bulma yolunu açmamaktadır. Bunun

yanında abinin yaşının ellili yaşlarda oluşu da burada ara eleman ya da çoğu zaman göçmenlerin çalışması için gösterilen alanlarda çalışmaya engel oluşturmaktadır. Bu durumu, kız kardeş Ayşegül Hanım da aynen bu şekilde aktarmaktadır. Dolayısıyla burada bir yaşam kurmak için hem abinin hem ailenin başka bir yönden hareket etmeleri gerekmektedir. Tüm göç edenler için sahip olunan ve burada ayakta kalmayı sağlayabilecek özellikler gözden geçirilmektedir. Bu gözden geçirme, burada yapılacak işin ne olduğunu belirlemenin yöntemi olmaktadır.

3.2. Ankara Kardeşler Uygur Mutfağı Lokantasına Uzanan Süreç: Göç Sürecinin Merkezi Olarak Mutfak Kültürü

Burada, bir göçmen olarak yapılacak işle ilgili verilen kararda, devreye giren en önemli unsur kültür olmaktadır. Kavramlar hakkında yazılan bölümde kültür konusu ele alınmıştır. Kültürün, insanın hayatındaki hemen her alanı sarıp sarmaladığı, hem kendi grup içi sosyal ilişkileri ve hem başka gruplarla girdiği etkileşimleri belirlediği bilinmektedir. Bunun yanında değişime açık olduğu, uyarlanmanın temeline yerleştiği, insanın birden farklı durumlara karşı geliştireceği stratejiler için bir yelpaze olduğu da yine bilinmektedir. Kültür, çok büyük ölçekte geniş nüfus grupları arasında aktarılan ya da paylaşılan bir örüntü olabildiği gibi daha küçük ölçekte, aile gibi mahalle gibi köy gibi demografilerde de aktarılan ve paylaşılan bir örüntü olabilmektedir. Ancak günümüz etnik kimlik, ulusal kimlik gibi tanımlamalar düşünüldüğünde, onun geniş ölçekliliği eklendiğinde, bu durum her iki ölçeğin aynı anda rol aldığı bir kültürel oluşum ve yaşanış hali ortaya çıkarmaktadır. Yemek ve mutfak kültürü de tüm bu kültürel oluş ve yaşanış halinin bir parçasıdır. Söz konusu kültürel kimlik ve kültürel kimliğin unsuru olduğunda da önemli bir parçası olmaktadır. Dolayısıyla burada ele alınan aile üyeleri de abi başta olmak üzere, göç sürecinde Türkiye'ye, İstanbul'a vardığı andan itibaren burada iş bulma ve ayakta kalma noktasını yemek ve mutfak kültürü temelinde inşa etme kararını almışlardır. Burada abinin göç etmeden önce memlektteki işi ve yaşının akılda tutulması önem taşımaktadır. Çünkü kız kardeş Ayşegül Hanım, abisinin almış olduğu bu kararı doğrudan abisinin bu konumu üzerinden kurmaktadır. Kendisi, abisinin orada sahip olduğu iş ve yaşı dolayısıyla Türkiye'de yapacak pek bir şeyinin olmayışını, burada bir lokanta açma kararı verilmesinin temel neden olarak dile getirmektedir. Başka bir imkanın bulunmayışı, göçmenin göç ettiği yere uyumunda, çok temel kültürel bir

sahipliği devreye sokmaktadır. İçine doğulan, belki hergün aynı evin içerisinde ya da dışarıda bir lokantada defalarca bir döngü içerisinde tekrarlanan bir kültürel pratik olarak yemek ve mutfak kültürü pratikleri, uyumun anahtarı konumuna gelmektedir. Nitekim yemek göçmen için göç edilen yerde yaşamın odak noktasına gelmektedir. Hande Aral Uluk'un da belirttiği gibi; "Göç bireyin varlığında bir değişim meydana getirir; bir dizi etkiyle kimlik, ilişkiler, yaşayış ve geçim yeniden inşa edilmek zorundadır. Bu inşa sürecinde ise yemek, göçmenin gündelik yaşamını yeniden kurmada önemli bir rol oynar." (Uluk, 2023: 135). Bu cümlelerde de görüldüğü gibi yemeğin rolü göçmen için merkezi bir noktada durmaktadır. Buradaki göç sürecinde ilk etapta ise, bu merkezi rollerin içerisinde, ekonomik anlamda bir varlık kazanabilmenin, temel ihtiyaçları giderip bir iş sahibi olabilmenin önemi kendisini göstermektedir. Elbette devam eden süreç yemeğin o merkezi rolü içerisinde başka özellikleri de göç sürecinin hikayesine eklemektedir.

Aile için göç sürecinin merkezine yerleşen yemek ve mutfak kültürü çerçevesinde açılacak olan lokantada temel dayanak, ailenin hane içerisinde yemek pişiren kişilerine olan güvenden kaynaklanmaktadır. Abi, aslında göç etmeden önce memleketinde evde yemek yapmayan, yapmayı bilmeyen birisi olarak aktarılmaktadır. Ancak göçün aile ile kolektif bir şekilde gerçekleşmesi, göç sürecinde tek tek bireylerin sahip olduğu özelliklerden yola çıkarak, ailenin her bir bireyinin üstlenebileceği rollerin düşünülmesini beraberinde getirmektedir. Elbette tüm kültürlerde olmasada ve günümüzde dönüşüme uğramaya başlasa da, özellikle ataerkil aile örgütlenmeleri içerisinde dağıtılan toplumsal cinsiyet rolleri, hane içinde yemek alanını kadının sorumluluğuna yüklemektedir. Kadın, bu anlamda yemek kültürünün hem en önemli taşıyıcısı hem de uygulayıcısı niteliği taşımaktadır. Burada da ailenin kadın üyelerine olan güven, abinin, eşi ve kız kardeşinin yemek yapabilme yeteneklerine yönelik düşüncesi, bu işi yapabilmenin, bir lokanta açabilmenin temelini oluşturmaktadır. İnsan sermayesi burada, mecburen aile içerisinde devşirilmek zorundadır. Nitekim tüm bunların sonucunda bir aile girişimi olarak İstanbul'da ilk lokantanın açıldığı belirtilmektedir. Lokanta açıldığında öncelikle elbette hedeflenen bir müşteri kitlesi olmaktadır. Sonuç itibarıyla yapılan yemekler, temelde Uygur mutfağına yaslanan ancak mutfak kültürünün tüm kültürel örüntüler gibi etkileşime açık ve birden fazla kültürün ortaklaşması, birbirinden etkilenmesi akılda tutulursa, bu minvalde çeşitlenen bir özellik sergilemektedir. Dolayısıyla belirli bir kültüre, belirli

bir coğrafyaya gönderme yapan bir menü üzerinde inşa edilen bir lokanta kurma adımları atılmaktadır. Tam da bu özellikler zaten kurulacak lokantayı bir göçmen mutfağı lokantası, göçmenin kültürünün mutfak çerçevesinde yansıtılması noktasına çekmektedir. Burada da devreye bu mutfağın, kime sunulacağı ve buna karşılık kimin bu mutfağı tercih edeceği sorunsalı girmektedir. Uygur mutfağı hem kendisine has bir mutfak hem de bulunduğu coğrafya neticesinde, diğer asya ülkeleriye benzerlikler de taşıyan bir mutfak özelliği sergilemektedir. İlk tercih olarak, ailenin tıpkı kendisi gibi Doğu Türkistan'dan göç etmiş, kendi kimliğinden ve kültürel çevresinden olan kişileri müşteri kitlesi olarak hedeflemesi işaret edilebilir. Ancak Türkiye'de yaşayan Uygur Türk'ü nüfusu, bazı tahminler olsa da net bir şekilde bilinmemekle birlikte, çok yüksek sayılarda değildir veya en azından belirli bir bölgede, hizmet sektöründe, sürekli iş devamlılığını sağlamaya yetecek ölçüde değildir. Bu durum aileyi, müşteri tercihi bakımından başka alternatifleri düşünmeye sevk etmektedir. Bu noktada müşteri tercihi açısından yerel halk ön plana çıkmaktadır. Elbette bu seçim, Uygurların gelmesini istememek ya da Uygurların gelmediği anlamını taşımamaktadır. Nitekim Türkiye'deki Uygurlar veya Asya'dan başkaca ülkelere birçok kişi de lokantaya gelmektedir ve müşteriler olarak önemli bir yer de tutmaktadırlar. Ancak sürdürülebilirlik açısından yerel halkın da lokantayı tercih etmesi gerekmektedir. Lokanta girişimleri de bu beklentiler üzerinden gerçekleştirilmektedir. Beklentiler bu şekildeyken tam da bu beklentinin karşılanamaması İstanbul'daki lokanta girişiminin başarısız olmasını ya da devam ettirilmemesini beraberinde getirmektedir. Lokanta daha çok Uygurların tercih ettiği bir yer olmuş, hedeflenen yerel halktan müşterilere ulaşamamıştır. Bu durum ailevi, başka nedenlerle de bir araya gelerek ailenin Türkiye içerisinde başka yerlere göç etmesini beraberinde getirmiştir.

İstanbul'daki lokantanın tam istenileni karşılayamaması Türkiye içerisindeki göç hareketinin bir nedenini oluşturmaktadır ancak bunun yanında önemli bir neden daha bulunmaktadır. Göçün bireysel olarak gerçekleşmemiş oluşu, aile bireylerinin birlikte göçü gerçekleştirmiş olmaları, göç edilen yerde alınacak kararlarda birden fazla kişinin durumunu göz önünde bulundurma zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Ailenin en büyük üyesi olan annenin durumu, Türkiye içerisinde yer değiştirmenin sebeplerinden birisi olmaktadır. Annenin romatizmal hastalığı ve Türkiye'ye uyum açısından fiziki çevre iklim gibi şartlara yönelik tepkisi başka yerlere göç etmeyi beraberinde getirmektedir. Bu süreçte ise kısa süreli duraklar

bulunmaktadır. Bu duraklar Burdur, Kastamonu gibi Türkiye'nin farklı şehirlerini içermektedir. Buralardaki kısa süreli iş girişimlerinin olumsuz sonucu neticesinde aile, bugün iki bin on sekizden beri ikamet etmiş olduğu Ankara'ya gelmiştir. Ankara'nın tercih edilmesinde ise öne çıkan iki unsur bulunmaktadır. Birincisi Ankara'da yine Uygurların Türkiye içerisinde yaşadığı yerlerden birisidir. Ayrıca Ankara'da da başkaca Uygur lokantaları bulunmaktadır. Bir diğer yandan aile, özellikle de anne açısından Ankara yaşamak için daha uygun görünmektedir. Ankara'nın ikliminin göç edilen memlekete benzemesi ve anne açısından bu durumun önemi Ankara'da yaşama kararı verilmesini sağlamaktadır. Yani göç edilen yerde de mümkün olduğu kadar aşına olunanı çağrıştıranların bulunmasının istenişi de etkili olmaktadır. Bu durumu kız kardeş Ayşegül Hanım, hem vermiş olduğu bir başka röportajda dile getirmiş hemde bu çalışma çerçevesinde yapılan görüşmede sık sık dile getirmiştir. Artık göç edilen yerde ayakta kalmanın adımlarının atılacağı yer Ankara olmaktadır.

Ankara'da bir lokantanın açılması kararının alınışının ardından, harekete geçmek için ilk önce daha önce burada lokanta işleten ancak kapatacak olan bir başka Uygur göçmenle ve burada kendilerinden önce bulunan yakınlarla iletişime geçilmiştir. Bu esnada aile için özellikle ekonomik anlamdaki kıt kaynakların değerlendirilmesi önemli bir noktaya oturmaktadır. Nitekim açılacak olan iş yerinin niteliğini ve tercih edilecek sunum şeklini de bu durum belirlemektedir. İş yeri Ankara'da, Çankaya ilçesi sınırları içerisinde ve kavaklıdere mahallesi olarak geçen ancak kızılây çevresi olarak bilinen bir yerde kiralanmış ve lokanta da burada açılmıştır. Lokantanın açılması girişiminin temeli ise yine ailenin kadınlarının yemek yapabilme becerileri ve Ankara'da yardım alınacak, göçmen ağırlarındaki kişilere yaslanmaktadır. Bunun üzerine eklenen bir diğer unsur ise kız kardeş Ayşegül Hanım'ın, Hollanda'daki işini bırakarak, ailenin Türkiye'deki göç sürecine dahil olmasıdır. Ayşegül Hanım Hollanda'da çeşitli işlerde çalışan bir göçmen olarak en son suşi işinde çalışmıştır. Orada aslında kendi deyimiyle geçimi açısından çok sıkıntıya girmeyeceği, kendisini rahat bir şekilde idare edebileceği bir işe ve imkanlara sahiptir. Ancak devreye aile ilişkileri girdiği andan itibaren Ayşegül Hanım Türkiye'ye, ailenin yanında olmaya gelmiştir. Denilebilir ki yemek sektörüyle ilgili temel aile içerisinde deneyime sahip olan en önemli kişi Ayşegül Hanım'dır. Kendisi buraya gelme kararını aileye yaptığı vurgu ile dile getirmektedir. Öncelikle bahsettiği konu, Uygurlar söz konusu olduğunda aileye olan düşkünlük ve aile büyüklerine verilen önem olmaktadır.

Nitekim göç sürecinde annenin sağlığı ve rahatlığı için alınan kararlar da bunu doğrular niteliktedir. Ayşegül Hanım, aile söz konusu olduğunda diğer her şeyi bir kenara bırakarak hareket etmek gerektiği sözleriyle buraya, ailenin yanına gelişini ve ailenin göç sürecine katılışını dile getirmektedir. Sonuç olarak aileden abinin, ailenin diğer üyelerine olan güvenine de yaslanır şekilde almış olduğu karar ve diğer üyelerin de bu karara katılışı, Ankara’da tekrardan bir lokanta açma sürecini başlatmaktadır. Ailenin temele oturması ve kardeşlerin bir arada bu girişimi gerçekleştiriyor olması da lokantaya “Kardeşler Uygur Mutfağı” adını vermeyi beraberinde getirmektedir. Özellikle abi, buranın bir aile ve kardeş girişimi olduğunu dolayısıyla bu durumun lokantanın adına yansımaları tercih etmektedir. Lokantanın açılış süreci ve tüm bileşenleri simgesel bir biçimde lokantanın adında, tabelasında yer almaktadır. Hikayenin bu kısımlarının biliniyor oluşu dahi, bir tabeladan yola çıkılabilecek sosyal bağlar temelli anlam dünyasını içermektedir. Denilebilir ki göç gibi alınan büyük bir karar ve sonrası bir iş yeri tabelasına yansımaktadır.

3.2.1. Kardeşler Uygur Mutfağı: İlk Görünüm

Kardeşler Uygur Mutfağı lokantası, Ankara’nın Çankaya ilçesinde, kızılây semti civarında yer almaktadır. Ankara için bilinen yerler açısından tarif edilecek olursa eğer Kocatepe camisinin hemen güney batısında, bankacılar sokak ve yine Ankara’da yaşayan çoğu kişinin aşına olduğu olgunlar caddesinin keşim noktasındadır. Kocatepe camisinin güneybatısında gibi coğrafi bir yer tarifi akla uzak bir yer getirmemelidir. Kocatepe camisi ile lokanta arasında beş dakikalık bir yürüme mesafesi bulunmaktadır. Aslında lokanta pek merkezi olmayan bir yerde değildir. Yine de bulunmuş olduğu sokak düşünüldüğünde aslında çok fazla uğrak yeri olmayan ya da zaman geçirme anlamında hemen yanbaşıda sık sık “takılılan” yerler bulunmayan bir yerde bulunmaktadır. Öyle ki numarasını almış olduğu sokak olan bankacılar sokakta yemekle ilgili neredeyse hiçbir mekan bulunmamaktadır. Kardeşler Uygur Mutfağı, sokağın tek yemek mekanıdır. Yani lokanta, öyle tesadüf eseri birçok insanın karşılaşacağı bir yerde bulunmamaktadır. Daha çok birileri tarafından önerildiğinde ya da günümüzün en yaygın yer yön ve gidilecek mekan bulma aracı olan “haritalara” sorulduğunda bulunabilecek bir yerdir. Lokantanın hemen çevresindeki binalarda genellikle, turizm alanından işletmeler, elektronik bakım onarım işletmesi, sigorta merkezleri gibi işletmeler bulunmaktadır. Ancak lokantanın olduğu yerden kızılâyaya doğru birkaç dakikalık yürüyüş yapıldığında birçok kafe, yeme

içme mekanı bulmak mümkündür. Nitekim lokantanın bir alt sokağı olan ve görece daha işlek ve mekanların çok olduğu kızıllrmak sokakta yine bir göçmen mutfağı olan İran lokantası bulunmaktadır.

Yukarıda bahsedilen yeriyle Uygur Kardeşler Mutfağı lokantasının göze ilk arpışı, onun tabelası vesilesiyle olmaktadır. İlk başta göze çarpan ise beyaz fon üstünde yeşil renklerle ve büyük harflerle yazılmış uygur mutfağı yazısıdır. Bu büyük harflerle yazılan uygur mutfağının önünde ise yine büyük harflerle ancak daha küçük puntolarda yazılmış olan kardeşler yazısı dikkat çekmektedir. Tabeladaki bu yazların altında ise dikkat çeken başkaca iki unsur bulunmaktadır. İlk olarak uygur mutfağı yazısının hemen altında ilk bakışta, yan yana olacak şekilde, sulu bir et yemeği fotoğrafı, şiş kebab fotoğrafı ve makarna, et, sebze karışımı yemeklerin fotoğrafları bulunmaktadır. İlk bakışta denmesinin sebebi ise uygur ya da asya mutfak kültürü yemeklerine aşına olmayan birisi için göze yemeklerin bu şekilde geliyor olmasından kaynaklanmaktadır. Dikkat çeken ikinci unsur olarak ise tabeladaki kardeşler yazısının hemen altında bulunan, mavi bir gökyüzü fonuna yerleştirilmiş ve tarihi bir yapı olduğu akla gelen mimari bir yapı bulunmaktadır. Bu yapı, genel anlamda Uygurlar için özel anlamda da Turfan şehrinden olanlar için önemli bir yapı olarak görülen, Emin camisidir.

Fotoğraf 3.1. Kardeşler Uygur Mutfağı Lokantası Tabelası

Emin camisi onaltıncı yüzyılın sonlarında inşa edilen ve yüz kırk dört metre yüksekliği ile bölgenin en yüksek minaresine sahip cami olarak bilinmektedir. Dolayısıyla cami tarihi ve kültürel anlamda Uygurlar için önemli bir yer tutmaktadır. Bu önemli yapı Uygur kardeşler mutfağı lokantasında da tabeladan başlamak üzere daha başka yerlerde de görsel olarak kullanılmaktadır. Tabelanın ardından mekanın görünüşüne bakılacak olursa, iki kolon ve lokantanın kapalı alanının arasında kalan boş alandaki masalar, lokantanın müşterilerini ağırladığı masaların bulunduğu ilk yerdir. Kapalı alan dışında bu alanda üç dört adet masa bulunmaktadır. Mekanın kapalı alanına ilk girildiğinde ise tam karşıda içecekler ve samsa adı verilen bir hamurışı türünün bulunduğu camlı dolap göze çarpmaktadır. Hemen dolabın yanında ise asma kata çıkan merdivenler bulunmaktadır. Zaten mekan giriş kat, asma kat ve bodrum kattan oluşmaktadır. Giriş kat ve asma kat müşterilerin ağırlandığı yer, alt kat ise yemeklerin pişirildiği, lokantanın mutfağıdır. Lokanta çok geniş bir yere sahip olmayıp dışarıdaki açık alan, giriş kat ve asma kat birlike, ortalama yirmi civarı masadan oluşmaktadır. Ortalama denmesinin sebebi ise masaların müşterilerin durumuna göre kimi zaman birleştirilip ayrılması dolayısıyladır. Lokantanın ilk göze çarpan bu özelliklerinden sonra gözler duvarlara ve masalara doğru çevrildiğinde ise farklı kültürel ürünlerin sergilendiği görülmektedir. Girişten sonra sol tarafta bulunan kasanın arkasında müzik enstrümanları ve büyükçe bir çerçevenin içerisinde yer alan, geleneksel olduğu akla gelen, giyim kuşam kültürüne ait bir kıyafet bulunmaktadır. Hemen karşıdaki duvarda da yine geleneksel giyim kuşam kültürüne ait bir kıyafetin çerçeve içerisinde sergilenmesi göze çarpmaktadır. Yine Giyim kuşam kültürüne ait, mekanın tamamı boyunca küçük ve büyük boyutlarda olmak üzere dikkat çeken en önemli unsur ise doppa adı verilen başlıklardır. Genel Duvarlarda ve masaların birçoğunun yanına denk gelen duvar alanlarında doppalar bulunmaktadır. Masalarda ise beyaz örtü üzerinde şerit şeklindeki farklı desenlerden kumaşlar ön plana çıkmaktadır. Bu kumaşların seçiminin özel bir nedeni olup olmadığı sorulduğunda, etles adı verilen ve geleneksel Uygur giyim kuşamı ve diğer alanlarda sıkça kullanılan bir kumaş olduğu dile getirilmektedir. Uygurların adlandırmasıyla etles ya da literatürde başka kullanımlarda atlas olarak adlandırılan kumaş bir ipek kumaşıdır (Serbest, 2023:198). Burada kullanılanlar ipek olsun ya da olmasın, Uygur kültürünün bir işareti olarak masalarda kullanılmaktadır. Bunların yanında mekanda, yine duvarlarda çerçevelenmiş bir şekilde sergilenen fotoğraflar da dikkat çekmektedir. Uygur müzik ve sofrası kültürüne ait fotoğraflar, memleketten olduğu dile

getirilen bahçe fotoğrafı ön plana çıkmaktadır. Yine lokantayı kuran ailenin göç etmiş olduğu Urimçi kentinin yüksek binaları arasından çekilmiş bir fotoğraf da duvara asılan fotoğraflardandır. Asma katta birde farklı bir bölme bulunmaktadır. Bu bölme, kapısının iki tarafında içeriyi tam olarak göstermeyen pencerelerin bulunduğu, içerisinde ise altı veya sekiz kişilik bir masa ve dörtgen yapıdaki odanın üç köşesini çeviren sedirle oluşturulmuştur. Bölme çok geniş değildir hatta küçük sayılabilecek boyutlardadır. Ancak masa sandalye dışında oturma alanı olarak sedirin bulunması, pencerelerden içeriğin tam olarak görünmemesi ve duvarlarda asılan fotoğraflarla mekanın diğer alanlarından ayrıldığı görülmektedir. Duvarlardaki fotoğraflar daha çok ailenin göç ettiği memleketi ve oradaki geniş aile yapısını göstermektedir. Bir tarafta bayram merasimi gibi hatırlanan bir selamlaşma fotoğrafı bir tarafta da, bahçede, asma dalları altında çekilmiş olan bir aile fotoğrafı bulunmaktadır. Bu bölmenin grup halinde gelen misafirler içinde kullanılabildiği belirtilmektedir. Ayrıca gözlemlere göre, ayrı görüşmelerin de burada yapılabildiği söylenebilir (derinlemesine görüşmelerden ilki bu bölmede gerçekleştirilmiştir).

Sonuç olarak kardeşler Uygur mutfağı lokantası ilk izlenim açısından, çok fazla geniş olmayan, giyim kuşam, müzik, memleket, aile gibi temaların ön plana çıkarıldığı görsellerin ve nesnelerin ilk etapta göze çarptığı bir mekan düzenlemesine sahiptir. Göze çarpan bu unsurlar, bir bilgi sahibi olunsun ya da olunmasın genel anlamda, belirli bir kültürel kimliği, bir yeri, bir başka kültürel sahipliği düşündürmektedir. Türkiye'deki yerel halktan birisi olarak mekana girdiğinizde karşılaşılan bu manzara, kişiye bir başka kültürün alanına doğru adım atmış olma hissiyatını yaşatmaktadır. Bunu da çok ayrıntılı ve "lüks" şekillerde değil, bir kaç farklı tema üzerinden ve sade bir şekilde gerçekleştirmektedir. Zaten mekanın düzenlenmesine göre yerel halktan birisinin ziyaretinde bir başka kültürel alana girilmiş olduğu hissiyatının yaşanması, bu mekanın göçmen bir ailenin kendi gelmiş olduğu memleketinin izleriyle işletme girişiminin, karşılık bulmuş bir sonucunu işaret etmektedir. Nitekim mekana gelen müşteriler de bu hissiyatı doğrulamaktadır. Göç eden ailenin, kendi kültürel mirasının kimi parçalarıyla sunulmuş bir mekan ortaya çıkmaktadır. Bu parçaların her biri de seçim şekli ne olursa olsun kendi içerisinde taşıdığı anlamlarla hem mekan sahipleri hem gelen müşteriler açısından anlamlar taşımaktadır.

3.2.2. Mekanın Kuruluşu ve Ayakta Kalması

Mekanın nerede olduğu ve mekanın dışından içine ilk girildiğiyle nelerle karşılaşıldığı bir önceki bölümdeki gibidir. Bunun oluşumu ise mekanın kuruluş sürecini ve dolayısıyla bu sürecin anlamlarını göstermektedir. İlk etapta –ki çalışmanın ilk başlarında, görüşmelerden önce böyle düşünüldü- mekanda bahsedilen tüm nesnelerin, seçilen tüm dizaynın, özenle ve birçok farklı seçeneğin içerisinde tercih edildiği izlenimi oluşmaktadır. Ancak lokantanın kuruluşundan itibaren orada bulunan kişilerle görüşüldüğünde durumun tam olarak böyle olmadığı anlaşılmaktadır. Göç sürecinin hemen tamamına damgasını vurduğu gibi, kıt kaynaklar, dar imkanlar, kısıtlı seçim şansları gibi tüm etkenler lokantanın kuruluşunda da ortaya çıkmaktadır. Örneğin mekanda sergilenen geleneksel kılık kıyafet ürünleri, müzik enstrümanları gibi birçok nesne, daha önce Ankara’da bulunan yine bir Uygur lokantasından getirilmiştir. Bu demek değildir ki tercih edilmeden getirilmiştir. Tam tersine var olan imkanlar neticesinde seçilebilenler bunlar olmuştur. Lokanta, birkaç boya badana işlemi ve onun dışındaki küçük dekerasyon dokunuşları dışında, kendisinden önce olduğu haliyle kurgulanmıştır. Var olanın üzerine kendi masalarını, kendi dizayn nesnelerini yerleştirmek temeli oluşturmaktadır. Lefebvre mekanı çok daha geniş anlamda ele almış onu belirli bir ideolojik ve üretim ilişkileri ağına yerleştirmektedir. Ancak mekanla ilgili söylediği kimi sözler burada da anlam kazanmaktadır. “Mekan, pasif, boş bir şey olarak ya da ‘ürün’ gibi, karşılıklı mübadelede bulunmaktan, tükenmekten ve yok olmaktan başka anlamı olmayan bir şey olarak düşünülemez. Bir ürün olarak mekan, etki ya da tepki yoluyla bizzat üretime müdahale eder: Üretken emeğin örgütlenmesi, ulaşım, hammadde ve enerji akışı, ürün paylaşım ağları...” (Lefebvre, 2014:24). Lefebvre görüldüğü gibi burada ele alınan mekanın özelliklerinin ötesine de taşan özelliklerden bahsetmektedir. Ancak bir üretim alanı olarak ortaya çıkması vurgusu ise tam olarak burada da işlerlik kazanmaktadır. Aile kendi imkanları neticesinde ve kendi kültürel kimliklerinin parçası olan unsurlara erişebildikleri ölçüde, kimliği olan ancak bunu olabildiğince sade bir şekilde sunan bir mekan inşa etmektedir. Ailenin inşa etmiş olduğu mekan ilk etapta elbette kendi ekonomik gelirini oluşturmak ve burada ayakta kalmak temeline yerleşmektedir. Ancak geniş ölçekte bakıldığında bu mekanla göçmen burada, geniş üretim ilişkileri sistemine de dahil olmaktadır. Bunun yapılış şeklinin sadeliği ise göçmenin bir başka stratejisini ortaya sermektedir. Yokluk ya da imkanların kısıtlılığı birçok kez elde olanı değerlendirme

yolunda kültürel ve toplumsal bir varlık olarak insanları harekete geçirmektedir. Örneğin anadolu mutfağından bahsedilirken bugün klişe haline gelen söylemlerden birisi, yokluk mutfağı olması, imkansızlıklardan türemesi olarak belirmektedir. Bu durum göçmenin bir mekan açma girişiminde bulunduğu da kendisini göstermektedir. Var olan, ulaşılabilen, hayata tutunmak, göç edilen yerde ayakta kalmak açısından, değerlendirilmektedir. Mekan bu şekilde kurulup daha sonra anlamlar bu kurulum üzerine şekillenmektedir. Lokanta açıldıktan, devamlılığı sağlandıktan sonra mekanın tüm özellikleri kendi içerisinde anlam taşıyor hale gelmektedir. Daha da farklı bir ifadeyle anlam yüklenmiş hale gelmektedir. Mekanın ayakta kalıp devamlılık sağlamasının temelinde ise sade ve mütevazı bir şekilde kurulup, yemeklerin evde yapılanın sunumuna eş değer olarak gösterilmesi bulunmaktadır. Aşırılıktan uzak, elde olan imkanların çerçevelediği bir sunum şekli, “basit” görülen kültürün, sermayeye dönüşmesini içermektedir. Böylece, bu şekilde ekonomik olarak ayakta kalmak, mekan için zaman geçtikçe mekanın tüm özellikleriyle hem işleten ve çalışanlar için hemde gelen müşteriler için yeni anlamlar üretilmesinin, yeni anlamlara alan açılmasının önünü açmaktadır. Ayakta kalmanın sağlanması, diğer kültürel bağlamların devreye girmesini sağlamaktadır. Bir diğer deyişle tek başına ayakta kalma girişimi ve bu girişimde diğer kültürel bağlamlar ikili bir şekilde iç içe geçmektedir. Her ikisi birden tercihleri belirlemektedir. Tercihler de farklı anlamlara ya da farklı bakış açılarından olanı ele almaya imkan tanımaktadır.

3.3. Kültürel Kimlik Bağlamında Uygur Olanı Vurgulamak

Lokantanın tabelasından itibaren aslında Uygur kültürünün vurgulanması başlamaktadır. Emir camisi ve onun en önemli parçası olan minarenin tabelada yer alması bunun yanında menü kitapçığının kapak sayfasında da vurgu olarak bunun yer alması bunun ilk örneklerinden birisini oluşturmaktadır. Söz konusu lokantanın kurucusu aile olduğunda ise bu Doğu Türkistan’dan, ailenin kendi memleketine doğru bir vurguyu içermektedir. Aile, kendi ifadeleriyle köken olarak, dede ve nineden, Turfanlıdır. Emin camisi de Turfan’da bulunmaktadır ve oranın en önemli kültürel mimari sembollerinden birisi olarak ön plana çıkmaktadır. Burada devreye göçmenin geldiği yerden taşıdığı ve benimsediği kimlikle ilgili ayırt edici bir nokta girmektedir. Göçmen, özellikle başka ülkelerden gelen göçmenler genel anlamda geldiği ülkeye genel anlamda atfedilenler üzerinden okunmaktadır. Gündelik dilde de hep şu ülkeli

göçmen olarak dile getirilmektedir. Ancak kültür geniş bir alanı kapsadığı gibi kişilerin aidiyet hissetmeleri anlamında daha yerel dinamiklerle de işlemektedir. Uygur olmanın ötesinde burada taşınan başkaca kimlikler de bulunmaktadır. Yine kendi sözleriyle, Urumçi’de yaşıyor olmak ve oradan gelmiş olmak başka bir aidiyet paylaşımı içermektedir. Turfanlı olmak, Turfan’a atfedilen ya da Turfanlı olmakla kabul edilen toplumsal ve kültürel aidiyet unsurları taşımaktadır. Bu sebeple de lokantada Turfan’a yönelik vurgular bulunmaktadır. Nitekim Ankara’da bulunan bir başka Uygur lokantası bunu doğrudan lokantasına verdiği isimle gerçekleştirmektedir lokanta “Urumçi Uygur Restaurant” adını taşımaktadır. Yani kimlik burada hem çok daha yerel bağlamlardan hem de onun ötesinde kimliğin erişim ve kabul alanının çok daha genişlediği bağlamlara dek uzanmaktadır. Lokanta her şeyin ötesinde Uygur kimliğini taşımaktadır ancak bunun yanında bu kimliğin içerisinde de yerel farklılıklar taşıyan kimliklerle de çevrelenmektedir. Bu iki kimlik alanı birbirini besler şekilde kendisini göstermektedir. Hatta yemekle birlikte Uygur olanı da aşan daha geniş bir coğrafyaya dek uzanan bir kimlik ve kültür alanını da işaret edebilmektedir.

Fotoğraf 3.2. Doğu Türkistan’dan göç edilen yer olan Urumçi’den bir fotoğraf. Bu fotoğrafta görülen yerin Urumçi’nin en büyük ve en bilinen Uygur restoranı olması önem taşımaktadır. Memleketteki en büyük Uygur restoranı göç edilen yerde mütevazı bir Uygur restoranının duvarında yerini almakta.

3.3.1. Giyim Kuşam Kültüründe Uygur Olana Vurgu

Bir diğer vurgu kültürel kimliğin bir parçası olarak giyim kuşam kültürünün vurgulanmasında görülmektedir. Geniş anlamda giyim “Bir ülkenin, bir devrin, bir kişinin özelliklerini belirten bir araçtır” (Tezcan, 2019: 259). Giyim kuşam gerek ulusal bir simge halinde görülmesi, gerek toplum içi statü göstergelerini içermesi, kısa mesafedeki yerel toplulukları dahi ayırmaması ya da çok uzak mesafeleri birbirine bağlaması gibi açılardan bir kimlik özelliği haline gelmektedir. Özellikle de halk kültürünün bir parçası olan, özel günlerde tercih edilen, kendisini diğer giyisilerden ayırmayan kıyafetler doğrudan kültürel kimlik vurgusu içermektedir. Bu vurgu çoğu zaman çok eski tarihlere dek götürülen şekillerde gerçekleşmektedir. Ancak yaygınlığı ve tarihselliği ne şekilde olursa olsun bir kalıba girdiği andan itibaren, hem grubun kendisine hem de özellikle dışarıya sunuşta öteki olanlara, giyim kuşam kültürü, belirli bir kültürel kimliği işaret etmektedir. Kardeşler Uygur mutfağı lokantasında bu bağlamda üç giyim kuşam unsuru göze çarpmaktadır. Birincisi hem gündelik hayatta hem de düğün gibi özel günlerde ya da giyindiği kıyafet olarak bir gömlek, ikincisi çocukların özel günlerde giyindiği kıyafet üçüncüsü ise bir başlık olan doppadır. Bunlardan ön plana çıkan ve kültüre ve onun çerçevesinde olduğu dile getirilen hem yerel hem ulusal Uygur kimliğine doğrudan gönderme yapan ise doppadır. Doppanın mekanda ön plana çıkması, onun Uygur kültüründeki merkezi rolü üzerinden açıklanmaktadır. Giyim kuşam kültürü denildiğinde Uygurlar açısından doppanın ilk akla gelen unsurlardan birisi olduğu dile getirilmektedir. Doppa, dört kenarlı alçak bir koni görünümünde olan bir başlıktır. Farklı çeşitleri bulunmaktadır ve bu çeşitler belirli anlamları da taşımaktadır. Bu bağlamda doppanın anlamlarına şu şekilde dile getirilmektedir. “Topluluklar birbirini Doppa gibi baş giyimlerinin kenarlarına ve üstlerine nakşedilen motiflerden de ayırt edebilir. Aynı zamanda giyenlerin, kadın, erkek, yaşlı ve çocuk olmasına göre de çeşitlere ayrılmış durumda. Dört kenarlı doppaların bir özelliği de katlanabilmesi ve rahatlıkla cebte taşınabilmesi. Doppa aynı zamanda kavramsal olarak ‘bizim grubumuz var’ anlamına da geliyor.” (Idris, 2020). Görüldüğü gibi doppa grup içi kimlikleri dahi vurgulayan önemli bir simge olarak görülmektedir. Yine çeşitlerine göre doppa, badem/badam doppa, çimen doppa, gül doppa olarak ayrılmaktadır ve bu ayrım giyen kişiyle ilgili fikir vermektedir (Serbest, 2013: 204). Kardeşler Uygur Mutfağı Lokantasında da fotoğrafta görüldüğü gibi farklı doppalar bir arada sunulmaktadır (Fotoğraf-3).

Fotoğraf 3.3. Lokantada duvarda asılı olan çeşitli doppalar

Büyük doppaların arasında bulunan minyatür, süs doppalar ise lokantada yemek masalarının yanında yer alan duvarlar gibi farklı yerlerde de sergilenmektedir. Nitekim bahsedilen bu özelliklerinin yanında doppa Uygur kimliğiyle bütünleşmiş bir anlam taşıyacak şekilde özel bir güne de isim vermektedir. İki bin on yılından itibaren her yıl beş mayıs günü doppa günü olarak kutlanmaktadır. İnternette arama çubuğundan doppa aratıldığı andan itibaren bugün ve bugünle ilgili kutlama mesajları çıkmaktadır. Bu tarihte doppa için özel bir gün ilan edilmesi ise iki bin dokuz yılında Doğu Türkistan'da yaşanan olaylara bağlanmaktadır (İdris, 2020). Öyle ki doppa burada hem grup içerisinde taşıdığı anlamlar hem de bütün olarak Uygurlarla ilgili olarak taşıdığı simgesellikle önem taşımaktadır. Gerek memlekette gerekse diasporada doppa, bir kimlik olarak Uygur olmanın giyim kuşam kültürü üzerinden vurgulanmasını içermektedir. Diğer kıyafetler yani çocuk giysisi (Fotoğraf:4) ve gömlek (Fotoğraf:5) ise kumaşları ve el işi ile yapılan bölümleri ile vurgulanmaktadır. Eskiden evlerde herkesin kendisinin yapması ile ilgili olarak değerli görülmektedir. Özel gün giysisi olarak çocuk giysisi ise eskiden gündelik hayatta da çokça giyilen, günümüzde sadece özel günlerde giyilen yani ayrı bir sembolik alanı dönüşen yönüyle öne çıkmaktadır.

Fotoğraf 3.4. Önceden gündelik hayatta da giyilen ancak şimdi daha çok özel günlerde giyilen el dikimi kıyafet

Fotoğraf 3.5. Özellikle yaka kısmı el ile işlenen ve üstünde doppa ile sergilenen geleneksel gömlek

3.3.2. Uygur Müzik Kültürünün Vurgulanması

Uygur olana yapılan vurguda ön plana çıkan bir diğer unsur müzik kültürü üzerinden kültürel unsurların sergilenmesi olmaktadır. Müzik de tıpkı diğer kültürel unsurlar gibi kültürel kimliğin bir parçası, toplumsal anlamda önemli roller yüklenen bir alan olarak kendisini göstermektedir. Müzik, Gündelik hayatta bir eğlence türüne aracılık etmekten, özel günlere anlamını veren, toplumun dününü bugüne aktarmaktan sosyal ve kültürel anlamda kapsamlı bir şekilde bugünü kendisine konu edinen bir kimlik unsuru özelliği taşımaktadır. Bu anlamda da çok yerel örneklerden toplumsal gruplaşmaların her birisine ayrı ayrı temas edecek şekilde geniş bir alana yayılmaktadır. Örneğin günümüzde müzik bir sosyalleşme unsuru haline gelmekte ve bu sosyalleşme ile farklı müzik türleri çerçevesinde oluşan kültürel gruplar ortaya çıkarabilmektedir (Sağır, Öztürk, 2015: 123-124). Kişiler bu anlamda, müzik etrafında bir kültürel kimlik inşa edebilmektedirler. Müzik hem toplumsal yaşamı şekillendiren hem de onun etrafında şekillenen de bir yapıya sahiptir. Toplumsal hayattaki dönüşümler, değişimler dönem dönem müzikle ilgili dönüşümleri, belirli iniş çıkışları beraberinde getirebilmektedir. Bu noktada Türkiye’de kırdan kente göçün başladığı dönemler ve gecekondulaşmalarla birlikte, kırdan göç edenlerin yaşadığı “kimlik buhranı” ve kent yaşamından beklenti ile karşılaşılmanın tutarsızlığı, bir dönem arabesk müzik patlamasına sebep olmuş bu çerçevede bir kültürel şokun, kültürel uyarlanma problemlerinin dışa vuruşu halini almıştır (Güngör, 1993: 86-89). Müzik ayrıca bir kimliğin inanç ve yaşam biçiminin de merkezine oturabilmektedir. Özellikle Ritüel söz konusu olduğunda müzik, ritüelin en önemli parçası haline gelebilmektedir. Dolayısıyla da onun etrafında şekillenen bir kültürel anlam dünyası ortaya çıkmaktadır. Örneğin Alevi-Bektaşî kimliği açısından, müzik ve müzik enstrümanı olarak bağlama, ritüelin en önemli unsurunu oluşturmaktadır. Ritüelin içerisinde yer alan on iki hizmet içerisinde zakirlik, ritüelin müzikal performansını üstlenmektedir. Nitekim Ulaş Özdemir zakirliğin Alevi kimliği ile ritüel içi ve dışı performanslar bağlamında nereye oturduğunu ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır (Özdemir, 2016). Son olarak ise müzik, geniş ölçekteki halk gruplarının, siyasal örgütlenmenin bir başka örneği olarak ulusların kültürel kimliğinde de önemli bir yer tutmaktadır. Öyle ki uluslaşma sürecinde ve sonrasında müzik, devlet tarafından, milli kimlik vurgusu yapılarak, şekillendirilmiş, milli kültürdeki yeri bağlamında araştırılıp denetime tabi tutulmuş, kimliğin önemli unsuru olarak kayıt altına alınmıştır (Günay, 2011: 39-42).

Kardeşler Uygur mutfağı lokantasında da müzikle ilgili unsurlar mekanda sergilenen unsurlardandır. İlk olarak ön plana giriş katta, kasanın bulunduğu duvarda asılmış olan müzik enstrümanları çıkmaktadır. Bu enstrümanlardan birisi Aadolu'da yaygın olarak kullanılan kabak kemaneye benzeyen, onunla yakın formlarda olan ve gicek olarak bilinen enstrümandır (Fotoğraf-6)

Fotoğraf 3.6. Bulunduğu yere göre, Kaşgar Giceği, Kumul Giceği gibi isimler de alan Gicek

Farklı birkaç türü sergilenen çalgı, genel anlamda Uygurlar tarafından gicek, kumul giceği, kaşgar gıdçeki gibi isimlerle adlandırılmaktadır. Ayrıca bu enstrüman

Özbekistan gibi başka ülkelerde de kullanılmaktadır. Bunun yanında bir diğer müzik enstrümanı da yine yaylı bir enstrüman olarak kullanılan kuştardır (Fotoğraf:7).

Fotoğraf 3.7. İsmi sap kısmının ucundaki kuş işlemlerinden alan kuştardır

Kuştar da mandolin gövdesiyle benzerlik taşıyan bir gövdeye, keman klavyesine benzer bir klavyeye sahip olan, akort burguluğunun üzerinde kuş şeklindeki parçayla göze çarpan bir enstrümandır. Enstrüman ismini de üzerindeki bu kuş figüründen almaktadır. (Öger, 2018:185). Üçüncü bir enstrüman ise yine yaylı

bir enstrüman olan rebabdır. Burada bir rebab türü olarak Uygur rebabı sergilenmektedir (Fotoğraf-8).

Fotoğraf 3.8. Geniş bir coğrafi dağılım gösteren Uygurlar için de geleneksel olarak kullanılan rebab

Rebab, Asya'dan Orta Doğu coğrafyasına oradan Kuzey Afrika'ya dek çok geniş bir kullanım yaygınlığına sahiptir. Tüm bu coğrafyalarda rebab eski tarihlerden itibaren geleneksel müzik icrasında kullanılmaktadır. Uygurlar da rebabı kendi müziklerinin icrasında yoğun bir şekilde kullanmaktadır.

Müzikle ilgili sunulan bir diğer unsuru da duvara asılmış, müzik eşliğinde bir yemek sofrasında bulunan kişilerin bulunduğu fotoğraftır. Fotoğraf, Turfan’da bir avluda gerçekleştirilen bir yakınlar arası bir toplanmayı göstermektedir. Yine menünün kapak fotoğrafında, Emin camisi ve minaresinin altında, yaylı, telli, üflemlili, vurmali çalgıların bir arada kullanıldığı, bir kadın ve erkeğin dans ettiği ve hem enstrümanı çalanların hem de dans edenlerin, anın büyüyle kendilerini müziğe ve dansa kaptırdıkları vurgusunu içeren bir resim bulunmaktadır. Mekanda zaten az sayıda olan görsel içerisinde, müziğe de yer verilmesi mekanın kuruluşundan itibaren orada olan ve şu anda da mekanın aşçılığını yapan Ahmet Bey’e sorulduğunda, ilk önce müziğin Uygur kültürü için önemli bir yer işgal ettiği cevabı alınmaktadır. Ancak asıl vurgu Uygur kültürüne ait olduğu söylenen, müzikteki Uygur on iki makama yönelik olarak yapılmaktadır. On iki makamı, dünyada müzik alanına Uygurların dahil ettiği bununda Uygurlar söz konusu olduğunda müziğin ne kadar önemli olduğunu ve Uygurların müzik alanında ne kadar yetenekli olduğunu ortaya koyduğu dile getirilmektedir. Gerçektende müzikte on iki makam Uygurlar ile özdeşleşmiş bir müzik alanı olarak görülmektedir. Yapılacak basit bir araştırmada dahi on iki makam anahtar sözcükler olarak alındığında ilk olarak Uygurlar ve on iki makam ile ilgili bilgiler görülmektedir. On iki makam içeriği açısından, “Uygur kültürünün tarihi ve kültürel bütün katmanlarını içine alan “Uygur On İki Makamı”, Uygurların yaşama sevinçlerini, üüntülerini, haksızlık ve zulüm karşısındaki tutumlarını, geleceğe olan inanç ve umutlarını yansıtmaktadır” sözleriyle dile getirilmektedir (Öger, 2014: 161). On iki makamın tarihsel olarak kökleri ise altıncı yüzyıla kadar götürülse de aslolarak Uygurlar için on altıncı yüzyıldan itibaren sistematize edildiği belirtilmektedir (İnayet, 2014: 38). Yine makamın on iki olarak adlandırılmış olmasına karşın, değişik sayılarda makama sahip olabilmesi, bunun zaman zaman değişmiş olması gibi durumlar, makama bu adın verilisinin astronomi, astroloji, makamı belirli bir formel yapıya sokma gibi etkilerle şekillenmiş olabileceği değerlendirilmektedir (İnayet, 2014: 38-39). Sonuç olarak ise on iki makam Uygur kültürüyle eşleştirilen bir müzik alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Kimliğin bir bileşeni olarak görüldüğünde, müzik, lokantada Uygur olmayı gösteren bir nitelik taşımaktadır. Yine kıt kaynaklar sonucu da olsa, mekanda sergilenen bu kültürel unsurlar Uygur kültürel kimliğiyle ilişkisi bağlamında ele alınmalıdır. Bu unsurların sunuluşu ise sorduğunuz anda alacağınız cevaplarla pekişmektedir. On iki makam temel alınarak Uygurlar ve müzik bağlantısı mekana gelenlere anlatılmaktadır. Bizim kültürümüz, bizim kültürümüzün parçaları

olarak dile getirilmektedir. Yine müzikle beraber Uygurlara özgü olan danslar da Uygur olmanın aktarılışı şeklinde dile getirilmektedir.

3.3.3. Mekanda Yemek ve Uygur Kültürü

Yemek konusunda Uygur kimliğinin vurgusu ise ilk olarak menüde ortaya çıkmaktadır. Yemek menüsü üç ana başlığa ayrılmaktadır. Bunlardan ilki tahmin edileceği gibi Uygur özel yemekleridir. İkincisi Orta Asya yemekleri, üçüncüsü ise Uzak Doğu yemekleridir. Lokantanın, genel bir müşteri kitlesine hitap etmek istemesi, bu anlamda hem spesifik hem de etkileşim halinde mutfak kültüründen yemekler sunması önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Ancak menüdeki sıralama da basit bir şekilde gerçekleştirilmemiştir. Uygur özel yemekleri, menüde ilk sıraya alınmıştır çünkü her ne olursa olsun lokanta, iddia olarak ilk etapta uygur mutfağının yemeklerini sunmayı iddia etmektedir. Konseptini ve temelini buraya göre oluşturmaktadır. İkinci sıraya Orta Asya mutfağının konulması da ilgi çekicidir. Özel, mekanın kendi kültürel kimliğinin unsuru olarak Uygur yemeklerinden, yine Türklük ile özdeşleştirilen bir coğrafya ve aynı zamanda Uygurların farklı ülkelerle içerisinde olduğu coğrafya olarak Orta Asya yemekleri vurgulanmaktadır. Son olarak ise daha geniş bir coğrafya ve başkaca farklı kimlikleri de devreye sokan Uzak Doğu yemeklerine yer verilmektedir. Denilebilir ki yerel ve kendisine ait olandan dışarıya doğru, daha çok etkileşim anlamında ele alınabilecek olana doğru bir sıralama gerçekleştirilmiştir. Bu sıralama Uygur mutfağı açısından önemli bir yer tutmaktadır. Ancak diğer taraftan, menünün sadece Uygur yemekleri olarak sunulmaması da anlam taşımaktadır. Uygur mutfağı kendi içerisinde, kendisine has yemekler ve özellikler barındırdığı gibi, tüm mutfak kültürleri gibi başkaca mutfak kültürlerinden etkilenecek ve onların özelliklerini de coğrafi anlamda bulunduğu yer de gözetilirse taşıyarak şekillenmektedir (McNamara, 2022:190-191). Etkileşimle beraber, yemeklerde kullanılan baharatlar, hamur işlerinin kendilerine has yapımı, kendilerine özgü pişirme teknikleri gibi alanlar Uygur mutfağını ayırmaktadır.

Lokantanın menüsünde Uygur özel yemekleri başlığı altında ise pek çok çeşitte yemek sıralanmaktadır. Yemeklerde ön plana çıkan ürün ise hamur olmaktadır. Bunun yanında pirinç de yine yer almaktadır. Tavuk, kırmızı et ve balık da hem kavurma olarak hem de ızgara şeklinde menüde bulunmaktadır. Hamur işleri açısından mantı çeşitleri ve makarna çeşitleri ön plana çıkmaktadır. Lokantada en çok tercih edilen yemek sorulduğunda menüde makarna kavurması olarak geçen yemek dile

getirilmektedir. Özel makarna kavurması, Çeşitli sebze, baharatlar ve etle harmanlanarak servis edilen bir yemektir. Uygurlar için menüden Uygurlara özel olarak neyi önerirsiniz denildiğinde ise lağmen ilk başta Uygurlara özel bir yemek olarak işaret edilmektedir. Leğmen aslında, erişte ya da spagetti makarnaya benzer şekildedir. Uygurlar spagettinin ve makarnanın kendilerinden yayıldığını dile getirmektedir ve leğmen hepsinin öncesi olarak görülür. En önemli özelliklerinin başında taze olarak açılıp, daha sonra pişirilmesidir. Sunumunda da üzerine ya da yanında et ve sebzelerden oluşan farklı ürünler verilmektedir. Leğmenin ayrı bir yerde bulunması ise Uygurların evlerinde sık sık tüketmeleriyle açıklanmaktadır. Hamura yönelik gerçekleştirilen işçilik de yemeği özel bir yere koymaktadır.

Fotoğraf 3.9. El açması uzun ince bir hamur ve yanında biber, mantar, soğan, et gibi farklı ürünleri içerisinde barındıran sosu ile, menüde Özel Leğmen olarak geçen, leğmen örneği.

Bunun yanında çüçüre ve ügüre çorbalarıda vurgulanan yemeklerdendir. Bu çorbalarda yine hamur temeline yaslanmaktadır. Mantılar ise, etli pitir mantı, su mantısı, buharda sebzeli mantı olarak ayrılmaktadır. Mantılar büyüklükleri ve şekilleriyle ön plana çıkmaktadır. isimlerinin farklılıkları ise pişirme şekillerinden kaynaklanmaktadır. Genelde evlerde yapılan yemeklere yönelik ise hamur işleri ve leğmen cevabı verilmektedir. Yine evlerde yapılan ancak daha çok misafirlere yönelik

olarak ise et yemeklerinin pişirildiği söylenmektedir. Menüde yemekler sadece Türkçe dilinde yazmaktadır. Bu durum lokantanın hitap etmek istediği genel müşteri kitlesinin Türkler olmasıyla dile getirilmektedir. Örneğin bir başka Uygur lokantası olan Urumçi Uygur lokantasında menü de Türkçe'nin yanı sıra Çin alfabesi ve Arap alfabesi ile de yemeklerin isimleri bulunmaktadır. Kardeşler Uygur mutfağı lokantası menüsünde yemekler oldukça basit anlaşılır şekilde yazmaktadır. Vurgu yemeğin içeriğine yapılarak yemek isimleri yazılmıştır. İçeriğin dışında yerel isimle anılan yemekler olarak lağmen, çüçüre ve ügüre bulunmaktadır. Lokantanın dizaynından, sunumuna kadar olan sadelik menüde de kendisini göstermektedir. Yemekler ve Uygur kimliğinin bağlantısı, müşteri yemek sipariş edeceği zaman, yemekle ilgili soru sorduğunda anlatılmaktadır. Sürekli gelen müşteriler dışında çoğu kişi yemeklerle ilgili bilgi istemektedir. Bu noktada lokantada çalışan garsonlar tüm yemekleri müşterilere anlatmaktadır. Bu anlatışta yemeğin içeriği ve lezzeti ön plana çıkmaktadır. Ancak makarna kavurması gibi çok tercih edilen yemekler ya da lağmen gibi kültürle eş olarak daha ön planda görülen yemekle kültürel sahiplikle anlatılmaktadır.

Yemek burada elbette asli unsur konumundadır. Yerel halktan gelen müşteriler için yemeğin hikayesi kadar lezzeti de ön plana çıkmaktadır. Zaten lokanta bu anlamda müşteriler tarafından iki şekilde aktarılmaktadır. İlk olarak mütevazı ve sıcak bir yer ikinci olarak büyük porsiyonlu, doyurucu, lezzetli yemekler yapan bir yer olarak dile getirilmektedir. Türklük üzerinden kurulan bağ da Uygurların göç rotasında Türkiye'yi tercih etmeleri gibi Türklerin göçmen mutfağı olarak Uygur mutfağını tercih etmesini beraberinde getiren etmenlerden olmaktadır. Yerel müşteriler açısından bunun dışında mekan, günümüzdeki farklı kültürlerle ait yemekleri tatmanın bir mekanı olarak görülmektedir. Sevildiği andan itibaren sürekli tercih edilmektedir. Nitekim gelen müşterilerden bir kısmı genel anlamda Asya mutfağına yönelik ilgili ya da aşına kişilerden oluşmaktadır. Öyleki arkadaşı ve annesini bu lokantaya getiren bir genç, annesi ve arkadaşına Çin mutfağı, Kore mutfağı gibi mutfaklardan bahsedip, Uygur mutfağının onlarla olan benzerliğini ve farklılığını anlatabilmektedir. Uygur kimliği, kendi yemeği üzerinden, yerel halkla iletişim geçebilmektedir. Dolayısıyla göçmen mutfak kültürü ile göç ettiği yerde iletişime geçebilmektedir. Bu noktada yemeğin kültürel kimlik ve bellekle olan ilişkisi ise asıl olarak mekanı işleten ve orada

alışan Uygurlar, onların yanında da mekana gelen Uygur müşteriler açısından önem kazanmaktadır.

3.4. Yemek ve Bellek: Leğmeni Burada Sevmek²

Belleğin toplumsal ve sosyal anlamda toplam olarak kültürel belleğe referans yaptığı söylenebilir. Her insan, içerisinde bulunmuş olduğu kültür çerçevesinde hayatının her döneminde geçmişi ve bugünü ile ilgili olarak zihninde anılar canlandırmaktadır. Daha da ötesinde canlandırdığı bu anılar çerçevesinde şimdiki zamanını şekillendirip, şimdiki zamanını yaşamaktadır. Yani bellek insanın bugünü içinde belirleyici bir etken haline gelmektedir. Hasan Münüsoğlu bellekle ilgili olarak; “Belleği geçmiş bilgilerin, deneyimlerin depolandığı yer olarak tanımlamak yalnız değildir ancak eksiktir. Çünkü bir bilginin, deneyimin depolanması, belleği ‘ambar’ dan öte noktaya taşımaz” sözleriyle belleğin yalnızca bir kayıt aracı olmadığını vurgulamaktadır (Münüsoğlu, 2017:24). Bugün ile şekillenen bir bellek burada devreye girmektedir. Geçmişin anıları, bugünün anlam dünyası ya da somut koşulları çerçevesinde yeniden işlenmektedir. Halbwachs’ın sözleriyle “geçmişin yeniden inşası” gerçekleşmektedir (Halbwachs, 2017: 117-153) Bu inşa sonucunda geçmiş anımsanıp, bugün için bir anlam ifadeye etmeye başlamaktadır. Bugün ile dün arasında hem zamansal hem mekansal hem de deneyim açısından açılan makas ise bu insanın boyutlarını, niteliklerini belirlemektedir.

Restoranın aşçılığını yapan Ahmet Bey, on yıl önce Türkiye’ye göç etmiştir. Göç sebebi onun için de benzer özellikler taşımaktadır. Türkiye’ye, okul ve ilmi eğitim için geldiğini belirtmektedir. Kendisinin göç rotası, lokantadaki diğer kişiler gibi ilk olarak İstanbul’dur. Orada beş yıl kaldıktan sonra Ankara’ya gelmiştir. Ankara’da, daha önce var olan başka bir Uygur lokantasında bulaşıkçılık gibi işler yaptığını söylemektedir. Daha sonra ise kardeşler Uygur lokantası açılacağı zaman bu lokantaya gelmiş ve burada çalışmaya başlamıştır. Aşçılığı ise daha çok mutfakta yemek yapan diğer ustaları izleyerek, onların yaptıklarını takip ederek öğrendiğini dile getirmektedir. Göç öncesinde, memleketinde yemek pişirmeyle ilgili herhangi bir deneyime sahip değildir. Kültürel bir unsur olarak aidiyet duyulan yemek ve yemek kültürünün Ahmet Bey için de burada ayakta kalmanın yolu haline geldiğini söylemek

² Leğmen farklı yerlerde, Laghman, Lağmen gibi farklı şekillerde de kullanılmaktadır. Burada lokanta menüsündeki yazımı kullanıldı.

doğru olacaktır. Burada özel olarak bir hikayeye değinilmesinin sebebi ise göç sürecinin yemek üzerinden ortaya çıkarmış olduğu kültürel bellek hikayesidir. Leğmen yemeği önceki bölümlerde bahsedildiği gibi Uygur mutfak kültürünün en önemli yemeklerinden birisi olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca evlerde sık sık pişirildiği – ki bazen hemen her gün olabilir- ifade edilmektedir. Ahmet Bey memleketindeyken annesinin de sık sık lağmen pişirdiğini, leğmenin evde sürekli bulunan bir yemek çeşidi olduğunu belirtmektedir. Ancak kendisi leğmeni oradayken yemediğini, çok fazla sevmediğini dile getirmektedir. Burada ise memlekette sevilmeyen lağmen, sevilen ve tüketilen bir yemek haline gelmiştir. Leğmenin orada ailenin bir araya geldiği yerlerin başında gelen sofrada her zaman bulunuşu, sofranın ve bir araya gelmenin unsuru oluşu göç sonrası, oradan kopuş sonrası leğmeni ayrı bir yere getirmektedir. Leğmen, geçmişi memleketi, aileyi anımsamanın bir unsuru haline gelmektedir. Leğmen yemek, o bağlama olan bağlılığın ya da özlemin gerekliliği şeklini almaktadır. Dar anlamda aile, ev gibi yakınlıkları, geniş anlamda ise Uygur olanı Leğmen inşa etmektedir. Nitekim Leğmen, birçok Uygur için diasporada, büyüklerle birlikte yapılan ve kolektif anıları barındıran bir özelliğiyle de vurgulanmaktadır (McNamara, 2022:190). Leğmen, Ahmet Bey için de burada başka bir anlam kazanmaktadır. Leğmenle kurulan bellek ilişkisi, kültürel bellek ve kültürel kimlikle bütünleşmektedir. Yukarıda bahsedilen, belleğin ve anıların bugün ile şekillenme biçimi burada görülmektedir. Göç hikayesinin kendisi, göçmen olma durumu, yemeği bellekte başka bir şekile büründürmektedir. Bir yemeği sevmek ya da sevmemek, onun anlamına yönelik olarak düşünceler, göçle değişmektedir. Yemek, göçmenin göç ettiği yerdeki yaşamının unsuru haline gelmektedir. Memleket ve göç edilen yer arasında bir diyalog yoluyla yeni anlamlar kazanmaktadır. Corinne Bigot, iki göçmen hikayesi yola çıktığı yazısında da buna değinmektedir. Bir yemek tarifi, geçmişte onu yapanlarla, yaptıkları eşyalarla oluşan bir bellek ortaya çıkmaktadır. En neticesinde de bu bellek bir aileden bölgeye, bölgeden ulusa uzanacak boyutta kendisini göstermektedir (Bigot, 2020:21). Leğmenle birlikte ortaya çıkan tutunum ve kimliğe yönelik bakış açısı göçmenlikle bütünleşerek, yemeğin basit bir ihtiyaç olmanın ötesinde tam da yemeğin kültürel ve toplumsallığını gözler önüne sermektedir. Göç hikayesiyle birlikte leğmen tekrar anlam kazanmaktadır. Leğmeni sevmek, Uygur olanı sevmek, leğmeni hatırlamak, aileyi, memleketi hatırlamak şeklini almaktadır. Bir yemek, kimlik ve bellek unsuru haline gelmektedir.

3.5. Kardeşler Uygur Mutfağında Evde Hissetmek

Lokantanın genel anlamda müşteri beklentisi, yerel müşterilere yöneliktir. Bu durum lokanta da sürekliliği sağlamak açısından önem taşımaktadır. Ancak bunun yanında lokantaya Ankara’da bulunan Uygur Türkleri de gelmektedir. Lokantaya gelen müşterilerin tepkileri de bu noktada değişmektedir. İlk görüşmelerden son görüşmelere dek Uygur müşterilerinin burada yemek ve lezzetleri yani bir biyolojik ihtiyaç gidermek olarak beslenmenin dışında hissettikleri ve düşündükleri şey sorulduğunda alınan cevap evde gibi hissetmek olmaktadır. Öyle ki daha ilk görüşmede Ayşegül Hanım, Uygur Türkü müşterileriniz geldiğinde nasıl tepkiler veriyorlar denildiğinde, iç rahatlamasını ve huzur bulmayı betimler şekilde iç çekerek, gelen Uygurların evde gibi hissettiğini, memlekete gidip gelmiş gibi olduklarını söylediğini anlatmaktadır. Buraya gelen Uygur Türkü öğrenciler ve diğer Uygurlar açısından da bu böyle olmaktadır. Lokanta onlar için hem alışılan damak tadına gitmek hem de gurbette, Uygur olana doğru gitmek anlamını taşımaktadır. Burada da kardeşler Uygur mutfağının kendisini diğer lokantalardan ayırmak için dile getirdiği en önemli etken belirleyenlerden birisi olarak devreye girmektedir. Lokanta iddia olarak, evde yapılanın burada yapılmasını dile getirmektedir. Yani kardeşler Uygur mutfağında yemekler, evde pişen Uygur yemekleri gibi olması yönüyle insanlara sunulmaktadır. Gerçekliğin, yani yemeğin evdeki yemekle aynı olup olmaması ise burada bir anlam taşımamaktadır. Elbette bir yemek, ürün olarak piyasaya girdiği andan itibaren salt evde kendi kültürel ortamında pişen yemek olmanın ötesine geçmektedir. En azından o bağlam bir gerçeklik tezahürü olarak ortadan kalkmaktadır. Ancak yine de bunu sunmanın yolları bulunmaktadır. Bu hissiyatı yaşatmanın seçenekleri ortaya çıkmaktadır. Mekanı abartıdan uzak, tanıdık birkaç kültürel unsurla çerçevelemek, gelen müşteri ile iletişimde o yakın dili kurmak, Uygur olanı olabildiğince az gösterge yağmuru ile sunmak bu seçeneklerin başında gelmektedir. Arkasından tabiki yemeklerde, alışık olunan damak tadına hitap etmek gelmektedir.

Bir mekanda bunları hissetmek, ya da bu hissiyatı yaşamak için bir mekana gitmek ne şekilde gerçekleşmektedir diye sorulduğunda ise insanın geçmişi, alışılmışlıkları ve toplumsal düzenle ilgili algıları devreye girmektedir. Bu şekilde de sorunun cevaplarından birisini bu durum oluşturmaktadır. Halbwachs, Agustuste Comte’a da gönderme yaparak, insanın fiziki çevresindeki nesnelere ve olan bitene

yönelik aşinalığını ve bunların sessiz ve hareketsiz kalışını, insandaki düzen ve huzur hissiyatının temeline yerleştirmektedir (Halbwachs: 2018:159). Her insan, ait olduğu yer ve onun çevresinde gelişen sosyal ve kültürel ortama bağlı olarak şekillendiği gibi bu sosyal ve kültürel ortama olan aşinalığı ölçüsünde kendisini evinde hissetmektedir. Bir yere ve bir kimliğe yönelik aidiyet duygusu, o yerle kurulan bağın gücüne bağlı olarak hissedilebilmektedir. Bu bağın gücü ise o bağlama olan hakimiyetle kendisini göstermektedir. Nitekim mekan ve mekanı oluşturan tüm nesneler ve daha fazlasına olan anlama mesafesinin açılması, benlikle ilgili krizleri beraberinde getirebilmektedir. Yine Halbwachs bu krizlerin patolojik boyutunun dışında bile gerçekleşen, ortama yönelik aşinalık eksikliğini bellek açısından problemli olarak görmektedir. Bunu da, “... herhangi bir olay bizi yeni bir maddi çevreye sürüklediğinde, bu yeni ortama uyum sağlamadan önce, sanki tüm benliğimizi arkamızda bırakmışız gibi, bir tereddüt döneminden geçeriz: Çünkü dış dünyanın alıştığımız imgeleri bizim ayrılmaz bir parçamız gibi olmuştur” sözleriyle dile getirmektedir (Halbwachs, 2018:159). Dolayısıyla göçmenlik söz konusu olduğunda da, göç edilen yere yönelik uyum ve alışma sürecine dek ve hatta çoğu zaman uzun süreler boyunca bu durum geçerli olmaktadır. Göç etmek son kertede bir yerden fiziksel bir kopuştur. Anahtar vurgu da burada kendisini göstermektedir. Göç etmek, fiziksel bir kopuş olmanın ötesine geçmemektedir. Burada kast edilen ise bir yerden fiziki olarak ayrılışın, benlik anlamında bir ayrılışla aynı anlamı taşıyamayacağıdır. Göçmen kendi kültürel yapısıyla birlikte göç etmektedir. Göç ettiği yerde de bu durum çerçevesinde hareket etmektedir. Göç edilen yerde de bu kültürün yapının yelpazesinde beklentiler devreye girmektedir. Aşına olunandan bilinmeyene yolculuk, gidilen yerde aşinalığı çağırarak, alışıldık olana gönderme yapabilecek, belleği o yönde harekete geçirebilecek alanlar aramaktadır. Kardeşler Uygur mutfağı lokantasının göçmende hissettirdiği evde olma halinin anlamına yönelik bir cevabı bu durum ortaya koymaktadır. Kardeşler Uygur mutfağı aşına olunanın bir örneğini sunmaktadır. Bu örneğin ne denli gerçek ne denli seçimli olduğu ise üzerinde tartışmayı gerektirecek bir konu olarak görünmemektedir. Lokantanın abartıdan uzak sunumu hep dile getirilmiştir. Nitekim sunulacak bir hale geldiği andan itibaren kültürel unsurların her birisi bir seçime tabi tutulmanın ötesinde değildir. Kültür ve geleneğin sunulması hususunda seçilmiş kültür kavramı olarak literatürde bulunan kavramı Hasan Münüsoğlu folklor açık hava müzelerin üzerinden ortaya koymaktadır (Münüsoğlu, 2021:199-233). Sunuma dönüşürken kültürel unsurların belirli bir

seçimle, sunulmak istendiği gibi sunulabilme imkanı belirmektedir. Ancak burada kültürel unsurların seçilmiş bir şekilde sunulması, göçmen Uygurlarda uyandırdığı hissiyatı perdelememektedir. Anlatılmak istenen, kardeşler Uygur mutfağının, kesinlikçi bir gözle ne kadar Uygur kültürü yansıttığına değil, buranın Uygur Türkü işletmecileri, Uygur Türkü çalışanları ve Uygur Türkü misafirleri tarafından nasıl alımlandığına odaklanılması gerektiğidir. Duvarlara asılan fotoğraflar ve resimlerle, müzik enstrümanları ile, giyim kuşam unsurları ile ve sunulan yemekler ile Uygurlar için burası, memleketi çağrıştıran, bellek açısından düzenin kaybolduğu yerde düzene göndermede bulunan bir mekan haline gelmektedir. Kaldı ki burayı işleten aile için de mekan evden bir parça niteliği taşımaktadır.

Bir parça niteliği taşımaktadır çünkü göçün hikayesi, orası ile burası arasında kalmaktadır. Burası evin ta kendisi değildir. Evin kendisinin aranmasıyla ve eve duyulan özlemle buranın ev haline gelmesi ise temel çelişkiyi oluşturmaktadır. Orası ve burası birlikte yaşamaktadır. Göçmenin buradaki durumuna göre bu birliktelikte bir taraf kimi zaman ön tarafa çıkıp diğer taraf anı niteliğinde kalmaktadır. Bunun belirleyeni ise geri dönüşle ilgili düşüncelerde yatmaktadır. Göçmenlik bu noktada, bir ayağı bir yerde bir ayağı diğer yerde olma ikileminin çok daha ötesine geçmektedir. Bu iki yerin birbirine geçtiği bir durum ortaya çıkmaktadır. Kardeşler Uygur mutfağının dizaynı ve mekanda sunulanlar da Uygurlar için bu noktada anlam kazanmaktadır. Göçün hikayesi çerçevesinde mekanda bulunan kültürel unsurlar her bir göçmen Uygur Türkü için ayrı anlamlar taşımaktadır. Hepsinin toplamı olarak mekan bir anda nostalji ve kimliğe yönelik aidiyetin mekanı olmaktadır.

3.6. Memleket İçinde Memleket Turfan ve Ailenin Yeri

Lokantanın kuruluşunda dar imkanlar neticesinde elde edilen kültürel unsurların mekanın dizaynında kullanıldığı dile getirildi. Ardından ise bu dizaynın zaman içerisinde kendi anlamını kazandığı vurgulandı. İşte bu anlam kazanma mekana gelen Uygur müşteriler ve mekan sahiplerinin orayla kurdukları bağ ile ortaya çıkmaktadır. Svetlana Boym Sovyetlerden Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmek zorunda kalan göçmenlerin evleri ve eşyalarıyla ilgili olarak “Her ev, en mütevazı olanı bile, kişisel bir hafıza müzesine dönüşmektedir” demektedir (Boym, 2009:466). Burada göç eden aile için de Kardeşler Uygur Mutfağı böyle bir alana dönüşmektedir. Mekanın işletmeci Uygur aile için göstergeleri daha dar bir gruba, memleket içinde

memlekete bir örgütlenme biçimi olarak aileye yönelik olarak da ön plana çıkmaktadır. Asma katta bulunan camlı bölme hatırlanırsa eğer özellikle burası ailenin kendi özel alanının hatıralarını daha çok içermektedir. Zaten göç süreci, göç sürecinde alınan kararlar aile temelinde ortaya çıkmaktadır Öyle ki Ayşegül Hanım aile vurgusu yaparak Hollanda'dan buraya gelmektedir. Türkiye'de göç rotası aile ve aile büyüğü annenin rahatı için de ayrıca şekillenmektedir. Abi lokantanın adını ısrarla kardeşler Uygur mutfağı koymaktadır ki böylece bir ailenin bir aradalığı ile bu lokantanın açıldığını vurgulamaktadır. Asma katta bulunan fotoğraflar da bunu devam ettirmektedir. Memeleket Doğu Türkistan'ın içinde, memleket Turfan'da, aile bu fotoğrafların en çarpıcı özelliği olarak belirlemektedir. Turfan, üzüm bahçeleriyle (Fotoğraf-10), binlerce yıl önce yapılmış devasa sulama sistemleri olan karızlarla gelen bereketle dile getirilmektedir. Tarımsal ürünlerden, ürünlerin ilk olarak çıktığı zamanı vurgulayan ve Türkiye'de de kullanılan "turfanda" sözünün, Turfan şehrinin tarımsal özelliğiyle ilk meyveleri, sebzeleri yetiştirmesinden çıktığı oraya olan bağlılıkla dile getirilmektedir. Ailenin birbirine olan bağlılığı yine Turfan'a atfedilmektedir. Turfan'da asma dalları altındaki bir özel gün selamlaşmasını içeren fotoğraf aile ile açıklanmaktadır. Yine aileyi çağrıştıran biçimde, Turfanla özdeşleşen asma bahçelerindeki birlikte çekilmiş bir fotoğraf bu bölmede bulunmaktadır. Yine lokantanın ana bölümünde bulunan ve Turfan'da bir avluda müzikle ve yemek birlikteliğini gösteren fotoğraf, hem memleketi hem yüzyüze ilişkiler ve aileyi imlemektedir (Fotoğraf-9).

Fotoğraf 3.10. Turfan’da, avluda müzik eşliğinde bir sofra

Fotoğraf 3.11. Turfan’da bir asma bahęesi

Lokanta ya da restoran adına her ne dersek ilk önce müşteriye yönelik kurgulanır. Ancak göçmenin dayanağı haline gelen lokanta burada müşteri kadar ailenin kendisi için de kurgulanmıştır. Burada lokanta, aile için de bir bellek niteliği taşır hale gelmektedir. Lokanta ayakta durmaya başladıkça ve dolayısıyla aile de bu lokanta çerçevesinde burada ayakta kalmayı başardıkça, lokantadaki memleket ve aileye yönelik vurgular yeni anlamlarla çevrelenmektedir. Yine Boym'un sözleriyle kişisel hafızanın yanında göçmenler açısından "Her dairedaki koleksiyon hem daire sakininin parçalı bir biyografisi hem de bir kolektif hafıza sergisidir" (Boym, 2009:475). Uygur kardeşler mutfağı söz konusu olduğunda ise diğer her alanda olduğu gibi bu koleksiyon da sade bir şekilde görünmektedir. Bu elbette göç süreci ve göç sürecinde göçmenin yanında taşıyabildikleri ile de ilgilidir. Ancak son kertede birkaç kare fotoğraf ve başkaca birkaç kültürel unsur, aileyi, memleketi göçmen olduktan sonraki anlamlarıyla dışavurmaktadır. Bahsedilen her unsur göçün kendisiyle kazandığı anlamlarla var olmaktadır. Yani kültürel bir bellek kültürel kimliğin parçaları olarak görülen unsurlarla birlikte kendisini göstermektedir.

SONUÇ

Çalışmada ele alınan, göç ve sonrasında göçmenin göç ettiği yerdeki göç süreci yani göç edilen yerdeki yaşamın devam ettirilmesi konusu, belirli sonuçları işaret etmektedir. Bu çalışmada en çok ön plana çıkan sonuçlardan birisi, yemek ve mutfak kültürü ekseninde göçmenin, göç edilen yerde ayakta kalması olmaktadır. Yemek ve mutfak kültürü, göçmenin kültürünün, kültürel kimliğinin, kültürel belleğinin önemli bir parçası olarak göç sürecinin baş aktörü olmaktadır. Bir göç hikayesi hiç şüphe yok ki çoğu zaman fiziken ayrılmış olunan memleketten bir başka diyara yönelişte, o diyarda ayakta kalabilmeyi, geçmişin ve göç edilen yerin de katkılarıyla yeni bir yaşam inşa etmeyi içermektedir. Aşına olunandan bilinmeze ya da kısmen fikir sahibi olunana doğru gerçekleşen yolculuk, bir nevi yeni bir uyarlanma sürecini zorunlu kılmaktadır. Geniş yelpazeli anlamda ait olunan kültür ve bu kültürle sahip olunan her türden edim, bu uyarlanma sürecinin ve şeklinin belirleyeni olmaktadır. Göçmen fiziki olarak kendisi ile birlikte getiremediği ancak zihninde göç ettiği yere taşıdığı kültürel örüntülere, edimlere sahiptir. Bu sahiplik, adeta göç edilen yerde kültür heybesinin yardımıyla ayakta kalma yollarına kapı aralamaktadır. İşte Uygur Türkü bir aile, onun dışında mekanda çalışan diğer Uygur Türkleri için yemek ve mutfak kültürü, göç sonrası Türkiye’de ayakta kalmanın anahtarı olarak belirlemektedir. Bu ayakta kalışın elbette önemli bir boyutu ekonomik olarak yaşamı devam ettirebilecek seviyede olabilmekte yatmaktadır. Dolayısıyla da mutfak kültürü, göç edilen yerde diğer ihtiyaçlar dışında, bu boyutun gerekliliklerini yerine getirmektedir. Uluk’un vurguladığı üzere, “Göç mekanda yiyecekler kimlik, hafıza ve geleneğin taşıyıcısı olabildiği gibi işgücü piyasasında yer edinmenin, iletişimsel değerleriyle sosyal statü sağlamanın da bir aracı olabilmektedir” (Uluk, 2023:136). Bu çalışmada da tam bu vurguda dile gelen tüm yönler kendisini göstermektedir. İlk etapta da değinildiği üzere bir iş, ekonomik bir dayanak olarak yemek ve mutfak kültürü devreye girmektedir. Kültür göçmen için ekonomik bir getiri alanına, sermayeye dönüşmektedir. Bu dönüşüm, yani sahip olunan mutfak kültürünün, göç edilen yerde bir lokanta etrafında ekonomik uyum haline gelmesi, burada aslında en basit olarak görülenden, ev ve

aileden yola çıkarak gerçekleşmektedir. Zaten göç, işletme sahipleri açısından aile olarak gerçekleştirilmiş ve aile üyelerinin özellikleri çerçevesinde şekillenmiştir. Yine özellikle ailedeki kadınların, yemek yapabilme yeteneklerine, kültürel sahipliklerine olan güven lokanta işletme kararının merkezine oturmaktadır. Daha çok halk kültürü olarak dile getirilebilecek olan aile içerisinde ya da daha geniş anlamda dahi olsa, sözel olarak aktarılan, görerek öğrenilen, deneyimlenen, belirli bir süre boyunca takip edilebilen mutfak kültürü, evde olanın lokantada pişirilmesi gibi bir söylemle de birleşerek lokantada hayata geçmektedir. Kadınların ön plana çıkması ise yemek pişirmenin daha çok kadınlara ait bir alan olarak görülmesi ve böyle deneyimlenmesiyle kendisini göstermektedir (burada belirtmek gerekmektedir ki ilk girişim böyle olsa da şu an mufaktaki ustalardan erkeklerde bulunmaktadır. Ancak sürecin başı, aileden kadınların yemek yapabilmelerine olan güvenle alakalıdır.) Kadınların bu anlamda üstlendiği rol de kültürel belleğin yemek yönünde bir şekilde kendisini gösterebilmesi, aynı zamanda da iş bölümü şeklinin niteliğiyle çerçevelenmektedir. Luce Giard bunu kendi deneyimini de devreye sokarak, küçük yaşlardan itibaren her ne kadar mutfağın geleneksel iş bölümünde kadınlara devrine yönelik karşı çıkar şekilde mutfaktan uzak dursa da, ilerleyen yaşlarında, isteyerek veya istemeyerek belleğinin, o mutfakta yemek pişirmenin özelliklerini kaydetmesiyle, yemek yapmak zorunda kaldığında bunu yapabiliyor olmasını, kadın için mutfak alanından aktarmaktadır (Giard, 184:2009). Lokantada çalışan diğer kişiler için de aynı şekilde mutfak kültürü burada bir iş yaşamı kazanımını sağlamaktadır. Sonuç olarak, mutfak kültürünün bu kullanımının, bir mekanda ne şekilde sunulduğu ve başka hangi anlamlarla çerçevelendiği soruları, bu sonuç etrafında cevap bulmaktadır.

Öncelikle dile getirmek gerekirse, lokanta etrafında mekanın organizasyonunda, yemeklerin yapımı ve sunumuna dek sadelik, aşırılıktan kaçınma ve elde olanların değerlendirilmesi ön plana çıkmaktadır. Michel De Certau (2008), egemen kültürel hegemonyaların karşısında sıradan olarak dile getirilen halkın, çeşitli stratejiler yoluyla, dezavantajına olan durumları, bir şekilde çevrime uğratarak avantaja çevirmeyi, yaşamı kendisi için yaşanır kılmayı başardığını dile getirmektedir. Burada da aslında göçmen olmak, dezavantajlı bir durum olarak belirlemektedir. Hele ki bu göç sürecinin, sosyal sermayeden, ekonomik sermayeden feragatle, bir yitimle, zorunlu olarak gerçekleştiği akılda tutulursa, bu dezavantaj durumu daha iyi anlaşılır

olabilmektedir. Burada da mutfak kültürü ve çevresinde oluşturulan mekan, sade ve elde olanın değerlendirilmesiyle, göçmen için göç edilen yerde var olmanın yolu anlamını taşımaktadır. Sadelik belirtildiği gibi yemeğin evde yapıldığı gibi yapılıyor oluşunun vurgulanması ve sunulmasında görülebilir. Yine bunun yanında mekanın organizasyonunda, çok büyük olmayan bir yerde, elde edilebilen ve alan bulguları kısmında değinilen kültürel unsurların, yalın ve mütevazı bir şekilde sunulması da ön plana çıkmaktadır. Birkaç giysi, birkaç müzik aleti ve geçmişi, memleketi imgeleyen görseller, sunumun kendisini oluşturmaktadır. Hepsinin hikayesi ise işte halk kültürü olarak adlandırılana, kolektif bir şekilde sahip olana yöneliktir. Örneğin sergilenen kıyafetler, geçmişte elde dikilmesi, işlemelerinin yerel anlamlar taşıması yönünden dile getirilmektedir. Her evde yapılıyor oluşundan bahsedilmektedir. Bu aslında kendi kendine yeter –tabiki bir kapalılık anlamında değil- bir kültürel biçimin aktarılması anlamını taşımaktadır. Kendisinin kültürel geçmişinden, kendisine miras olarak kalanın, mekanda sunulması görülmektedir. Kardeşler Uygur lokantasını ön plana çıkaran ve çalışmada buraya odaklanılmasını sağlayan da bu sadelik ve elde olanlarla gerçekleştirilen girişim olmaktadır. Ankara’da başkaca Uygur lokantaları da bulunmaktadır. Örneğin Çukurambar’da hansaray Uygur lokantası bulunmaktadır. Çukurambar ve buradaki yeme içme sektörü, genel anlamda orta üst sınıfa hitap eden, Ankara genelinde pahalı yerler olarak bilinen, lüks restoranların da yer aldığı bir yer olarak belirmektedir. Hansaray Uygur lokantası Kardeşler Uygur lokantası ile kıyaslandığında oldukça büyük, Uygur kimliğine yönelik vurguların çok daha gösterişli olduğu, çok daha fazla imkan çerçevesinde planlanmış bir yer olarak belirmektedir. İki restoran hem ilk görünüm hem de sonraki deneyim olarak birbirinden ayrılmaktadır. Kardeşler Uygur lokantası yukarıda sayılan süreçler çerçevesinde oluşmuş ve yine aynı şekilde bahsedilen süreçler ve nedenler sonucu ayakta kalmış bir yer olmaktadır. Bu durum da bir karşılaştırmadan ziyade kardeşler Uygur lokantasının merkezde olduğu bir çalışmayı beraberinde getirmiştir.

Nihayetinde lokanta için bahsedilen sunum şekli ve mekanın organizasyonu, kültürel kimlik ve kültürel belleğin parçaları olarak belirmektedir. Gerek sunulan giysiler ya da müzik aletleri olsun, gerek diğer görseller olsun, öncelikle Uygur kimliğinin vurgulanmasını içermektedir. Hem bir kimliksel aidiyeti içermektedir hem de mekanı, kendisine özgü bir kimliğe ait olarak sunmaktadır. Lokantaya giden Uygur Türkleri ve yerel halk açısından farklı anlamlar içeriyor olsa bile, sonuç olarak bir

kimliğin sunumu, bir kimlikten çıkanın sunulmasının aktarımı bu kültürel unsurlar ile gerçekleşmektedir. Bellek açısından bakıldığında ise durum daha çok içeriye dönük olarak gerçekleşmektedir. Bu sefer Uygur kültürü ve kimliğine yönelik olarak beliren tüm kültürel unsurlar, aynı anda bir bellek mekanizması aracı haline gelmektedir. Doppa, kültürel kimliğin kıyafet üzerinden derin vurgusu olduğu kadar, doppanın yaygın kullanımının sergiye dönüşü, Uygur olmanın kültürel bellekteki yerine oturmaktadır. Keza temel nokta olarak yemeğin kendisi, bir kültürel bellek meselesi haline gelmekte ve memleketle ilgili anılarla çevrelenmektedir. İşte lağmen yemeğinin burada sevilir ve yenilir hale gelmesi, göçmen için kültürel kimliğe olan yaklaşımın ve kültürel belleğin söze ve eyleme dökülmüş hali olmaktadır. Mekana gelince evde hissetmek, tüm bu kültürel unsurların kimlik, bellek, memleket unsuruna oturmasıyla gerçekleşmektedir. Yani mekanın fiziki hali ve yemekler, mekan sahipleri, çalışanları ve Uygur müşteriler için bir başka anlam, yerel halktan, Uygur olmayanlardan gidenler için bir başka anlam taşımaktadır.

Uygur Türkleri için anlamına yönelik bir vurgu yapılacak olursa eğer, mekan ve burada tüketilen yemek nostalji³ ve kültürel kimlik ve aidiyet meselelerini devreye sokmaktadır. Özellikle değinilecek olursa, Nostalji kavramı asıl olarak on yedinci yüzyılda İsviçreli askerlerin, cephede gösterdikleri tıbbi hastalık belirtilerinin, sıla hasreti kaynaklı olduğunun kabul edilerek, bu hastalığın da eve dönüş, özlem, acı, eziyet gibi kelimelerin birleşimi olan nostalji olarak adlandırılmasıyla kullanıma girmiştir (Boym, 2009:14, Cassin, 2018:16-19). Memleketten uzak olmanın getirdiği belirtilerin bir sonucu olarak görülmektedir. Ancak zamanla kavram bir hastalık olarak ele alınmaktan çıkıp, bellekle ilgili önemli bir mesele haline gelmiştir. Her türlü zamansal veya mekansal kopuşla birlikte, geçmişe, geçmişin belirli bir anına, belirli bir mekanına yönelik olarak özlem, acı, tutku gibi birçok farklı his olarak modern zamanların yaygın bir dışavurumu olarak nostalji kendisini göstermektedir. Özellikle göçmen için, sıla ve yitirilen ev, tüm kolektif unsurları ile birlikte göç edilen yerde bir nostalji halini almaktadır. Kolektif unsurlarla birlikte çünkü belleğin tüm alanları gibi nostalji de bir toplum, topluluk, grup ortamında oluşmaları -onları farklı çevrimlere soksada- içerir. Nostaljide de “Bireyin gönüllü ve gönülsüz tüm hatırlamaları kolektif hafızalarla içiçe geçer” (Boym, 2009:90). Tüm bu bağlamda Kardeşler Uygur mutfağı

³ Kavramın geniş ölçekli ele alınışı, farklı türlerinin vurgusu ve modern dönem içerisindeki yeri için Svetlana Boym’un “Nostaljinin Geleceği” isimli eserine bakılabilir. (Boym. S. 2009, “Nostaljinin Geleceği” çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul)

bir anda aynı zamanda nostaljinin yaşandığı bir yer halini almaktadır. Mekana gelmek ya da bir Uygur olarak mekanda olmak, memleket nostaljisi, kolektif birlikteliklerin, kültürel unsurların nostaljisi anlamını içermektedir. Bir özlem unsuru olarak nostaljiyle birlikte leğmen ayrı bir anlam kazanmaktadır. Memleketten yola çıkan kültürel belleğin izlerini taşımaktadır. Mekanın dizaynında yer alan her bir unsur yine nostaljik duruma alan açar şekilde yemeği tamamlamaktadır. Son kertede de bu nostalji, bir kültüre, kimliğe duyulan aidiyetin göstergesi halini almaktadır. Özlenenin, bilinenin göç mekanda sunumu nostalji olarak belleği harekete geçirerek aynı zamanda Uygur olmanın, Uygur kimliğine aidiyeti işaret etmektedir. Böylelikle mekan Uygur Türkleri için kendi kültürleri ile göç edilen yerde olan göç dinamikleri ile çevrelenmiş bir karşılaşma ve bellek, kimlik meselesi, yerel müşteriler için ise bir başka kültüre ait olana yönelik bir ziyaret, tecrübe halini almaktadır. İlkinde kültürel kimliğin göç mekanda grubun kendisine yönelik anlamları, yani içe dönük anlamları ikincisinde kültürel kimliğin bir başka kültürle girdiği ilişkinin boyutları yer almaktadır. Göçmenin kendisi açısından yemeğin göç edilen yerde, kültürel kimliğin, kültürel belleğin, geleneğin, kültürel mirasın devam ettirilmesi hususundaki önemini Esmâ Hedi Nairi Türkiye'deki Mağrip diasporası örneğinde ele alarak vurgulamaktadır (Nairi, 2023:195). İçe dönük bu işlevler, göç ve yemek söz konusu olduğunda bu çalışmadaki örnekte de kendisini göstermektedir. Öte yandan yemek göçmenin, yerel halkla girdiği ilişkide de ön plana çıkmaktadır. Öyle ki bir lokanta üzerinden bunu gerçekleştirmek ve hedef kitle olarak yerel halkı ön planda tutmak, bu halkla bir ilişki gerçekleştirmek, sosyal sermaye genişlemesi sağlamak anlamını da taşımaktadır.

Son sözler edilecek olursa eğer göçün merkezine oturan mutfak kültürü ve bu mutfak kültürünün kültürel kimlik ve kültürel bellek unsurları ile bir arada sunuluşu, hem içeriye hem dışarıya dönük bir toplumsal alan ortaya çıkarmaktadır. Uyum, iletişim, kendi kültürünü anımsama, başka şekillerde de olsa tekrar tekrar deneyimleme, başka kültürden olanın bu kültürü deneyimlemesi gibi hususlar kendisini göstermektedir. Burada kültür göçmen için göç edilen yerde ayakta kalmak için en önemli kapı olarak görülmektedir ancak bu yaklaşım, kültürün göç edilen yerde sadece sorun çözücü bir edim olduğu sonucunu çıkarmamalıdır. Elbette ki göçmene avantaj sağlayan aynı kültür, kültürel farklılıklar ve kültürel kimlikle ilgili ayrılıklar neticesinde göç sürecinde göçmen için yaşanacak problemlerde de görülebilmektedir. Farklı olmak her daim, yerel halk ya da başkaca kimlikler tarafından –özellikle egemen

kimlikler- sorunsuz kabul edilmek anlamını taşımamaktadır. Yemek burada kimliğin çok daha çatışmadan uzak alanı olarak devreye girerek, problem olmaktan çok çözüm alanı olarak devreye girmektedir. Yoksa göçmen için sahip olunan kültürel özellikler göç edilen yerde fayda zarar hesabından çok değişim ve dönüşümler çerçevesinde ele alınabilecek kendiliklerdir. Nitekim yemek dahi göç edilen yerde söylem düzeyinde olmasa bile gerçeklik düzeyinde dönüşerek sunum halini almaktadır. Bu da birden çok kültürün sahnede yer aldığı her ilişki biçiminde kaçınılmaz olarak gerçekleşen bir alandır. Nitekim bu yönden göçmen mutfağına yönelik göç edilen yerlerdeki bakışın ve işleyişlerin, sömürgecilik, ötekileştirme, metalaştırma gibi alanlardan baş gösterdiğini vurgulayan eleştirel yaklaşımlar da bulunmaktadır (Uluk, 2023:150). Unutulmaması gereken ise bunun bir göç hikayesi ve kazanımlarla beraber aslında aynı zamanda bir yitirme hikayesi de olduğudur. Kimliğin, belleğin, geleneğin, mirasın dönüşüme uğradığı, iki aradallığın, tam zıtlığın ötesinde grift bir hal adlıığı sürecin yansımasını içeren bir hikayedir bu. Bu grift durumun vurucu bir niteliğini yine Boym (Boym, 2009:477) “Onlar her iki dili de (yabancı dili de anadillerini de) aksanlı konuşurlar.” sözleriyle gerçekleştirmektedir. Bu metafor geniş bir şekilde kültürel anlamda, göç ile birlikte ortaya çıkan durumu anlatmaktadır. Aidiyetlerin, kabul görmenin, özlem duyulmanın, yaşanılanın herbirinin göç deneyimiyle birliktedir söz konusu olan.

KAYNAKÇA

- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaaler Milliyetçiliğin Yayılması ve Kökenleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Artun, Ü. (2020). *İktidarların Sofrası Yemek, Siyaset ve Simgesellik Orta Asya'dan Payitaht İstanbul'a Toylar ve Saray Ziyafetleri*. İstanbul: Everest Yayınları
- Assman, J. (2015). *Kültürel Bellek Eski Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. (çev. Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Atay, T. (2017). *Sosyal Antropolojide Yöntem ve Etik Sorunu: "Klasik Etnografiden Diyalojik Etnografiye Doğru"*. Moment Dergi, 4 (1) 189-206. <https://doi.org/10.17572/moment.411585>
- Aydın, S. (2009). Antropoloji Sözlüğü. İçinde K. Emiroğlu, S. Aydın (edt). *Göç* (s. 342-343). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Aydın, S. ve Özbudun, S. (2009). Antropoloji Sözlüğü. İçinde K. Emiroğlu, S. Aydın (edt). *Kültür* (s. 520-528). Ankara: Bilim ve Kültür Yayınları
- Aydın, S. (2009). Antropoloji Sözlüğü. İçinde. K. Emiroğlu, S. Aydın (edt). *Etnisite* (s. 277-281). Ankara: Bilim ve Kültür Yayınları
- Balibar, E. (1995). *İrk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler*. İçinde E. Balibar, I. Wallerstein (edt). *Ulus Biçimi: Tarih ve İdeoloji*. (s.109-134) (çev. Nazlı Ökten). İstanbul: Metis Yayınları
- Barth, F. (2001). *Etnik Gruplar ve Sınırları Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu İçinde*. Der. Fredrik B. *Giriş*. (çev. Ayhan Kaya, Seda Gürkan) İstanbul: Bağlam Yayınları
- Benedict, R. (1965). *Krizantem ve Kılıç* (çev. Türkan Turgut). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Benedict, R. (2011). *Kültür Örüntüleri*. (çev. Mustafa Topal). İstanbul: İletişim Yayınları
- Beşirli, H. (2021). *Yemek Sosyolojisi Yiyeceklere ve Mutfağa Sosyolojik Bakış*. Ankara: Phoenix Yayınevi
- Bigot, C. F. (2020). *Embodied Memories and Memory Dishes: The Diasporic Culinary Memoir as An Alternative Locus of Memory. A Reading of Laura Schenone's Lost Ravioli Recipe ff Hoboken and Austin Clarke's Pig Tails 'N' Breadfruit*. Hal Open Science <https://hal.science/hal-02994843>
- Boym, S. (2009). *Nostaljinin Geleceği*. (çev. Ferit Burak Aydar). İstanbul. Metis Yayınları
- Burke, P. (1996). *Yeni Çağ Başında Avrupa Halk Kültürü*. (çev. Göktuğ Aksan). Ankara: İmge Yayınevi

- Clarke ve W. Kamalov, A. (2017). *Orta Asya Sınırlarına Uygur Göçü*. (çev. Adem Öger, Zulhayat Ötkür). Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi 2017/9
- Connerton, P. (1991). *Toplumlar Nasıl Anımsar*. (çev. Alaeddin Şenel). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Cuche D. (2013). *Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı*. (çev. Turgut Arnas). İstanbul: Bağlam Yayınları
- De Certau, M. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi-I Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. (çev. Lale Arslan Özcan). Ankara: Dost Kitabevi
- Douglas, M. (1972). *Deciphering a Meal* Source: Daedalus, Winter, 1972, vol 101, No. 1, Myth Symbol, and Culture (Winter, 1972), pp. 61-81
- Durkheim, E. (2013). *Toplumbilimin Yöntem Kuralları*. (çev. Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi
- Dundes, A. (1998b). *Halk Kimdir*. (çev. Metin Ekici) Milli Folklor 37 (Bahar 1998b): 139-153
- Eriksen, T. H. (2002). *Etnisite ve Milliyetçilik Antropolojik Bir Bakış*. (çev. Ekin Ulaşlı). Diyarbakır: Avesta Yayınları
- Eriksen, T.H. ve Nielsen, F. S. (2016). *Antropoloji Tarihi*. (çev. Aksu Bora). İstanbul: İletişim Yayınları
- Ekici, S. ve Tuncel, G. (2016). *Göç ve İnsan*. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 9-22. <https://doi.org/10.20493/bt.71783>
- Elias, N. (2004). *Uygurluk Süreci-I*. (çev. Ender Ateşman). İstanbul: İletişim Yayınları
- Emiroğlu, K. (2009). Antropoloji Sözlüğü. İçinde. K. Emiroğlu, S. Aydın (edt). *Popüler Kültür* (s.694-696). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Frazer, J. G. (2004). *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökeni I*. (çev. Mehmet H. Doğan) İstanbul: Payel Yayınevi
- Geertz, C. (2010). *Kültürlerin Yorumlanması*. (çev. Hakan Gür). Ankara: Dost Yayınevi
- Geertz, C. (1990). Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşımlar. İçinde. Rabinow, P. ve Suliwan, W. (der). *"Yerli Gözüyle": Antropolojik Anlamanın Doğası Üzerine*. (çev. Taha Parla). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları
- Gezgin, İ. (2021). *Uygarlaşan İştah Atalarımız Nasıl Besleniyordu*. İstanbul: Redingot Yayınları
- Giard, L. (2009). Gündelik Hayatın Keşfi-II Mutfak İşleri. İçinde. De Certau, M. Giard, L. Mayol, P. (yazarlar). *Mutfak İşleri*. Ankara: Dost Kitabevi
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (çev. Şebnem Pala Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları
- Goody, J. (2013). *Yemek, Mutfak, Sınıf Karşılaştırmalı Sosyoloji Çalışması*. (çev. Müge Günay Güran). İstanbul: Pinhan Yayınları
- Gökalp, Z. (2013). *Hars ve Medeniyet*. İstanbul: Toker Yayınları
- Günay, E. (2011). Müzik Sosyolojisi Sosyolojiden Müğzik Kültürüne Bir Bakış. Ankara: Bağlam Yayıncılık

- Güngör, N. (1993). *Arabesk Sosyokültürel Açıdan Arabesk Olayı*. İstanbul: Bilgi Yayınevi
- Halbwachs, M. (2018). *Kolektif Bellek*. (çev. Zuhale Karagöz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık
- İdris, A. (2020). *Hem Uyğur kimliğinin hem de Doğu Türkistan davasının sembolüdür Doppa!* <https://campaignforuyghurs.org/tr/2313-2/>
- İnayet, A. (2014). “Oniki Makam” Adı Üzerine. Uluslararası Uyğur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 4, 2014, Sayfa: 37-44
- Kenny, M. G. Smille, K. (2015). *Antropolojiye Giriş Kültür ve Mekan Hikayeleri*. (çev. Soner Toprak). Ankara: Dipnot Yayınları
- Kottak, C. P. (2002). *Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*. (Çev. S. Altuntek vd.). Ankara: Ütopya Yayınevi
- Khazanov, A. M. (2015). *Göçebe ve Dış Dünya*. (çev. Ömer Suveren). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Kınlı, İ. Ö. (2020). *Stephen Mennell’in Yemek Sosyolojisine Katkıları*. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Derhisi, 40, 419-441. DOI :10.26650/SJ.2020.40.1.0002
- Kümbetoğlu, B. (2008). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. İstanbul: Bağlam Yayınları
- Leach, E. (1985). *Levi Strauss*. (çev. Ayla Ortaç). İstanbul: Afa Yayınları
- Lee, E. S. (1966). *A Theory of Migration. Demography*, Vol. 3, No. 1. (1966), pp. 47-57.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekanın Üretimi*. (çev. Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayınları
- Levellen, T. C. (2011). *Siyasal Antropoloji*. (çev. A. Erkan Koca). Ankara: BirleşikYayınevi
- Maalouf, A. (2000). *Ölümcül Kimlikler*. (çev. Aysel Bora). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Malinowski, B. K. (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. (çev. Saadet Özkal). İstanbul: Kabalcı Yayınları
- Malinowski, B. K. (2015). Yöntem Bilim Üzerine Antropolojik Okumalar. İçinde (haz. N. Serpil Altuntek). *Argonautlar Araştırmasının Konusu, Yöntemi ve Kapsamı* s. 27-59 (çev. Erdoğan Boz). Ankara: Dipnot Yayınları
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Marcus, G. E. (2015). Yöntem Bilim Üzerine Antropolojik Okumalar. İçinde. (haz. N. Serpil Altuntek). *Dünya Sistemi(nde/nin) Etnografya(sı): Çok-Mevkili Etnografyanın Ortaya Çıkışı*. (çev. Erdoğan Boz). Ankara: Dipnot Yayınları
- Massey, D. S. vd. (2014). *Uluslararası göç kuramlarının bir değerlendirmesi*. Göç Dergisi, 1(1), 11-46. <https://doi.org/10.33182/gd.v1i1.546>
- McNamara, G. R. (2022). *Uyghur Cuisine and Identity: An Historical Overview of a Discreet Diaspora*. Dublin Gastronomy Symposium 2022 – Food and Movement
- Monaghan, J. Just, P. (2020). *Sosyal ve Kültürel Antropoloji*. (çev. Hakan Gür). Ankara Dost Kitabevi

- Münüşoğlu, H. (2017). *Kültürel Bellek Bağlamında İmrozlu Kimliği Üzerine Etnografik Bir İnceleme*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara
- Münüşoğlu, H. (2021). Düünden Bugüne Bugünden Düne Türkiye’de Kültürel Miras, Kimlik ve Bellek İnşası.İçinde. (der. Bahar Aykan). *Gelenegi Sergilemek: Bellek Mekanları Olarak Folklor Açık Hava Müzeleri Üzerine Antropolojik Bir Deneme*. Ankara: Nobel Yayınları
- Nairi, H. A. (2023). *Food And Foodways of The Maghrebian Diaspora in Turkey: Identity, Belonging, and Integration*. Moment Dergi 2023, 10(1): 176-199 DOI: <https://doi.org/10.17572/mj2023.1.176199>
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. (çev. Sedef Özge). Ankara: Yayın Odası
- Öger, A. (edt). (2018). *Uygurların Somut Olmayan Kültürel Mirası Kazakistan Örneği*. Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
- Özbek, M. (2007). *Düünden Bugüne İnsan*. Ankara: İmge Kitabevi
- Özdemir, U. (2016). Kimlik, Ritüel, Müzik İcrası İstanbul Cemevlerinde Zakirlik Hizmeti. İstanbul: Kolektif Kitap
- Petersen, W. (1958). *A General Typology of Migration* Vol. 23, No. 3 (Jun., 1958), pp. 256-266 American Sociological Review
- Ravenstein, E. G. (1885). *The Laws of Migration*. Journal of The Statistigal Society.
- Sağır, A. Öztürk, B. (2015). *Sosyolojik Bağlamda Müzik ve Kimlik: Karabük Üniversitesi Örneği*. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2015, 8/2
- Sağlam, S. (2006). *Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme*. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (HÜTAD) (5), 33-44
- Sarp, Ç. (2019). Yerli Toplum Algılamalarında Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Göçü: Harkiv / Ukrayna Örneği. Akademik Hassasiyetler Dergisi. Cilt:6. Sayı-11. S. 205-232
- Sarp, Ç. (2020). Göç Sosyolojisi Türkiyeden Örneklerle. İçinde. (edt. Çağatay Sarp). *Göç Sosyolojisinin Kuramsal Temelleri* s. 11-29
- Serbest, K. (2023). *Uygur Türklerinin Giyim-Kuşam Kültüründe Öne Çıkan Semboller*. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 11 (34), 194-213
- Sezer, B. (2022), *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, İstanbul: Doğu kitabevi
- Strauss, C. L. (2012). *Yapısal Antropoloji*. (çev. Adnan Kahiloğulları). Ankara: İmge Kitabevi
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (çev. Osman Akınhay). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Şimşek, H. Yıldırım, A. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi
- Taşagıl, A. (2021). *Uygurlar -840’tan Önce-* İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları
- Taylor, E. B. (2016). *Kültür Bilimi*. (çev. Esra Dabağcı). ViraVerita E-Dergi, Sayı 4, s.91-109 (ISSN: 2149-3081)

Tezcan, M. (2019). *Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim*. Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 16(1), 255-276. https://doi.org/10.1501/Egifak_00000000932

Tönnies, F. (2019). Cemaat ve Cemiyet, Deneysel Kültür Biçimleri Olarak Komünizm ve Sosyalizm İncelemesi. (çev. Emre Güler). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları

Uluk, H. (2023). *Göç Bağlamında Yemeğin Rolü Nasıl Değerlendirilir?* Moment

Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi 2023, 10(1): 134-154 DOI: <https://doi.org/10.17572/mj2023.1.134154>

Zırh, B. C. (2017). *Alevi-Olmayan Bir Araştırmacı Olarak Alevilik Üzerine Çalışmak: Göç-Mekânda Ama Evde Çok-Alanlı Etnografî*. Moment Dergi, 4(1), 52-72. <https://doi.org/10.17572/moment.411575>

EKLER

EK 1. Etik Kurul Kararı

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI
ETİK KURULU TOPLANTISI

KARAR TARİHİ : 18.01.2023
OTURUM NO : 01
TOPLANTI SAATİ : 12.30

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu, Kurul Başkanı Prof. Dr. Şahin AHMETOĞLU başkanlığında gündemdeki maddeleri görüşmek üzere toplanarak aşağıdaki kararları almıştır.

- GÜNDEM** 6- Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Dr. Öğr. Üyesi Günce DEMİR'in danışmanı olduğu Berkant Çağrı TAŞMAN tarafından yürütülen "GÖÇMEN MUTFAĞININ KÜLTÜREL BELLEK VE KÜLTÜREL MİRAS AÇISINDAN İNCELENMESİ: ANKARA UYGUR RESTORANLARI ÖRNEĞİ" konulu proje başvurusunun görüşülmesi
- KARAR** 6-Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Dr. Öğr. Üyesi Günce DEMİR'in danışmanı olduğu Berkant Çağrı TAŞMAN tarafından yürütülen "GÖÇMEN MUTFAĞININ KÜLTÜREL BELLEK VE KÜLTÜREL MİRAS AÇISINDAN İNCELENMESİ: ANKARA UYGUR RESTORANLARI ÖRNEĞİ" konulu proje incelenmiş olup, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmalar Etik Kurulu Yönergesinde belirtilmiş olan Etik İlkelerine uygun olduğuna karar verildi.

ÖZGEÇMİŞ

1991 yılında Çorum’da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Çorum’da tamamladı. 2011 yılında Ege Üniversitesi Ödemiş Meslek Yüksek Okulu Organik Tarım programına girdi ve 2013 yılında mezun oldu. 2015 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Halkbilim bölümüne girdi. 2019 yılında buradan mezun oldu. Halen Kırıkkale Üniversitesi, Sosyoloji anabilim dalında tez dönemi yüksek lisans öğrencisidir.

